

A szocialista realizmus kialakulása

Alekszej Tolstoj életművében

Doktori értekezés

Csorbáné Tóth Marianna

Művelődési és Sportminisztérium

1978

I.

Általában a szocialista realizmusról

A szocialista realizmus a XX. század alapvető művészeti irányzata, amely a történelmi események alakulásának megfelelően több perióduson ment át. Kialakulásában döntő szerepe volt a munkásmozgalom ideológiájának, a marxizmusnak. A munkásmozgalomnak, mint szervezett erőnek a megjelenése után létrejött a szocialista művészet és hatalmas utat tett meg, míg kialakította elméletét és kivívta rangos helyét a művészetekben. Az a nagy történelmi folyamat, amely egyesítette a haladó szocialista elméletet a tömegek forradalmi mozgalmával, művésziileg először Maxim Gorkij műveiben tükröződött világirodalmi szinten.

Az új módszer megjelenése történelmileg törvényszerű volt, ezt bizonyítja, hogy különböző országok irodalmában is születtek az Októberi Szocialista Forradalom győzelmét megelőzően hasonló karakterű művek, klasszikus példa erre Barbusse "Tűz" című regénye /1916/, illetve Gorkij több 1917 előtt írt műve. Barbusse példája is, -de sorolhatnánk tovább a neveket L.Aragon, B.Brecht, J.R.Becher stb.- cáfolja A.A.Zsdanov ama kijelentését, miszerint "Nincs a burzsoá országokban és nem is lehet olyan irodalom, amely következetesen harcolna a sötétség, a mindenféle miszticizmus, a mindenféle és fajta klerikalizmus és egyéb ördögösség ellen, amint ezt a mi irodalmunk teszi". /1/ Zsdanov ezeket a gondolatokat 1934-ben mondta a Szovjet Írók I. Kongresszusán, amikor 1932-ben Brecht marxista felkészültséggel már színpadra vitte Németországban Gorkij regényét "Az anyát", Becher pedig 1926-ban megírta a "Levisite oder Der einzig

gerechte Krieg" /L. vagy Az egyedül igazságos háború/, vagy Aragon a "Bázeli harangok" című regényét 1934-ben. Ezek a művek tehát léteztek, mindamellet csak a proletáriátus győzelme teremti meg a feltételeket ahhoz, hogy a szocialista realista művészeti irányzat vezető szerephez jusson. Magát a "szocialista realizmus" elnevezést 1934-ben a Szovjet Írók I. Kongresszusán fogadták el, bár ez a terminus technikus már a 20-as évek végén megjelent /pl.: Lunacsarszkij cikkeiben/.

A szocialista realizmus körüli viták nemcsak a 30-as, majd az 50-es évek alapvető problémája volt. A szocializmus fejlődése során a különböző szakaszokban mindig újabb és újabb problémák merültek és merülnek fel a művészi ábrázolás terén. Így a szocialista realizmus maga is állandó fejlődésben, változásban van.

A szocialista realizmus körül forró vitát váltott ki, hogy mennyiben rokon a korábbi irodalmi irányzatokkal, illetve az avantgarde-dal, vagyis mi a viszony a realizmus és az azt követő ún. izmusok között. Voltak ugyanis a szocialista realizmusnak olyan jeles képviselői: mint a korábban futurista Majakovszkij, vagy pl. Alekszej Tolsztoj, akik alapvetően a nagy realisták hagyományain nevelkedtek. Ahhoz, hogy ezt a kérdést megvilágíthassuk, szükség van a szocialista realizmus néhány lényeges jellemzőjére ismételtelen kitérni.

A század végén a szocialista kritikusok egyre jobban ösztönzik a kapitalista társadalom kritikáját célul tűző irányzatokat. Plehanov több művében rámutat, hogy a társadalom tagjai mindinkább elszigetelődnek egymástól. A művészet tulajdonképpen a társadalmi ember lelkivilágát fejezi ki, de az ember kapcsolata a világgal egyre szűkül,

és ezzel együtt lelki életének tartalma is fogy. A művészek bizonyos csoportjainál a tartalom hiánya lett a művészetek egyetlen tartalma. A polgári társadalom további fejlődésével az ún. "szubjektívizálódás" csak erősödik, és a művészet olyan egyén lelkivilágát fejezi ki, aki elszakadt a többitől.

A XIX. és XX. század határán kialakult modernizmusra jelentős mértékben a világról, mint a megismerhetetlen titokzatos káoszról alkotott elképzelés volt a jellemző. "A félelem a megmagyarázhatatlantól nem egyedül az egyesek létét tette szegényebbé, de az embernek emberhez való viszonya is ezáltal korlátozva lett" /2/- írja Rilke. Éppen ez a félelem a megmagyarázhatatlantól és véletlenektől nyomja rá a bélyegét a századforduló világára. A rilkei magányosságérzés és félelem a XX. századi Kafkánál már pánikká fokozódik. A kapitalizmus a kisember számára logikus, érthető volt. Az imperializmus szakaszába érve azonban a klasszikus kapitalizmus sok jelensége csak a felszínen maradt meg, a lényeg épp az ellenkezőjébe csap át, így a jelenségek érthetetlenek lesznek az ún. kisember számára. A kor kiemelkedő egyéniségei megérik az ellentmondásokat, az anarchiát, de a lényegét nem értik a klasszikus kapitalizmus korában kialakult eszmék és eszmények alapján. Ha csak Kafkára, illetve hőseire gondolunk, igazolva látjuk ezt a kijelentést. A világ nála úgy tűnik, mintha megismerhetetlen, titokzatos káosz lenne. "Hősei életük végéig szerencsétlen életre vannak ítélve, amelyből egyszerűen nem képesek kijutni, mintha börtönben lennének" - írja Günther Anders könyvében. /3/ Maga Kafka így vallott egy barátjával való beszélgetés során: "Mindenki rács mögött él, és magával hordozza a rácsot." Majd később: "Az emberek

manapság félnek a szabadságtól, a felelősségtől. Ezért fuldokolnak inkább maguk tákolta rácsok mögött." /4/ Hősei tehát magányosan, a sors szeszélyeinek kiszolgáltatva élnek, körülvéve érthetetlen és megmagyarázhatatlan dolgokkal. A körülöttük zajló események okát nem ismerik, küzdeni éppen ezért nem tudnak. Az ember tehát rab, a kaotikus világ rabja.

"A művészeknél, akik átmentek a modernizmuson és megpróbáltak felülkerekedni rajta, olthatatlan, szenvedélyes törekvést látunk, hogy legyőzzék a káoszt kívül és saját magukban, egyáltalán a félelmüket tőle" /5/ - írja Elszberg. Hiszen a káosztól való félelem bezárja az embert az igazi pesszimista szellemi alkat szférájába. Arra kényszeríti, hogy ne higgyen másnak és saját magának sem, ami nagy mértékben zavarja az ember személyiségének teljes, világos kibontakozását a világgal és az emberekkel szemben.

A marxizmus nem tagadja a káosz létezését, de látja a káoszon, a véletlenek egybefonódásán keresztül érvényesülő szükségzerűséget. Így sikerülhetett csak a káosz lényegének a megállapítása. Gorkij és a szocialista realizmus, hirdetve a forradalmi szenvedély és a történelmi optimizmus józan, de teljes nézetét a történelem fejlődésében, nagy változást hozott. Gorkij az életet tragédiával, kinjaival és ellentmondásaival, zavarosságával és spontaneitásával állandó mozgásban ábrázolja. Gorkij mellett azonban megemlíthetjük pl. John Reed-et, akinek a "Tíz nap, amely megrengette a világot" című műve is fényes ellenpéldája lehet a kaffai világszemléletnek. Ebből a műből világosan kitűnik, hogy az író képes volt a káoszban a régi világ katasztrófáját maglátni és az egymást követő események ideges tolongásában a fő és

jelentősége alapján történő feltárása.

Az új történelmi egyéniség, mely a harcok során alakult ki, ugyanis nem érzi magát a tömegek felett állónak. Egyéniségét kibontakoztatni csak a tömegekkel való kapcsolatával képes. Ez a sajátossága természetesen az osztályharc következménye, hiszen a munkás a tökéssel szemben eredményt úgy érhet el, ha szervezetten lép fel. "A szocialista realizmus egyik legfontosabb alkotó elve, - írja Scsorбина - az ember kemény harcban előrehalad az anyagi és szellemi élet új, tökéletesebb formái felé, győzelmesen lökődik a társadalomban a gátló körülményeket". /8/

Ez a perspektivikus látásmód hiányzik sok realista műből. Így Remarque vagy Hemingway nagyszerűen feltárta hősei sorsának drámaiságát. Ők az imperializmus világában élő ember rossz közérzetéről vallottak. A külső erők által gúzsbakötött, megtört embert, s a körülmények lökődésére tett sikertelen kísérleteit ezek az írók nagy művészi erővel ábrázolták. Ragát az embert azonban a végzetes erők hatalmában hagyták. Feltakozásuk nagyfokú pesszimizmussal párosul. Kafkánál megállapítottuk, hogy látta a kor ellentmondásait, az ember elidegenedését, de vajon a nagy polgári realisták látták-e, hogy a világ ellentmondásával a tökéletes társadalom lényegéből fakadnak és oka a kapitalista termelőviszonyokban keresendő. Ezt nem mondhatjuk, hiszen akár Balzacot, akár Lev Tolsztojt idézzük, szembeütnök világnézetük korlátai. Balzac például kijelentette az "Emberi színjátékok" című ciklusának előszavában: "Én hiszek a végtelen társadalmi fejlődésben - magának az embernek a benső fejlődésében hiszek". Ha ezekkel a hőseikkel szembeállítjuk akár A. Tolsztojt, akár Solohov hőseit, ők is az egyszerű emberek osztályrészéül jutott súlyos megpróbáltatásokon mennék keresztül. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy

Amennyiben tehát az ember tisztában van a történelem törvényszerűségeivel, nincs klaszifikálva a soranak, bele- szólhat saját életének alakításába. Ez a klaszifikálhatóság.

A szociális realizmus tegnap az ember életét ille- tően az elszigetelt egyéniség életének előre meghatározott körkörösét a szűletéstől a haláláig. Megjelenik tehát az új szemlélet, aki maga tudatosan gyökerezik irányítást sor- gat. Mivel megvárhatja az az új tulajdonságát ha az egyén tisztában van a körülötte zajló eseményekkel, azok törvény- szerűségeivel, akkor a fejlődés irányának megfigyelésén tuda- tosan alakítja sorát. A véletlen szerepét, mint már elobb is említettük, nem zárhatjuk ki. Pléhánov szerint is van véletlen, de "a véletlen viszonylagos, csupán a szük- ségszerű folyamatok metszéspontján lép fel". /10/

Az embernek el az emberrel. Sőt nem csüggendek, nem vesztik el a reményt és nem idege- ezetét és bizakodását hirdette és hirdeti". /9/ Ezek a fő- a pesszimizmusnál szemben a törekvő humanizmus bizonyoság- relativizmusnál szemben a hajlandó gondolat, a kételytel, helybe a tudatos társadalmi cselekvés értelmes világát, a szubjektív szemmel károsnak és zűrzavarosnak látott vilá- g helyett az ezeket megoldó társadalmi élet problémáit, a berrei szemben az aktív hőt, az egyedi lét kérdéseit. Az ember, az elvont világosságok állományában vergődő em- a tudatosabb, az elszigetelt embertől szemben a közösség- musnak az erejét mutatja, amely az összönösséggel szemben kiadott tanulmányban: "Mindaz annak a szociális realiz- előző gondolat a kulturális kíméleti munkaközösség által már és a lényegét kíméleti megfigyelésében olvasható az is erejébe vetett hit, életsezeretét hatja át. Nagyon tö- önmaga is alakul, változik. Így a műveket a hősök mora- az ember miközben harcol, küzd, alakítja környezetét.

a rabság érzetével szemben szabadságot jelent. Természetesen nem abszolút szabadságot értünk ezen, csupán azt, hogy az egyén egyre inkább ura lesz helyzetének, hiszen a szabadság: tudatosult szükségyszerűség.

Lukács György ezt következőképp fogalmazta meg: "Az egyes ember életében a tudatosodás, a tudatosság mint az ember új voltának, újjáalakulásának egyik rendkívül fontos lelki motorja szerepel. A modern dialektika egyik legfőbb vívmánya, hogy az embert mint a saját maga, a saját munkája produktumát fogja fel". /11/

Kagan a következőket írja a művészet társadalmi funkciójáról: "Az írónak joga van az objektív világ jelenségeit nemcsak ábrázolni, hanem át is alakítani. A művészet nemcsak ábrázolja, hanem át is formálja a valóságot. A művészet funkciója - mondja Kagan Plehanov nyomán - a társadalmi ember pszichikumának az alakítása, formálása, olyan lelki világ kialakítása, amelyen az adott társadalom szempontjából kívánatos". /12/ Ez a megfogalmazás tulajdonképpen azon a Marx tételen alapszik, mely szerint "A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték, a feladat az, hogy megváltoztassuk". /13/ Lunacsarszkinál pedig a következő megfogalmazásban találjuk ugyanezt a gondolatot: "Mi nem arra vagyunk hivatva, hogy a világot megértsük, hanem, hogy azt megváltoztassuk". /14/

A szocialista realizmus új történelmi látásmódjának kialakításában, valamint az eddigiekben leírt, a korábbiaktól merőben elütő új emberábrázolásának megteremtésében, mint korábban is kiemeltém, a marxista tudományos világnézet nyújtott kellő alapot. Ez a világnézet csak a munkásmozgalom talaján jöhetett létre.

A művészet és a világnézet kapcsolata nagyon szoros. Itt nyer kellő fontosságot az objektív valóság és az alkotói szubjektum dialektikus kapcsolata, hiszen "a művészetben sohasem elvont, tudományos értelemben vett osztályszemléletként érvényesül a világnézet, hanem szükségképpen magában foglalja a művész életének, személyes tapasztalatainak, motívumainak egész rendszerét is".

A marxista-leninista világnézet aktív, cselekvő jellege nyilatkozik meg a szocialista realista művészetek pártosságában. "A pártosság a művészet általános osztályállásfoglalásának tudatos, közvetlen és nyílt vállalása, konkrétan a munkáosztály által a szocializmus győzelméért folytatott harc támogatása és kifejezése a művészet eszközeivel". /15/

A pártosság tulajdonképpen az, ami közvetlen kapcsolatot teremt a társadalmi valósággal, a munkásmozgalommal, a párt politikájával. Társadalomban élni és a társadalomtól függetlennek lenni nem lehetséges.

Újra és újra hangsúlyozni kell, hogy a művészi megismerés tárgya az objektív valóság és az ember kapcsolata. A szocialista realizmus ezt a valóságot összefüggésében, társadalmi konkrétságában ábrázolja. J. Wolker 1922-ben határozottan kijelentette, hogy "a fiatal művészek nemcsak bírálni akarják a valóságot, és nemcsak mesészerűen kiszínezni a jövőt. Harcolni is akarnak a jövőért; a harc az, amiben összeütközik szívükben a jelen és a jövő". /16/

Ugyanezt a gondolatot találjuk meg Maxim Gorkijt idézve J. R. Bechernél: "Nekünk nemcsak két valóságot kell ismernünk, az elmúltat és a jelenlegit, amelynek az alapításánál mindannyian részt vállaltunk. Nekünk egy harmadik valóságot is kell ismernünk, a jövő valóságát... Ezt a

harmadik valóságot kell nekünk valahogy már most alkotásunkba bekapcsolni és ezt kell ábrázolnunk". /17/

A szocialista realizmusban tehát a realizmus és egy sajátos romantika szintézise valósul meg. E "sajátos romantika" fogalmát Gorkij használta, amikor kijelentette, hogy "Irodalmunk számára, amely mindkét lábával a materializmus szilárd talaján áll, nem lehet idegen a romantika, de az új típusú romantika, a forradalmi romantika". A "sajátos" romantika itt egy aktív szépségideál keresését jelenti, amelynek hordozója képes az adott valóságot megváltoztatni. A szocialista realista írók tehát elfogadják a valóságot, csak hogy nem statikusan, ez a realizmus dinamikus. A valóságot, mint fejlődést fogják fel, mint az ellentétek szakszerű harcában előrehaladó mozgást. A valósággal csak annyiban lehet megelégedni, amennyiben ez fejlődés, és amennyiben e fejlődés tendenciái közel állnak hozzánk.

A művészet, mint köztudott, nemcsak orientálni, hanem alakítani, formálni is képes az embert. Így tehát nem elegendő, ha a művész megmutatja, milyen most a világ. A művész meg akarja és meg is tudja gyorsítani a valóság fejlődését, mikor művével egy olyan ideológiai központot hoz létre, amely felette áll a valóságnak, amely bepillantást enged a jövőbe. Ez megnyitja az utat a reális valóságnak fejlődésében, jövőjében való ábrázolására. A szocialista realizmus tehát olyan művészet, amely a jelenben a jövő elemeit igyekszik meglátni. A jellemmel általában elégedetlen, ezért az emberben egy olyan magatartás kialakítására törekszik, amely a jelenen változtatni akar; e művészetből így nem hiányozhat a kritikai elem, bírálat a jövő szempontjából.

Az építőmunkában nagyon sok még a befejezetlen.

Lépten, nyomon fogyatékosságokba, sőt néha felháborító jelenségekbe, mindenféle gyötrő apróságokba ütközünk. A művésznak ezeket semmiképpen sem szabad elhallgatnia, hiszen a szocialista realizmus egyaránt érzékeny a súlyos összeütközések és a ténylegesen meglevő fejlődési tendenciák iránt, és megköveteli a konfliktusok feltárását.

Am másféle következtetés adódik akkor, ha ezeket a mozgás olyan szakaszainak, olyan mozzanatoknak tekinti, amelyeket le kell küzdeni, és nem valamiféle egyszer s mindenkorra adottként kezeli ezeket a jelenségeket. Ezt a hibát Szolzsenyicin is elkövette "Iván Gyenyissovics egy napja" című művében, hiszen egy tábor egyetlen eseménytelen napját az író által még fel nem dolgozott múlt irodalmi jelképévé emelte. A művészen, szürke alapon szürke színnel ábrázolt részletet a Sztálin alatti hétköznapi élet szimbolumává tette, sőt az író lemondott mindenfajta perspektiváról, hiszen a jövőt minden irányban sűrű köd takarja. Lukács György értékelésében nem bírálja világosan azt a helytelen szemléletet, mely szerint nem lehet a szocialista társadalom és a személyi kultusz közé egyenlőség jelet tenni. Ez a korszak a szocializmus építése során hibáktól és torzulásoktól volt terhes, amelyből azonban volt kiút. Ezt a kiutat nem mutatta meg az író művében. Szolzsenyicin lehet, hogy a pillanatnyi állapotok realista ábrázolását adta, de nem a szocialista ábrázolását. Luna-csarszkij egy nagyon jó példát hoz e különbség érzékeltetésére. "Képzeljének el egy házat, amelyet most építenek - írja. Ha felépül, nagyon szép palota lesz. Ha félig kész állapotban akarnak róla képet festeni, elmondhatják: "Íme itt van a szocializmusotok - se teteje nincs, se ez, se az". Önök természetesen realisták - önök az igazat mondták. De rögtön világossá is válik, hogy ez ugyanakkor nem igaz. A szocialista igazságot csak az tudja kimondani, aki megérti, hogy

less míg a hímnak teteje is. Tehát "... az az ember, aki nem érti meg a fejlődést, soha sem látja meg az igazságot, mert az igazság - soha sem hasonlít önmagára, nem ül egy helyben, az igazság repül, az igazság fejlődés, az igazság konfliktus, az igazság harc..." /12/ - állapítja meg Lunacsarskij.

A szocialista művés nem a tegnaphoz nézi a múlt, hanem a holnaphoz, és mindig a még el nem ért, de elérhető úton jár. A műben számára csak az a pozitív, ami a jövőt képviseli és az előrehaladást biztosítja. Nincs konfliktus mentes fejlődés és a jövő látomásából sem hiányozhat a megvárakoztatás és a küzdelem, de csupán kell venni a művésnek a jelen ember lelkivilágában, eszelődésében azt a tendenciát, ami a jövőben uralkodni fog. Minden egy belső folyamat, belső feszültség, amely a művés pártosságának, politikai meggyőződésének jegyében formálódik.

Összefoglalva az eddig leírtakat elmondhatjuk, hogy a szocialista realizmus első művei már a kapitalista társadalom mélyben lelelték a proletáriumnak a kapitalisták kihasználását ellen folytatott elkeseredett harcban, amelyben az irák és művésnek a munkásságával és annak pártjával tudatosan elkötelezték magukat. Az orosz irodalom történetében is a szocialista realizmus 1917 előtt keletkezett, de csak az októberi Forradalom után jutott vezető szerephez.

A szocialista realista irodalom nem kímélt a kritikai realizmusból nőtt ki. Meggyőződésünk, hogy sem Gorkij, sem Alekszej Tolstoj nem tekinthető kritikai realistának.

"A szocialista realizmus - Sztár Istvánt idézve is - semmiképp sem jelentheti a klasszikus, a polgári, a kritikai realizmus művészeinek egyszerű folytatását, "továbbfejlesztését", hanem a szocialista eszméig jegyzten egy sokkalta

nagyobb és merészebb minténist tesz lehetővé, mint amire
eddig bármiféle irodalmi irány képes lehetett". /19/
Ít viszont nem tagadjuk, hogy viszonyult a kritikai
realizmus bizonyos tulajdonságaihoz, közülük különösen a való-
ságtudatosságok művészi alapjában véve, csak realista
lehet". /20/ - írja Lomacsenko; és itt idézi Zsuzsakovát,
mely szerint "minden aktív osztály realista". "Egyáltalán
nem tagadjuk, hogy a kritikai realizmus érzéki, esztétik-
rú munkát végezt, nagyra becsülte formai eszközöseit a
szavakban való ábrázolás művészetében. Nag hall értenek,
hogy erre a realizmusra feltétlenül szükségünk van a múlt
eszközeivel olyan való harcban, kiírásukban. Viszont a
realizmusnak és a formája nem szolgálhat a szocialista
egyéniség nevelésére; és ugyanis mindent kritizál és sem-
mit sem helyesel..." /21/

Minden nagy művészetnek az a célja, hogy a valóság
olyan képet adjon, ahol a valóság és a lényeg spontán egy-
sége van, így a lényeg láthatóvá válik. Az ember a
lényeg megismerésében a jelenségben keresni jár el; és
pedig azt jelenti, hogy a lényeg megismerhető. Itt tehát
már felfedezhetünk egy rekeszben van a szocialista realiz-
mus és a kritikai realizmus között, mivel külön céljuk a
jelenség és a lényeg egyetemes a megismerés volt. Így
mind a kritikai realista, mind a szocialista realista
művészek előtt is célként és feladatként a valószínű
való világ, annak mely megismerése, a levezetési lényeges
térnyújtásának a feltétele állt. Az a tény, hogy a
szocialista realizmus valószínűfeltétel kezdettől lett,
mint a kritikai realista, és már a művészek tudományos
világértékének a követelménye.

Külön jogként emelhetjük ki mindkét művészi irány-
zatnál esztétikuspedagógusát. Mind a kritikai realizmus,

mind a szocialista realizmus az embert a társadalom termékének tekinti. Ez a közös vonás a hasonló filozófiai alap, azaz a felvilágosodás és a dialektikus materializmus szellemi rokonságának az eredménye. A kritikai realiztáknál is az oksági összefüggések felmérése teszi lehetővé, hogy az egyént ne szakítsa el a társadalomtól, hogy keresse a kettő közötti kapcsolatot és vizsgálja az egyéni és társadalmi élet mozgástörvényeit, tehát az embert és környezetét egységnek fogja fel.

A szocialista realizmus ezen egység szem előtt tartásán túlmenően bemutatja, hogyan formálódnak, változnak az emberek és az emberek közötti viszonyok történelmet alakító tevékenységükben; és itt nemcsak a forradalmi korszakok ábrázolására gondolunk, hanem sokszor a hétköznapi tettekre is.

A szocialista realizmus számára a fő az ember és annak sorsa. A szocializmus a személyiség felvirágzását, tartalmi gazdagodását, a személyiség-tudat fejlődését jelenti.

"Főleg az emberre figyel teljes összetettségében, minden ellentmondásával, amelyeket nem akarunk örökérvényűekké tenni, hanem le akarjuk győzni őket. Ezeknek a megismerésére törekszünk minden ismeretünkkel, amelyeket az emberi megismerés mai fejlettségi foka a rendelkezésünkre bocsát".

/22/

Az elidegenedéssel szembeállított "teljes emberség" programja a kritikai realizmusra kihagyezett programnál többet igényel. A szocialista realizmus újra szüli az emberi teljességet, a sokoldalú ember alakját. Az új típusú felszabadult embernél az intellektus és az akarat nem hasad szét, a világot valóban azért ismeri meg, hogy megváltoztassa.

A sokoldalú ember tulajdonképpen a renaissance emberének magasabb szinten való megvalósulása. Mint tudjuk, az emberi egyéniség azon harmonikus kiteljesedése, amely a görögöknél volt, már a renaissance óta vágyként él az emberekben. A renaissance emberei zseniális képességekkel és elképzelhetetlen sokoldalúsággal küzdöttek a társadalmi élet korlátjainak szétfeszítéséért, és azért, hogy lehetővé váljon egy olyan társadalom, ahol szabaddá válik minden emberi képesség. "Szabad társadalomban élő emberek uralma a természetes - ez a harmonikus ember renaissance eszménye". /23/

Küzdelem a harmonikus emberért és annak művészi kifejezéséért utópikus harc volt a kapitalizálódás talaján. Balzac pedig már csak minden emberi megnyilvánulás disszharmóniáját ábrázolhatta: hogyan tapossa szét a társadalom az ember minden törekvését a szép és harmonikus életre.

A szovjet irodalomban már a kezdet kezdetén megtaláljuk egyes íróknál, így pl.: Gorkijnál, Makarenkónál, Pausztovszkijnál stb. azt a törekvést, hogy bemutassák a teljes ember kialakításának lehetőségét. Ezek az írók, de ez vonatkozik még a ma íróira is, nem harmonikusan sokoldalú embert mutatnak be, hanem konfliktusokkal teli hőseket. Korunk ugyanis eddig még nem tehetette lehetővé ezt a harmóniát, így az irodalomban sem ábrázolhatták. Erre azonban a szocialista realizmus belső logikájában meg van a törekvés, világnézeti alapon tendenciaként benne él és bizonyos elemeit már eddig is bemutathatta.

Az emberi teljesség tehát mint ideál jelenik meg előttünk. Eddig irodalmunkban a harc szépségét mutatták meg az írók, de ezt követően egyre inkább előtérbe kerül a szépségért való harc.

Minden kor nagy művészei koruk nagy problémáit, az emberi lélek ábrázolását magas szinten nyújtották. A művészi ábrázolás egyben mindig kifejezés is. Ideálisnak az tekinthető, ha az ábrázolás és a kifejezés összhangban van. Ha a mérleg karja az ábrázolás irányába billen, sőt mondhatjuk, hogy az ábrázolás van túlsúlyban, már a naturalizmus területén vagyunk. Mindenesetre nincs kizárva, hogy a szocialista realizmus is a kifejezés érdekében /főként nagy történelmi események leírásánál/ az ábrázolást nem hanyagolja el, de tendenciája, hogy a kettő összhangját elérje. Ebben szintén rokon tehát a kritikai realizmussal, ahol ez az összhang a fénykorában megvolt.

A szocialista realizmus a kritikai realizmusban művészi előfutárát látja, de azt tárgyilagosan ítéli meg, gyengéit látja. A szocialista realizmus azonban nemcsak folytatja, hanem tagadja is a polgári realizmust. "Az új társadalmi viszonyoknak, a szocialista ember lelkivilágának ábrázolására a polgári realizmus esztétisége és művészi elvei már nem elegendőek, erőtlének". /24/

A hagyományok szerepét vizsgálva meg kell nézni a másik oldalt is, az avantgarde szerepét is a szocialista realizmus kialakulásában. Nem kétséges, hogy a modern művészet kialakulása együtt járt mind a proletáriátus, mind a burzsoázia átalakulásával. A modernizmus szintén viharos viták középpontjában állt főleg a "realizmus-antirealizmus" koncepció képviselői miatt. Az avantgarde képviselői ellen a támadások hevességére jellemző, hogy eljutottak odáig kijelentéseikben pl. Brechtnél, miszerint a formai kísérletezés művészi sekélyességet takar, vagy egy másik támadás: "szociálisan üres térből indul ki". /25/

Tudnunk kell, hogy a modern stílusirányzatokban

egyaránt jelentkeznek szocialista és polgári törekvések. Az avantgarde és a dekadencia közé nem szabad egyenlőségi jelet tenni. A stilusjegyekből nem lehet egy adott mű osztálytartalmára utalni. Elég ha példának felhozzuk a szimbolizmust, és összehasonlítjuk Ady és Ivanov verseit. A konzervatív realista-antirealista koncepció hívei szerint mindazok a művek, amelyek nem feleltek meg a "realizmus"-ra formált stilusjegyeknek, hanem új stiluseszközökkel próbálták a valóságot adekváтан tükrözni, már kiszorultak a realista meghatározásból, így B.Brecht, Eluard, Aragon stb. munkái. Illés László "Újabb viták az avantgarde-ről" című cikkében már idézi Hermann István korábbi nézeteit átértékelő és az igazságot magábafoglaló kijelentését: "az impresszionizmus, a szimbolizmus és egyéb művészi eszközök gazdagíthatják a realizmust". A realizmus-antirealizmus koncepció hamis elméletének helyes bírálatát adta 1961-ben Zdenek Pesat: "A dekadenciáról, a formalizmusról, az antirealizmusról vallott eddigi nézetek elfogadhatatlanok, hogy a baloldali irodalmi avantgarde sok értékeset alkotott és éppen ezért az új realizmus nem lesz a XIX. századi realizmus másolata, hanem a hagyományok és az avantgarde törekvések pozitív vívmányainak szintézise". /26/ Azoknak van tehát igazuk, akik a szocialista realizmus kialakulásában fontos szerepet tulajdonítottak minden eddigi pozitív hagyomány korszerű összegezésének.

Bizonyos fejlődést mutat Lukács György avantgarde ellenes realista koncepciója az 1959-ben németül megjelent "Wider den missverstandenen Realismus" című cikkében, bár korábbi nézeteiből fakadó bizonytalan ítéletalkotása - az avantgarde-t és a szocialista realizmust illetően - nyugati, erősen polgári gondolkodású kritikusoknak támadásra és té-

ves következtetések levonására ad alkalmat.

Igy például Lukács György az ideális szocialista realizmust a következőképpen határozza meg cikkében: "Az igazi szocialista realizmus, kb. Thomas Mann "kritikai realizmus" elhelyítve és megvilágítva a marxista-szocialista világnézettel és a munkásszálllyal való szolidaritás által". /27/

Günther Burkstein: "Avantgardismus und Sozialistischer Realismus" című cikkében rögtön meg is jegyzi, hogy "a szocialista realizmus képe egy kicsit halvány, elcsúszott". Majd emlékeztet Lukács Györgyre, hogy "25 példája, Gerikij, tulajdonképpen egy korábbi korunkhoz tartozik...", az ismertebb orosz írók közül ebben az összefüggésben csak Alekszej Tolstojt és Solzhenecset fegadja el, a nyugati szerzők közül - szintén bizonyos fenntartásokkal - Sartre-t, Arnold Zweigot, Heghert, Brechtet, Hermann Habbit. A cikk során joggal teszi fel a kérdést Burkstein "miért tűnik úgy, hogy Lukács "kritikai realizmus" a nagy nevekkel: Thomas Mann, Martin de Gard, Shaw, Sinclair Lewis - akik mind a liberalizmus utolsó nagy virágzásának reprezentánsai - a véghez jutott; és az ember tovább kérdeni magától, miért van annak a kevés írónak, akiket ő az igazi "szocialista realizmus"-ra példaként elismer, a végén egy jó adag avantgardizmus: Brecht, Heghert, Eluard, Mailer, Sartre. Talán nem így lehetséges ez, hogy egy marxizmus által inspirált és felhívított liberalizmus már nem elegendő ahhoz, hogy a XX. század emberét és azt a szándékot helyesen lássa és ábrázolja? Ezek a kérdések jogosan merültek fel a cikk szerzőjében, hiszen Lukács György munkájából valóban hiányzott az avantgarden belüli irányzatok részletezőbb, tudatos elemzése és a szocialista realizmusban való vissza-

nyuk feltárása. Ezen nem is nagyon csodálkozhatunk, hisz ismeretes, hogy éppen Lukács György volt a 30-as évek végén az avantgarde elleni támadások egyik vezéralakja, amely támadás a "realizmusért" felkiáltással indult meg. Ehhez képest már nagy haladásként könyvelhetjük el, hogy az elismert szocialista realista művészek nevei között találjuk pl. Brecht nevét is. Az előbb említett hiányosságok nagyon helyes, lényegre tapintó kérdések feltevésére inspirálták Ecksteint, de az ezekre adott válaszai már erősen reakció-
sak.

Feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy az ún. "modern" művészeti törekvések már a kezdeteinél megérintették a szocialista művészetet is. Így például a német proletárforradalmi irodalom kiküzdött realizmusa egyáltalán nem a múlt századi realizmus folytonosságára épült, hanem egészen új utakon járt, amelynek fő eleme a korszerűségért és a konzervativizmus ellen folyó küzdelem volt.

Az avantgarde ellenes realista koncepció hívei azonban hevesen támadták a proletár avantgarde irodalom képviselőit. Németországban ehhez az irányzathoz tartoztak a "Linkskurve" című folyóirat körül tömörült művészek így pl.: Johannes R. Becher, Bertolt Brecht, Anna Seghers stb. Az első heves támadásokat a proletáriródalom ún. leíró jellege, a riportázshoz való vonzódása, a Neue Sachlichkeit szenvtelensége vonta magára, és Lukács György: "Riport vagy ábrázolás?" című cikkében támadta, - szerinte a "tudomány és a művészet alapvető ábrázolási módszerei kölcsönösen kizárják egymást... a tudományos célok érdekében végzett "művészi" ábrázolás mindig egyszerre eredményez áltudományt és álművészetet..." /28/

A támadott ábrázolási módszer mögött azonban a "kiáltó

ellentétek okán gyűjtogató osztályharcos szándék, agitativ erő rejtvezt". /29/ Lukács György cikkében a szocialista irodalomnak az új valóságot újszerűen megmutatni kívánó kísérleteit azonosította a polgári dekadens irodalom módszereivel, a figyelmen kívül hagyta a világnézetest. /E.Ottwalt: "Tényregény" és formai kísérlet./

Az avantgarde ellenes realizmus koncepció mesterként módja leginkább a német szocialista irodalom belül Bertolt Brecht-et ért támadásokban mutatkozott meg. Ennek fő oka, hogy a szocialista realizmust szorosan kötötték a kritikai realizmus hagyományaihoz. Brecht azonban az a művész volt, aki forradalmi lendületével, radikális újat akarásával szétrebbantotta a régit, a robbantás után keletkezett káoszából ismét rendet tudott formálni, minőségileg újat tudott alkotni.

Anna Seghers Lukács Györgynek írt levelében a következő szavakkal háritja el az "egyvágyányú esztétikát": "A művészi alkotásnál, mint minden emberi cselekvésnél, a mértékadó a realizásra való törekvés, itt pedig mint Te is mondd, nincs megállás. De amit Te bomlásnak látsz, én inkább leltározásnak érzem; amit formakísérletnek minősítesz, az új tartalom heves és egészen kikerülhetetlen kísérletének..." /30/

Brecht a "Népiség és realizmus" című cikkében támadta a Balzacra, Tolstojra, Thomas Mannra orientált szocialista realizmus felfogást. Anna Seghershez hasonlóan, ő is a formális szempontok helyett az adott realitással szembe-sített művészetet tekintette mérvadónak, s óvott attól, hogy a ma valóságát a kommunista művész esetleg Balzac vagy Tolstoj művészi gyakorlatával közelítse meg. "Az említett realisták írásmódját másolva nem lennénk többé

realisták. Új problémák merülnek fel, és új eszközöket követelnek. Megváltozik a valóság; hogy ábrázolhassuk, meg kell változnia az ábrázolásmódnak is" /31/ - írta Brecht cikkében.

"Veszélyes dolog a "realizmus" nagy fogalmát pár névhez kötni csupán, ha még oly híresek is ezek a nevek; veszélyes egy pár formát az egyedül üdvözítő alkotói módszerként összefoglalni, még akkor is, ha ezek hasznos módszerek" - idézi Illés László Brechtet, és ez az idézet nagyon emlékeztet bennünket G.Eckstein felvetéseire a Lukács cikkkel kapcsolatban.

A német szocialista irodalomnak, amelynek fő jellemzője az új keresése volt, nagyon sok támadást kellett kivédenie. A fentiekben érintett viták lezárásaként Illés László sorait idézem, amelyek magukban foglalják a szocialista realista művészettel szemben felállított követelményeket:

"A szocialista irodalomnak ragaszkodnia kell a valósághoz, a nép ügyének szolgálatához, a kommunista eszméiséghez, és egyszersmind szüntelenül keresnie kell az új és korszerű, magasrendű művészi formákat, s minden módon kerülnie kell a sablonokat, a konzervatív esztétikai rendszerek visszatartó gátjait". /32/

II.

A szocialista realizmus kialakulása

Alekszej Tolsztoj életművében

Alekszej Tolsztoj a szocialista realista irodalom egyik reprezentánsa, fejlődésében bonyolult írói pályát magáénak mondható képviselője. Ő a korábbi kritikai realista vonal haladó hagyományainak ápolása útján fejlesztette ki új művészi stílusát. Ahhoz, hogy pályájának bonyolultságát, világnézetének formálódását figyelemmel tudjuk kísérni, elég sok életrajzi körülményre kell utalnunk. Közvetlen környezete összetett módon befolyásolta hosszú ideig az író viszonyát az országot érintő társadalmi és politikai eseményekhez.

Mielőtt rátérnék írói pályájának elemzésére, érdemes néhány gyermekkori vonatkozást is megemlíteni, hiszen ezek erőteljes visszhangot találnak későbbi elbeszéléseiben, így elég, ha a "Logutka" vagy a "Nyikita gyermekkorra" című elbeszéléseire gondolunk. Kilenc éves koráig a gyermek Tolsztoj ki sem mozdult a tanyáról, ahol anyjával és nevelőapjával élt. A természettel való szoros kapcsolata a fiúban kifejlesztette az ábrándozásra való hajlamot és az élethez való filozófikus - költői viszonyt. Mély nyomokat hagytak a fiatal íróban azok a csendes téli esték is, amikor szülei Turgenyev, Tolsztoj, Puskin műveket olvastak fel. "Kedvenc íróm Turgenyev volt" - emlékezett vissza Tolsztoj önéletrajzában.

A fiút körülvevő családi légkörre még egy jellemző mozzanat. A nevelő apa, A.A.Bosztrom, a fiatal Tolsztoj 12. születésnapjára ajándékozott könyvbe a következő saját maga által írt versecskét írta be:

"Szerecsé a dolgozó népet,
Rosszul él. De itt az ideje!
Nemzedékről nemzedékre dédelgeti
Napnál világosabban a szabadság és a jóság gondolát" /33/

A gyermekkort elhagyva pár évet átugrunk, és a fiatal Tolsztojt Péterváron, a családi, haladó szellemű légkörtől idegen szférában találjuk. Péterváron édesanyja nővérénél lakott, akinek a férje Komarov, diplomata, a Külügyminisztérium alkalmazottja. Személyét illetően karrierista, gyáva, rossz családfő, züllött életet élő. Felesége a fanatikus vallásosságban keresett vigasztalást. A Komarov család hatása megmutatkozott az író korai művészetében, amikor a családi krónikák felé fordult az érdeklődése.

Oroszországban 1900-tól kezdődött az a gazdasági krízis, amely a munkásmozgalom fejlődését mozditotta elő. A munkások forradalmi harcának erősödésével fejlődésnek indult a diákok ellenzéki mozgalma is. A diákság, politikai nézeteit tekintve, nagyon heterogén volt. Lehin a "Forradalmi ifjúság feladatai" című cikkében hat csoportot különböztetett meg, így: reakciósök, közömbösek, akadémisták, liberalisták, szocialisták - forradalmárok és szociáldemokraták." /34/ Hol volt Tolsztoj helye ezekben a politikai csoportosulásokban?

Az 1900-as évek elején Tolsztoj a diákság baloldali politikai csoportjához vonzódott, és így a Miszaki Főiskola szociáldemokrata frakciójához csatlakozott. Ez a főiskola egyébként a legforradalmibbnak számított az összes felsőfokú intézmények között, hiszen a gyakorlatok folyamán a hallgatók a munkásokkal közvetlen kapcsolatba kerültek.

A diákévek első felében azonban Tolsztoj tartózkodott a politikától. Abban az időben, amikor a kimondott forradalmi ifjúság Marxot, Lenint, Plehánovot olvasott, Tolsztojt egészen más jellegű művek kötötték le, olyanok, amelyek az emberi humanizmust és önfeláldozást szentimentálisan dicsőítették.

A technika sem kötötte le Tolsztoj figyelmét, sokkal inkább vonzódott a művészetek felé. Ekkor kezdett Jakovleva szalonjába járni, ahol a legkülönbözőbb emberek, festők, színészek, írók jelentek meg. A diák Tolsztoj figyelmét nem kerüli el a dekadens irodalom. Andrejev "Ködben" című elbeszéléséről igyekszik bebizonyítani annak pozitív hatását a fiatalságra, bár Andrejev impresszionizmusának helyes meghatározását is megtalálta. Azt mint "az új pszichológiával rendelkező elkorcsosulás érzéseinek a kifejeződését" /35/ jellemzi, hatása alól még sem tud szabadulni.

Ebben az időben - 1904-et írunk - írói munkásságról még nem beszélhetünk, hanem sokkal inkább azoknak a hatásoknak a kavalkádjáról, amelyek a művészetek iránti oly fogékony fiatal Tolsztojt érték. Nem tudott ellenállni Balmont versei zenei hatásának, amely elvonta a figyelmét azok puszta esztétizmusáról, individualista hangulatáról.

Az, hogy Tolsztoj - saját kifejezését használva - az irodalmi bohémkedésbe menekült, több okra vezethető vissza. A balti hajóépítő-ágyúöntő üzemben eltöltött gyakorlata után, a munkásokkal való közvetlen kapcsolat hatására, a politikai irodalomhoz nyúlt. "... mint diák /1904-1905/-emlékezett Tolsztoj "A marxizmus meggazdagította a művészetet" című cikkében - olvastam /mint akkoriban a többség/ a közérthető hamisítást: Kantsky népszerű könyveit.

Minden jól ment, amíg nem jutottam el az olvasásban a mensevik paradicsom leírásáig. Ugy tűnik, hogy maga Kautsky sem hitt ebben az édes és tiszta boldogságban, a rendes proletárok számára, és ha hitt is, akkor csak abban, hogy egész életében dicsőíti az erős burzsoá sört. Megíjédtem a Kautsky-i édentől. Az irodalmi bohémkedésbe menekültem". /36/

Természetesen nemcsak Kautsky brosrák taszították Tolsztojt az ún. irodalmi bohémkedésbe. Nagy szerepet játszott ebben az 1905-ös forradalmat követő reakció is.

Tolsztoj résztvett az októberi nagy tüntetéseken, amelyek kapcsán írta "A téren a szókegyház" című cikkét, amelyben lelkesen fogadja a forradalmat. Kritizálja az intelligencia egoizmusát, a néptől való elszigeteltségét és kijelenti: "A bürokrata rendszer nem azt csinálja, ami jó, hanem azt, ami neki megfelelő, és hagyja, hogy elpusztuljon a pincében sok nélkülöző zseni". /37/

Az igazság az, hogy Tolsztoj ebben az időben magát szociáldemokratának tartotta, de azonkívül, hogy szükségnek látta a fennálló rendszer megdöntését, az akkori politikáról ködös elképzelései voltak. "A főiskolán ismét résztvesz a szociáldemokrata frakció tevékenységében és az ott kiéleződött vitákban az író érdekes módon az ortodox marxizmus oldaláról bírálja az SzR blokk felé hajló társait". /38/

1905 után a szociáldemokrata frakció a főiskolán meggyengült. A legaktívabb tagokat bebörtönözték vagy kizárták. Oroszországban teljes reakciós fordulat következett be. A liberál-burzsoázia elfordult a demokráciától.

A megijedt, megzavarodott és elnyomott liberál-intelligencia a forradalmi pozícióktól való teljes eltávolodás mellett jegyezte el magát. Gorkij kifejezése szerint, beköszöntött "a felelőtlen gondolat teljes szabadosságának, az orosz írók teljes "alkotási szabadságának" az ideje, amelyet a leggyalázatosabb és legszemérmertlenebb évtizednek nevezünk az orosz értelmiség történetében". /39/ Ez az az időszak, amikor megszakadt a realizmus kulturális hagyománya és a nyugati dekadencia legszélsőségesebb irányzatai terjedtek el Oroszországban, és a legelkeseredettebb individualizmust keltették életre.

A reakció fellépésével megerősödve lép színre Merezkovszkij - Gippiusz szalonja. Egymás után jöttek létre a legkülönbözőbb vallásos - filozófiai társaságok. A dekadens irodalom színre lépését mindenképpen elősegítették a vezető osztályok. A félhivatalos kritika, amely nem rég még támadta, dicsőíteni kezdte. Milliomos mecénások pénzelték az "új művészet" újságjait, folyóiratait. Pl. Rjabusinszkij pénzelte 1906-tól a "Zolotoje Runo" című folyóiratot, amely maga köré gyűjtötte a szimbolizmus képviselőit: Merezkovszkijt, Vjacseszláv Ivanovot, Gippiuszt, Balmont-ot, hogy csak a legismertebbekről szóljak. A szimbolizmus, amelynek egyik szárnyát a reakció támogatta, parancsnoki magaslatra jutott fel a művészetekben, és divatossá vált.

Tolsztojnál hitetlenséget és pesszimizmust szültek a reakció évei az aktív politikai harctól való eltávolodása, valamint a politikában való járatlansága miatt. Megismerkedett a szimbolisták műveivel, gyakori vendége lett az akkoriban felkapott misztikus, Vjacseszláv Ivanov irodalmi gyűléseinek. Rendszeres hallgatója volt Balmont, és Ivanov verseiből tartott felolvasásoknak. Ezen irodalmi

élmények hatására 1906 - 1907 telén Tolsztoj kb. 100 verset írt dekadens szellemben. Első verseinek gyűjteménye 1907-ben "Lirika" címmel jelent meg. A szimbolisták "Lucs" című hetilapjában már rendszeresen jelentek meg versek Tolsztoj tollából, gróf Alexej Tolsztoj aláírással. Itt ebben a folyóiratban "A nemzetről" és az irodalomról" címmel megjelent cikkében érződik egy olyan hang, amely arról tanúskodik, hogy a szimbolista befolyása alatt dolgozó kezdő író már felfogja a klasszikus irodalom tradíciójáról való lemondás helytelenségét és az új művészet ördögtelen helyzetét. Ez a cikk sokban megvilágosítja azt a tényt, hogy Tolsztoj figyelme egyre erősebben a folklór felé irányul.

A népművészet felé való fordulás - az egyik legfontosabb állomása a fiatal Tolsztojnak a realizmushoz vezető úton, bár ez a tény abban az időben még nem lépte túl a szimbolizmus kereteit.

Az imperializmus korszakában a növekvő nacionalizmus és sovinizmus a szláv mitológia felé fordulást eredményezett az orosz művészetekben, valamint a szimbolizmus leple alatt a patriarkális paraszti élet kiszépitett képét tette meg témájául. Ez a burzsoá és nemesi művészet azonban gyökereiben idegen volt a néptől.

A fiatal Tolsztojnak - bár ekkor még a szimbolisták hatása alatt állott - az orosz népi művészet felé való fordulása összefonódott azzal a törekvésével, hogy szeretne volna megérteni az élet lényegét, mégpedig a népi nyelven keresztül. Később az 1913-ban megjelent gyűjteményes kötetnek előszavában a következőket írta: "Nekem úgy tűnt, hogy először meg kell érteni az ősalapot: a földet és a napot. Csak miután behatoltunk annak szépségébe a kifejező,

egyszerű és kemény nyelv segítségével, állíthatom saját magamnak - mi igen és mi nem; és ekkor kell az ember felé fordulni, akit megérteni a föld és nap megértése nélkül nemem elképzelhetetlennek tűnik". /40/

Nemcsak a nyelvi minták keresése vezette a fiatal író a népművészethez. A népi művészet szoros összeköttetésben volt a feledhetetlen gyerekkori élményeivel a falujukban, és valójában ez felelt meg Tolstoj életszeretetének és optimizmusának.

Ezekben az években jelent meg két gyűjteményes kiadása is, amelyek a folklór jegyeit is magukon viselik már. /Szorocsi szkázok, Za szimnyimi rekámi./ A "Za szimnyimi rekámi" című kötetben könnyen észre lehet venni a két egymásnak ellentmondó fonalat: a folklór, a realiztikus fonál és a dekadens nem élő kigondolt mitológiai alakokkal operáló vonal. Alapvető témája a gyűjteménynek az orosz természet és az orosz nép nagyságának, erejének a dicsőítése. /Ilyen versei pl.: "Polgyeny", "Zoloto", "Zemlja," "Szvatovszto", "Kuznyica". /A nép munkáját énekli meg, persze azokról az ellentmondásokról nem ír, amelyek a faluban léteztek, bár nehéz elképzelni, hogy ezekről Tolstoj nem tudott. Itt csupán a mondanivaló a dekadencia hatására fel lett áldozva a vers pompásságának.

A folklórhoz való mély vonzódását mi sem szemlélteti jobban, mint az a tény, hogy 1908-as párizsi tartózkodása alatt is a magával vitt gyűjteményeket tanulmányozta, amelyek közül saját bevallása szerint Afanaszjev gyűjteménye tetszett a legjobban.

A Párizsban eltöltött időszakról feltétlenül kell szólnunk, hiszen azok a felismerések, amelyek a dekadens

irodalomtól való elszakadást illetően érlelődtek már az íróban, itt megerősödnek. Az 1908-ban megjelent elbeszélést lehetne e változások illusztrálására felhozni. A "Sztárája basnya" c. elbeszéléseéről van szó, amelyben a jellemző dekadens vonások mellett, már érezhetjük a szimbolizmustól való eltávolodás jegyeit is, hiszen az elbeszélés alapját a Nyevszkij üzemben eltöltött egyetemi gyakorlatának emléke képezi.

A gyerekkortól kezdve meggyökeresedett orosz klasszikusok tradíciói elősegítették Tolsztoj vonzódását a realista művészetekhez, bár az előbb említett műben a reakciós művészettől való eltávolodás inkább csak ösztönös volt.

A párizsi tartózkodása során rendszeresen látogatta azokat a kávéházakat és kocsmákat, amelyekben az orosz dekadens művészet atyái: Minszkij, Brjusov, Balmont, valamint a szimbolista festők, pl.: Petrov-Vodkin tartottak felolvasásokat, vitatkoztak, de csak ritkán érintettek társadalmi-politikai kérdéseket. "Nem beszéltek semmiről talán egy keveset a szociáldemokráciáról. Egy keveset az eszerekről. Ittak. Elfáradtak. Szétszéledtek" - írta Tolsztoj egyik levelében.

"Leginkább Volosinhoz fűzték baráti szálak, akinek alakját a "Dve Zaisnyi" című regényében örökítette meg. Az orosz szimbolisták közül először Volosin érzekelte a szimbolizmus válságát, és felvetette a szimbolizmusnak az "új realizmusba" való harmonikus átmenetelének gondolatát, egy "új realizmus" létrehozásának eszméjét. Volosin útkeresései, ítéletei, az "új realizmus" gondolata vonzották a fiatal Tolsztojt. A két barát viszonya inkább tanár-diák kapcsolat volt. Egy idő múlva azonban Volosin útja Tolsztoj számára elfogadhatatlanná vált. Önállóan kezdett kísérletezni a

realista művészet területén, az orosz klasszikusok tradíciójára támaszkodva." /41/

Ugyanitt idézi Keresztyinszkij Volosin véleményét, mely szerint "Őn talán az utolsó a művészetek területén, aki a nemesi fészkek tradícióit hozta magával. A mostani írók és költők városiak, és Őnek meg kell találnia saját stílusát és egy egész nagy ciklust kell írnia". /42/

Moszkvába való visszatérése után még megjelenik "A szabad esztétika társaság"-ban. Itt személyesen megismerkedik Vjacseszláv Ivanovval. C. Gorogyeckij költő a következőképpen emlékezik vissza V. Ivanov szerda estéire: "Későn gyűltek össze. 12 óra után Ivanov vagy Anyicskov, vagy valaki más a misztikus anarchizmus, a zsinati individualizmus, a hellén vallás szenvedő istenének, Krisztus és Antikrisztus témájáról beszélt. Sokáig és viharosan vitatkoztak". /43/

Ivanov vagy éppen Remizov szalonjainak légköre bár éreztette hatását a fiatal író munkásságán, de nem vonta el az önálló útkereséstől. Így az említett "Szorocsi eskázok" című művében is nyilvánvaló különbségként könyvelhetjük el, hogy míg a dekadens mesék hősei leggyakrabban ördögi lények vagy gonosz szellemek - addig Tolsztoj meséinek az orosz nép a hőse. Tolsztoj kiemeli a nép morális erejét, jóságát, igazságosságát és józan eszét. /Pl.: Kikimora, Szerebrjanaja docska stb./ A mesékben előforduló mitikus alakjait is emberi tulajdonságokkal ruházta fel. A remizovi és szologubi reménytelen pesszimizmussal és misztikával Tolsztoj az igazi életet és a természet szerepét állítja szembe. A kritikák sokáig nem vették észre, hogy "ebben a művében már jelentősen eltávolodott a szimbolistáktól és nagy lépést tett a realizmus irányába". /44/

Mikor Tolstoj ismét meglátogatja Volosint Kóktébelben /Leningrád mellett/, itt ismét a dekadens költők egész sorával találkozunk, de ez a ház azért különbözik már a leningrádi szalonától annyiban, hogy itt ekkor már konkrétabban ki volt dolgozva az új realista-akmeista irányzat. Itt Volosinnál ismerkedett meg Tolstoj Henry de Renie novelláival, annak alakformálásával. Hatásuk alatt írja meg az író a "Szorevnovátjel" és a "Jasnovaja tyetrágy" című elbeszéléseit. Ezek a művek arról tanúskodnak, hogy valóban tanulmányozta Henry de Renie alakábrázolását, egyúttal azonban arról is árulkodnak, hogy Tolstoj életszeretete, lehet, hogy még ösztönösen, de harcba lépett mind a nyugati, mind a hazai dekadens filozófiával.

Egyébként függetlenül Renie-től a század elején Oroszországban is végbemegy a szimbolizmusnak a neorealizmussá azaz neoklasszicizmusnak nevezett irányba való elfordulása. A szimbolizmusnak ez az eltorzulása is a történelmi eseményekkel volt összefüggésben, és az uralkodó osztály hangulatát tükrözte a két forradalom közötti ideiglenes csendességben. Jellemző volt erre az irányzatra, hogy igyekezett megszépíteni a jelent, fékezni az időt, valamint megpróbálta konzerválni a történelem színpadáról letűnőben levő rendszert és visszahozni a gondtalan, nyugodt múltat - ez volt tulajdonképpen az akmeista művészet feladata. Az új művészet művelői elkerülték a kiélezett társadalmi egyenlőtlenségek kérdéseit, és témában a középkor, illetve a patriarchális nemesi fészek témája felé fordultak.

Persze nemcsak a neoklasszicisták témája volt a nemesi fészek. A történelem színpadáról a földbirtokos nemesi rendszer letűnésének, a nemesség széttűlésének témája ilyen vagy olyan mértékben a XX. század elején a legkülönbözőbb

irányzatokban tükröződött. A nemesség szétszűllésének szükségességét mutatta be realista módon Csehov is, elég ha a "Cseresnyéskert" című művére gondolunk. Tolsztoj is azok közé tartozik, akik ezt a témát már realista oldalról nézve dolgozták fel. Egyben egyre inkább kialakította önálló stílusát.

A "Szorevnovátyel" és a "Jasnovaja tyetrágy" című műveiben még érezhető kiforratlansága, formáját tekintve Renier utánzása. Erről azonban a következőket vallotta ő maga: "A szimbolisták formakeresésükkel és az olyan esztéták, mint Renier, azon alapismereteket nyújtották nekem, ami nálam nem volt meg, és ami nélkül nincs alkotás: a forma és a technika alapismeretét." /45/

Az orosz klasszikusok iránti mély vonzódása ismét Turgenyev, Gogol és Puskin hatása alá keríti. Nem véletlen pl. az a tény, hogy a "Portré" című elbeszélését az azonos nevű gogoli mű inspirálta. A klasszikusok hatása azokban a műveiben érződik már a legjobban, amelyeknek alaptémáit a családi krónikák képezték. Ilyenek például a "Halimovok hatása", vagy "Egy hét Turgenyevben".

A teljes valóságérzés a leírásokban, bemutatva a nemesség anyagi romlását és erkölcsi elkorcsosulását, mint elkerülhetetlen folyamatot, tovább közelítette Tolsztojt az irodalom demokratikus táborához. A "Zevolzszzkij" ciklus darabjaiban már fellépett a nemesi földbirtokos osztály ellen, amely 1905-ben győztesként került ki.

Maga Lenin 1912-ben a következőket írta "Politikai pártok Oroszországban" című cikkében: "Érthető tehát, hogy az Egyesült Nemesség Tanácsa és a "jobboldali" pártok nem

véletlenül, hanem elkerülhetetlenül, nem egyes személyek "rosszindulatából", hanem egy iszonyúan erős osztály érdekeinek nyomására védelmezik a régi feudális hagyományok politikáját. A régi uralkodó osztály a földesúri sarjak osztálya, megmaradva uralkodó osztállyal, megfelelő pártot alakított magának. Ez a párt az "Gross Nép Szövetsége." /46/

Ezek az "elavult nemeselek" a "Zavelzszzskij" ciklus főhősei. Az 1918-ban megírt első regényében a "Két élet"-ben már egészen világosan kifejezésre jut az írónak a valósághoz való kritikai viszonyulása, hiszen az elavult eszmék képviselőiről nem csupán ironikus, hanem már szatirikus képet festett.

A "Zavelzszzskij" ciklust, mint fontos mérföldkövet kell A. Tolstoj életművében tekinteni. Ezzel a művével már bátran megcáfelta az akkori divatos burzsoá filozófiát, amit egyébként eddig ő is vallott, hogy a művész abszolút szabad, és nem függ a társadalmi eseményektől - azaz nem kell a politikába belekeverednie. Tolstojnak - a fent említett ciklussal - mint kritikai realista írónak a megjelenése egy hosszú folyamat eredménye volt, és a realista hagyományok felé fordulása teljes egészében nem a véletlen műve. Írói pályájának egyes szakaszaival ez már elő volt készítve. Olyan meghatározó tények játszottak itt döntő szerepet, amelyeket a gyermekkor részletesebb leírásánál is hangsúlyozni kívántam.

Demokratikus világszemléletéről van szó előszörben, amelyet még gyermekkori élményei alakítottak ki benne. Akkori közelsége a néphez - az egyszerű, dolgos és becsületes parasztemberekhez - alakította ki az író esztétikai

és etikai ideáljait. Az a nevelés, amelyet nevelőapja házában kapott, beérett és meghozta első gyümölcseit. Az orosz és világirodalom legjobb klasszikusainak az ismerete, valamint a nép művészete iránti mély vonzódása meghatározta az író ízlését. Végül, de nem utolsó sorban, az egyre erősödő munkásmozgalom, a forradalmi fellendülés sem maradt hatástalan művészetére.

Az írói pályán mérföldköként jelzett "Zavolzszzkij" ciklus elbeszéléseiben Tolsztoj mint a nemesség teljesen józan és egyáltalán nem részrehajló kritikusa lép fel. Feltétlenül ki kell emelnünk a hagyományokhoz való kapcsolódáson kívül e téma aktualitását, amél is inkább, mivel a XX. század elején Oroszországban még mindig vezető szerepe volt a nemességnek, amely "a gazdasági fejlődés kerékkötője, az elnyomásnak, az elmaradottságnak forrása volt"./47/ E ciklus elbeszéléseiben a nemesség hanyatlása, szétzúllása, mint történelmi törvényszerű folyamat került bemutatásra, amely minden nemzedékkel csak erősödik. Tolsztoj felidézte olyan nemesi családok kialakulását, mint a Repevek, Obrazcovok, Tarakánovok stb., ahol a dédapákon kezdve az eseményeket széles körben ábrázolta a jelen felé haladva a degradációt és elkorcsosulást: a gazdasági elszegényedést követi nemcsak a szellemi, de a testi elkorcsosulás is. Az ábrázolásban csodálatosan használja az író a már említett szatíra eszközeit. Például bemutatásra került a társadalomban elfoglalt helyük és morális elkorcsosulásuk közötti ellentmondás /gondoljuk itt Misuka Nalimovra vagy Pavala - Simkovszkijra, illetve Vagyim Tarakanovra/, valamint a haladó, tevékeny gondolatok és a praktikus tevékenységek jelentéktelen eredményei közötti ellentmondás.

A "Pravda" 1914. január 26-án megjelent számában "Realizmus újjászületése" címmel kiemelte, hogy írók egész

sora jelentkezik, és most többen vannak, akik a valóságot ábrázolják, mint az elmúlt években. Megemlíti Maxim Gorkij, A. Tolsztoj, Bunyin, Smelev és Szurgucsev nevét, akik "műveikben nem a mesés múltat, nem a titokzatos dolgokat, hanem a valóságos orosz életet ábrázolják összes szörnyűségeivel, mindennapos közönségességével". /48/

Az újságokk azonban azt is megállapítja, hogy "sok realista író távolmarad a munkásmozgalomtól és számára idegen a szocialista ideológia". Ez a megjegyzés teljes egészében vonatkoztatható A. Tolsztojra. A "Zavolasszkij" ciklussal ugyanis Tolsztoj, mint realista író vomult be az irodalomba, a valósághoz való kritikai viszonya azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy tovább lépjen és pl. az ábrázolt nemesség szétesésének, szűlésének társadalmi okait meg is érthesse.

"Tolsztojban mind jobban felébredt tehetségéért a felelősségérzet a társadalom előtt. Tolsztoj feladatként tekinti, hogy arról írjon az embereknek, emiről azok hallani szeretnének, és ne zárkózzon be az esztétizmus bástyájába". /49/

Ez a kijelentés valószínűleg a következő tolsztoji mondat nyomán fogalmazódott meg: "A tehetségét a szerző a néppel való kölcsönhatásban kapja... ha az izlése csak az övé és senki másé, ha el van szeparálva az élettől és csak esztéta... nem jut célhoz". /50/

A nép előtti felelősségérzése, a puszta esztétizmussal való harca annak tudható be, hogy Tolsztoj ezekben az években nagyon szeretett volna korához, a jelenhez közel kerülni, hogy megtalálja e modern kor célját. Sajnos ezt

a törekvését gyengén sikerült művek egész sora kísérte, természetesen itt nem gondolok a kivételt képező "Hromoj barin"-ra /Sánta herceg/ és a "Csudaki" /Különcök/ című elbeszélésekre. Életrajzában a 10-es évek irodalmi sikertelenségeit a következőképp magyarázta. "Mi fiatal írók a legsötétebb reakció és az intelligencia felbomlása idején formálódunk". /51/ Ezzel az író arra kívánt utalni, hogy ez volt az oka annak, számára ebben az időben érthetetlen és idegen volt az osztályharc, amely bizony a 10-es években egyre erősödött. Ezeknek az éveknek a kudarca annyira foglalkoztatta az író, hogy egy későbbi életrajzi írásában is megtaláljuk az újjal való próbálkozások kudarcainak magyarázatát. "A "Hromoj barin"-nal lezárult azoknak a műveknek a sora, amelyek ahhoz a réteghez kötődtek, amely fiatal koromban körülvett... Kimerítve az emlékezés témáját a jelenhez fordultam, és itt szenvedtem vereséget. A novellák és elbeszélések a jelenről sikertelenek és tipikusak voltak. Most már értem ennek az okát. A szimbolisták korában éltem, akiknek a reakciós művészete nem fogadta el a jelent, amely viharosan és fenyegetően haladt a forradalom felé". /52/

Ez a fejtegetés valóban igaznak bizonyult, hiszen akkor, amikor Gorkij megírta "Az anya" című elbeszélését, vagy Szerafimovics regénye "Város a sztyeppén" megjelent, Tolsztoj teljesen távol állt a proletáriátus harcának a megértésétől és ábrázolásától. Tolsztoj embereszménye ennek ellenére nagyon közel állt Gorkijhoz. Sőt hasonló vonásként jelentkezik Tolsztojnál a korai Gorkijnál is megtalálható téma: a szeretet, a szerelem mindenekfölöttisége. A szerelem eszméje mint a világon a legnagyobb érték vonul végig Tolsztoj minden forradalom előtti művén. Ez nem csupán az író túlzó elképzelése a szerelem jelentőségéről az ember

Tolstoj valóság kritika ebben a korszakban két irányba tévedett, amely az orosz klasszikusok tradícióját

•STEN 1101020A SI ZOWS8H0A8I

Politikát megvalósítandó a realizmus irányába való for-
 dulás - amelyt a "Pravda" is megemlített - feltétlenül
 az új közeledést az iradalom demokratikus felfogásá-
 ra tény, hogy a jelen rossz és, hogy ezen változtatni kell.
 az olvasót kritikai realista művelés vizsgálatkötőddé.
 Ugyanakkor az új elszigeteltsége a társadalom harcol,
 nem ezt a lehetővé számúra, hogy értékei és esztétik
 történelmi társulat, és az a tény hibás következtetések

életben. Itt teljes azonosulást találhatunk az Irg. élet-
 filozófiájával - aki szennvedéllyesen szeretne az életet.
 A szeretetnek, az arcki való lemondásnak, a nagy erősek
 feladásaiknak teljesítő ereje van. E korzsa
 legjelentősebb elbocsátásának az alapondolata is kimon-
 dotan a szenvedések, a nagy erősek feladásaiknak tisz-
 tító ereje, hiszen az Irg. szeret a szeretőknek és a szor-
 vedéseiknek kellett újfelfrissítői keresztmódszaki hozzáget,
 nemcsak. Fikáltag, de azelmlélt is. A regény vége
 fele közeléve az Irg. valószínűleg érezhette, hogy a csuf
 valólag megvalósításához és megújításához a szeretet
 egyedül nem elegendő, így jelent meg az első kiadásnál
 egy váratlan epilógus a regény végén. Keresztmódszaki her-
 ceg részvéss az 1905-ben fordulatokban és hűsönt hal meg.
 Itt vehetjük először észre Folszói azon törekvést, hogy
 hűsöt valamiképp kapcsolata hozzá a politikai harccal.
 Ez a tendencia was művelben is jelentkezett és az Irga-
 szetes is volt, hiszen a politikai élet és harc olyan
 nagy mértékű feloldulása, amely ezeket az éveket /1912-14/
 jellemző volt, az Irodalomnak sem maradhatott hatástalan.

tanúskodik ismételtén. Ez a földbirtokos - nemességgel és a tisztviselőkkel szembeni éles szatirája. Tolstoj tehát nemcsak a vulgáns parasztnyűzést, de a városi tisztviselőket is tollvégre vette, és főként a liberális értelmiséget ábrázolta Gorkij szavaival élve, "hegyetlen igazságossággal". A fővárosi értelmiség életének igazi kritikáját azonban majd a "Hövérek"-ben kapjuk meg.

Tolstoj kritikai realista korszakát nem lehet úgy teljesnek venni, hogy említést ne tegyünk olyan elbeszéléseiről, mint a "Lánykérés", vagy a "Logutka". E művek olvasása után érezhető, hogy Tolstojnál a parasztember az egyetlen olyan hős, akit nem ironizál és teljes tisztelettel ábrázol, mint józan gondolkodású, reális embert, aki erkölcsileg magasra áll. A munka nevelte őket ilyenre. Mégis szembetűnő, hogy Tolstoj pozitív eszményei homályosak és naivak maradtak, a nép fogalma tág nála és társadalmilag nem konkrét. A munkáosztály valahogy elkerülte Tolstoj figyelmét, a burzsoáziát pedig nem a kizsákmányolásért kritizálta, hanem csupán tudatlanságáért és kulturálatlanságáért.

Tolstoj világnézeti gyengesége egyre bonyolultabb körülményeket teremtett és ez főként az I. világháború kitörésével bonyolódott. Tolstoj pályájának alakulását vizsgálva ugyanis itt eljutottunk az 1914-es évig, amely Tolstoj egyik legellentmondásosabb periódusának a kezdete. Munkásságában ezek az évek jelentős anyagot nyújtanak az író eszmei és művészi fejlődésének megértéséhez, útkereséséhez és kételkedéséhez.

Az első világháború Tolstoj számára úgy a személyes mint az irodalmi élet terén nagy változásokat hozott.

"Előttem kitarult az élet, amelyben többé nem kívül álló megfigyelő vagyok, aki az ablakból néz ki az utcára, hanem az élet legsűrűjében voltam". /53/

A háború előtti évek, amikor Tolstoj már szinte kimerítette témáját, a "nemesei különcök" témáját, számára az életből, a jelenből való kiszorulás, a témanélküliség és a sikertelenség kínzó érzéseivel való küszködés évei voltak. A háborúban haditudósítóként való részvétele - frontra tett utazásai, a katonákkal való közvetlen találkozásai és beszélgetései - az élettel való kapcsolatot jelentette számára és egyben alkotói megújulást is.

Itt azonban rögtön meg kell jegyeznünk, hogy a háborút az akkori értelmiség, mint védekező, mint igazságos és bizonyos fokig a nép számára tisztító hatásúként fogta fel. A haza védelmének nem helyesen felfogott eszméje minden más érzés és gondolat fölé emelkedett. "A városi "közép"-burzsoázia, a burzsoá értelmiség, a szabadfoglalkozásúak stb. széles rétegeit - legalábbis a háború elején - szintén megfertőzte a szovinizmus". /54/

Oroszország és az orosz nép világjelentőségű küldetésében vetett hit áthatja Tolstoj publicisztikáját is. Tolstoj ugyanis szintén a hamis szoviszta propaganda hatása alá került, és ez a tévedése a háborús években éles ellentmondásokhoz vezetett. "Egy hétköznapi ember" című elbeszélésében nem véletlenül beszél egyik hőse, Anyikin a következőképpen: "Oroszországban az ostoba csak a saját faluját ismeri, meg a két szülőjét. Nát ezért dugta Isten a bolhát a német fülébe: "Ese csak nekik, ese csak nekik, ezek még magukat sem értik meg". ...A német minden országra kinyújtotta a kezét... Megokosodtunk, most már minden világos. Meghátrálni sose hátrálj meg, mindig menj elől,

ha szuronyai dőrködnek is, ha lőnek is, de te a kék
 tengert meg ne állj, és ha oda érsz az óceán partjára.
 akkor véget ér a háború, véget ér az egész világom". Hogy
 Tolstoj mennyire a hátra eszmél fogadása esett, mi sem
 bizonyítja jobban, mint az, hogy nincs egy olyan háborús
 témájú elbeszélése a korzakeről, amelyből ne sugározná a
 harcok katonái lelkesedése és hőlességeinek párosa.
 Egy olyan leírásnál a főhősről pl. a következőket írja
 Tolstoj: "Gyermekem állt a háta, a gyönyörűségét
 elakadt a lélegzete. Nem bírt beszélni. Kiváncsán nézett,
 szembefordult a katonákkal, kiáltani akart: "Hé! De a
 kónyelek színto füstögték, csak intett egyet a kardjával,
 és a bokrokot átugorva már rohant is lefelé". /55/

Ugyanezt a formát állít találgat a főhős megsebe-
 sulásának leírásakor is. "Gyermekem a háta fölött, kezét
 mellére szorította, ott, ahol a gölyb beletűdött.
 ... Majd arra gondolt, hogy vajon az életem is minden
 ilyen ünneplés-e, minden ilyen jó-e. Újra visszemlé-
 keztet az arcomra és a dolgotra, amelyeket gondolt".
 ... Majd ha visszatértek és megmagyarázom nekik mindent,
 valamennyien másként fogják élni". "Igen, ez is egy sze-
 ni és érthető - nincs halál, csak öröm". /56/

Milyen távoli állnak ezek a sorok Barbusse "Tűz" című
 klavesszójának soraitól. Mennyivel más képet kapunk a hábo-
 ru embezteléséről, értéktelenségéről. Barbussenek
 sikerült olyan katonákat ábrázolni regényében, akik már
 ontudatra ébredtek, akik már látták a háború igazat célját
 és egyben az igazt elismerték.

Tolstoj ezekben az években idős nem jut el, végig
 hárta eszmél fogadása marad. Tolstojt mind inkább az
 a téma foglalkoztatja, hogy a háború mennyiben esztétikus

a különböző társadalmi osztályok képviselőinek egymáshoz való közeledését, és ezt próbálja idealizálni. Előremutató gondolata jut azonban kifejezésre utolsó háborús témájú elbeszélésében: "A víz alatt", amelyben kiemeli az egyszerű emberek hősiességét és helytállását, és hogy csak a nép képes a lényeges kérdéseket megoldani. Hogy mindezzel szemben az értelmiség bölcselkedése mennyire haszontalan, ezt maga Andrej Nyikolaevics, az elbeszélés főhőse mondja ki és ez tulajdonképpen az író gondolata is.: "Elmenni és halat fogni fontosabb, mint a sötétben az élet és halál problémáját fontolgatni".

A háború évei meglehetősen termékenyek Tolstoj számára. Kis elbeszélések és szindarabok sorát írja ezekben az években. 1916 végén azonban már az írón egyre inkább elhatalmasodik rossz hangulata. Erről érdekes tanúbizonyság egy feljegyzése "Az 1917-es naplóból": "Megérkeztem a frontra Moszkvából, a háterszágból, amely az arról szóló hírektől gyötrődik, hogy Oroszországnak tulajdonképpen vége, hogy nem lehet lélegzethez jutni a fosztogatásoktól és a spekulációtól, a társadalom le van rongyolódva, minden el van adva és el van árulva, a háború még öt évig tart, de ha hamarosan befejeződik az még rosszabb, és stb. és stb.

A hasonló lelkiállapot mindenkinek ismerős és már unalmassá is vált, így nekem is, természetesen. Dolgozni - darabokat és elbeszéléseket írni - nem tudtam már; nincs szükség a könyvre, amikor az ablakok alatt a vihar". /57/

Ez az ismert törés és kétségbeesés éppen abban a közegben ment végbe, amely Tolstojt körülvette. Az 1915-ös évtől kezdve az orosz seregek egymást követő vereségei után az értelmiségnél a fejjesztettség és aggodalom váltogatta egymást. Az értelmiség ekkori gondolkodásmódját

nem lehetne kitünőbbben jellemezni, mint Bulavin doktor szavait idézve: "A mi országooskánkat elvitte az Ördög... A háborút elvesztettük, kérem. Ne vegye sértésnek, alezredes úr. Már tizenötben békét kellett volna kötni, kérem... Felvenni a német jármot, és tamlni tőlük. Akkor azok megtanítottak volna bennünket egy a másra, és még vihattuk volna valamire. De így most már mindennek vége, kérem. Az orvostudomány, mint mondani szokás, ez esetben tehetetlennek bizonyul... Ugyan kérem! Vajon mivel védekezhetnénk, talán vasvillával, gereblyével? A németek még ezen a nyáron elfoglalják egész Közép- és Dél-Oroszországot, a japánok Szibériát, a mi műltparasztjainkat, azokkal a híres vasvillákkal együtt a tundrákba meg a sarkvidékre kergetik, és akkor helyreáll a rend, és kultúra lesz, és tiszteletben fogják tartani az egyéniséget... És ezzel a Russlanddal én, kérem nagyon meg leszek elégedve..." /58/

Az író csupán annyival magyarázta ezeket a gondolatokat: "Dmitrij Sztjepanovics valamikor liberális volt, és most keserű iróniával üzött csúfot régi "bálványaiból". /59/ Ezt a megjegyzést természetesen egy későbbi, világnézeti-leg érettebb Alekszej Tolsztoj tette. A 17-es években azonban maga az író is elég vegyes érzelmekkel követte az eseményeket. A februári forradalmat még lelkesedéssel fogadta, és a cárizmus megdöntése számára a gyermekkori demokratikus eszmék megvalósulásának lehetőségét jelentette. Maga Tolsztoj lelkesedéssel vett részt a márciusi tömegfelvonuláson Moszkvában, amelyet a bolsevik párt szervezett, de emellett nézeteiben határozottan kiállt a háború folytatásának fontossága mellett. Ez is mutatja, hogy Tolsztoj nézeteinek ellentmondásosságát a kor egymást gyorsan követő eseményei még jobban felszínre hozták. Egyrészt Tolsztoj szilárdan hitt az orosz nép erejében, bátorságában,

megjegyzem, az a forradalmi hangulat, a következőket
 írta: "A rend erteimben a valószínűleg létező államnak és
 a tegegeknek tunk. A szabadság erteimben azonban, min-
 don az most végemeg - törvényes, feleltes és
 örvendés, mint az élet születe". /60/

Tolstoj annak ellenére, hogy ezek a szavakkal fo-
 gatta a forradalmi eseményeket, továbbra is szilárdan
 maradt az ideiglenes kormány, amely éppen a "Kronstadti
 köztársaság" ellen mozgóított. Tolstoj keresztényben
 látsz az embert, aki képes beszélgetni a halál és a jobb
 oldalt, a munkásokkal és a parasztokkal és gyárossal.
 Mellyek is voltak azok a hamis eszmék, amelyeknek sok embert
 elterelt a tevékenységük gondolatunk csak a "Móvák"-ben
 lelti proklamációra, amelyet az ideiglenes kormány inte-
 zett főként az egykori katonákhoz. "Még tegnap alárendelt,
 hangtalan nyúl voltak, amelyet a cél vezérlésre valóldra
 vetett. Nem kérték meg titeket, miért is kell meghalno-
 tok... A legkisebb kihalásért minden továbbra is kell meg-
 kordasolnak és a kivégzési ítélet nélkül egyenlőttek benne-
 teket. En, az ideiglenes kormány megkérdezt... kijelent-
 hetem nektek, hogy márti kezdve nincs többé kétség, a
 rangokat eltörölték. Márti fogva is, katonák, az orosz
 állam egyenrangú polgárai voltak, megszűnt a rangkülön-
 bég a hadsereg katonái és a parasztságot közt...". /61/
 Majd kezdte a következő jellemző gondolatokat találni:
 "S végül, ami a legfontosabb: katonák, a hadonit eddig
 a célj kormány vezette, most maga a nép, végül is a végzet
 a vezető... minden egyes hadseregben a katonák meg a
 katonabizottságok, a szakszervek, szakszervekben, ezek-
 deken és így tovább, egész a hadseregbirozság... E
 bizottságokba küldjétek a katonákat, akikben
 megkérdezték... Márti fogva a katonák és a hadsereg-

parancsok ujjával együtt fog adni a törvény...
Érvényesek lehetnek a forradalom legfőbb
visszafordulatai". /62/

Nem, így Tolstoj is hitt csakban a házi forradalmi igézetekben. Mindenképp meg kell látni, hogy egy tényt azonban nem lehet elhallgatni. Az igazság az, hogy a porosz nem csak az a törvény, hogy megpróbálja elgondolni, hol van látni háziak csomójában. Törvények belső megátérkedése a háziak iránt érzett féltéssel szembe fordult, amely szembe fordult az egész háziak között segített a háziakban is az iránt.

Tolstoj a háziak lejáró csomóját az orosz történelemben, a régi időkben látta megtalálni. A februári forradalom első hónapjaiban már nagy érdeklődéssel tanulmányozta Nagy Péter leírát. Egy érzet a történelem helyi korszaka az orosz nép és az orosz államigazgatás megértésének kulcsa. A történelmi múlt tanulmányozásából nem kisebb művek születtek, mint a "Kisérlet" és a "Péter egy napja" című elbeszélés, amelyek kitűnő leírásokat adtak a XVII. - XVIII. századnak.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom csomóját Tolstojt mondvani lehetnének érteni, a háziak az első napok. Apolitikusnak, elvont humanizmusnak szembe fordult az iránt, hogy megértés valójában mi is az igazság az orosz előtt. Lenin "Akkor a régi csomójától megijedtek és akik az újat kerestek" című cikkében 1917. december 23-án a háziakhoz írt: "A történelmi tévutakat háziaknak feladni csak, akikre rácsodott a kapitalizmus megsemmisítése, akiket elhárított a régi háziak háziak, a csomóját és a háziak csomóját építkezések csomójával és csomójával együtt járó utat.

zaj, káosz /látszólagos káosz/, akik megrémültek attól, hogy az osztályharc a végéig kiéleződött és polgárháborúba csapott át..." /63/

A szétbomló régi világ recsegése Tolsztojt is megsüketítette - Lenin szavaival élve. A forradalmat, mint "hatalmas zavargást", mint "az országon keresztülúszó vér és borzalom viharát", mint Oroszország végének kezdetét fogta fel. /64/

"A háromhüvelyesek hatalma" című cikkében pedig kifejtette, hogy, a forradalomnak nincs semmi köze a néphez, és hogy a bolsevikok hatalma az erőszakon és a terroron alapul - ez a háromhüvelyesek hatalma". /65/ Tolsztoj tehát 1917-ben azok között volt, akik megsíratva a polgári demokratikus forradalom bukását, nyíltan kifejezték ellenséges érzelmüket, fejtvesztettségüket és a proletár forradalomtól való félelmüket. 1917 novemberében az író még reménykedett az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben: "És íme ebben a halált megelőző órában hiszek az Alkotmányozó Nemzetgyűlés csodájában. Hiszem, hogy ennek vissza kell állítania mindenki számára a jót és a könnyűületet. Ez tisztító tűz lesz, és nem repeszdarabok halmaza, ahol elhamvadunk". /66/ Az elkerülhetetlen áldozatoktól és az erőszaktól való félelme diktálta "Danton halála" című tragédiáját. A darabot áthatotta az erőszak és a vérontás feleslegességének a gondolata. Danton is a terror áldozata lett.

Az októberi események után még "nem"-mel felelt arra a kérdésre, hogy "el tudnék-e mégis utazni Svájcba? Tudok-e az idők végeztéig bizonytalan származásuként élni, mint egy kutya, akit ott felejtettek a nyaralóban?" /67/ Alig múlt el fél év a felelet elhangzása után - a saját hibák súlya, olyan írók hatása, mint Zajcev, Balmont,

Bugyin, akik hamarosan emigráns ellenforradalmárok lettek, elnyomták Tolsztojban azt az egészséges kezdetet, ami még meg volt benne: a haza iránti szeretetet.

1918 szeptemberében irodalmi estéket tartani délre utazott. Ogyesszába való utazása már futás volt Szovjet-Oroszországból. Ez volt az a korszaka, amikor saját szavaival élve: "A fehérek és vörösök nagy harca idején a fehérek oldalán álltam". /68/ Az előző mondatok után már nem csodálkozhatunk nagyon, hogy néhány hónap múlva Ogyessza evakuálása után Tolsztojt és családját a "Kaukázus" nevű hajó fedélzetén találjuk, és 1919 júniusában pedig megérkeznek Párizsba.

Azok az évek, amelyeket Tolsztoj emigrációban töltött, élete legnehezebb évei voltak. "Ott értettem meg - írta később - mit jelent páriának lenni, hazától elszakadt embernek, mérhetetlenül kicsinek, sikertelennek, senkinek sem kellőnek semmilyen körülmények között". /69/

Függetlenül Tolsztoj eltévelyedésének egész mélységétől, amely őt akkor a hazával való szakításhoz vezette, útja az emigrációba nem Merezskovszkij, vagy Bugyin útja volt. A lényeg, amely megkülönböztette Tolsztojt az emigránsok nagy részétől, ami segített az írónak belátni állásfoglalásának helytelenségét - az a haza, az orosz ember iránt érzett forró szeretete volt, a szenvedélyes törekvés, hogy megtalálja és megértse az élet igazságát.

Az emigrációs korszak Tolsztoj számára a történelmi igazság keresésének a korszaka volt. Az író lázasan tanulmányozta a történelmi múltat, de ugyanolyan figyelmet szentelt a nemrég lezajlott eseményeknek is, amelyek a forradalmat előzték meg. Következetesen tanulmányozta a

kapitalista világ életét, figyelmesen követte a fiatal állam önfeláldozó harcát. Érthető, hogy a régi eszméktől és előítéletektől való megszabadulás Tolsztoj számára kínos és bonyolult volt - ez volt az ő "Hozsgyényije po mukam". Csak az emigráció egész "rothadását" és a burzsoá világ parazitizmusát felfogva, csak saját bőrén tapasztalva azt, hogy egy író elszakadása népétől milyen tragikus - talált Tolsztoj amnyi erőt magában, hogy szakítson tévedéseivel. A szakításhoz az előbbieken túlmenően nagyon fontos szerepet játszott az a tény, hogy az írónak sikerült meglátnia a szovjet kormányban azt a reális, egyetlen hatalmat távlatban is, amely egyedül védelmezi most az orosz határokat a szomszédok támadásaitól, és fenntartja az orosz állam egységét. Az előbbi mondatok bizonyítékaul elsősorban az ezekben az években írt műveket hozhatjuk fel. Elsőként a "Nővérek" című regényét szeretném megemlíteni.

A "Nővérek" című regény annak az írónak a törekvését tükrözi, aki nem szűnt meg a távolban sem elmélkedni a haza sorsáról, és újraértékelésnek vetette alá a forradalom előtti orosz társadalmi életet, puhatolgatta azokat az okokat, amelyek Oroszországot az októberi forradalomig eljuttatták.

A regényt az 1919-21-es években írta. A polgárháború évei voltak ezek, amikor a fiatal szovjet állam elkerekedett harcban védte szabadságát és függetlenségét mind a külföldi hódítókkal, mind pedig a fehérjárdistákkal szemben. Tolsztojnál határozott fejlődésnek könyvelhetjük el világnézete terén, hogy az az író, aki "a vörösök és fehérök harcának éveiben a fehérök oldalán állt", éppen abban a szakaszban, amikor az ellenforradalom mindent elkövetett annak érdekében, hogy a régi rendszert vissza-

Alatta, ebben a részben is, de számomra többen is az orosz bíróságnak ábrázolásával lepett fel. Tolstoj regé- nyének vezér motívumát az az eszmé képviseli, hogy egy- egy embernek az önkényuralom oroszországi elkövetéséről a for- radalmat megelőző időszakban - lehetetlen.

Tolstoj figyelme mindig éberen követi az oroszor- szági eseményeket és eközben a győző háttér egyre jobban utra lesz rajta. Az 1861-ben meghozott honvédelmi törvény a "Nyikita Gyerekkora" című elbeszélést, de ugyancsak a "M. M. Burkov hangulata" című elbeszélése is az 1861-ben törté- tének. A háza iránti nosztalgia keverté Tolstojt gyerekkorának felidézésére a "Nyikita Gyerekkora"-ban, és itt különösen ki kell említeni a csodálatosan sikerült paraszt alakokat.

Tolstoj megtagadja minden alkalmát, hogy közlel- jethessen hazájához. 1921-ben Berlinbe költözött, ahol a "Makanunye" című lap szerkesztője lett. Ez az újabb egy- története maga köré azokat az emigránsokat, akik elkeseredtek az emigrációban és a Szovjet-Oroszország felé orientáló- tak. Tolstoj számára is a berlini tartózkodás egy lépés volt a hazatérés útján. Tolstojt a berlini tartózkodása idején már hűvös társaságok érték, amely a Fehérvári- körök egyik vezér alakjának, Gajkovszkijnak a leveleiben nyilvánul meg az "Izvesztija" is kinyomtatva. A levelek mindegyikét a Tolstoj által írtakról szóló hírekben találhatjuk meg. Tolstojt az orosz írodalom soha nem felejté el és a levelek, mint ahogy nem felejté el csodálatos- ságait sem és belátszik, leveleit sem fogadják.

Érdekes archív anyagra utal Kresztjinszkij A. Tolsztojról írt könyvében, amikor Tolsztoj A.M.Szoboljhoz írott leveléből idéz: "Elhatárolok magam az emigrációtól. Az emigráció örjögéssel szid: hogy elárultam... Természetesen, ha hallgattam volna - minden vonatkozásban veszélytelenebb és nyugodtabb lett volna. Ha Hessen újságjában azt írtam volna: "Ha az egész világ el is ismeri ezeket a vérengző semmirekellőket - a bolsevikokat-meghalok, de én nem teszem", az emigráció a tenyerén hordott volna, és a spekulánsok pénzt ajánlottak volna fel. Ha Miljukovnál az újságban felhívást nyomtattam volna ki az angol néphez, hogy adjanak pénzt az Alkotmányozó Nemzetgyűlés bizottságának a támogatására - Miljukov arany órát ajándékozott volna emlékébe. Azért még, hogy sehol semmit nem írtam - legyen ez utolsó undorító dolog és nyílt árulás - engem még őszinte, becsületes és tiszteletreméltó embernek vettek volna. De én megírtam, hogy minden orosz kötelessége, hogy minden erejével segítse hazáját... Egyszerűen, bár tűnjön ez banálisnak. És ime - kutya fajzat és fekete gazfickó vagyok. Szívesen vagyok mind ez, sőt még erősebb jelzőket is elfogadok.

Azért írok ... ilyen részletesen, mert tudom, hogy sokan Moszkvában, akiket szeretek és tisztetek, nem értnek meg sem engem, sem gondolataimat és érzéseimet". /70/

Teljesen új érzelmekkel és törekvésekkel eltelve, Tolsztoj újságjában egyre több szovjet irodalmi művet nyomtatott ki. Ezen művek hatására ő is kedvet kap, hogy megpróbáljon művében egy olyan főhőst szerepeltetni, aki már az új eszmék hordozója, egy teljesen új típusú ember. Ennek az elképzelésének a megvalósítását kísérelte meg az "Aelita" című regényében. A regény cselekménye kimondottan a fantázia által szült körülmények között játszódik a

Karson. A regény egyik hőse lassú még Tolstoj régi ideál-
jának a képviselője, de hamar már alapjában véve egy új
ember típusa. Milyenek a fordulókban, nyugtalan, bűnös,
"az első igazságosság" nevűen befelárlóan és mélyen.
Még kell tehát feltételezni joggal, hogy Tolstoj eddigi
művészetét tekintve egy teljesen új pozitív hőse legyen
fő ebben a regényben. Természetesen emellett, hogy az
ideák elmozdult az új típusú ember lényegét megmutatni,
szociális kérdések merültek a regényben. Így a forduló-
kon híres szociális kialakított tolstojai világlátás még
itt is tükröződik. Szociális az első szemlése a forduló-
konál mindig az anarchia, a kollektív vagy hatalom.
A második szemlése mindig van a terror, amely az
anarchia lehetséges következménye. A harmadik kivétel az új
határozott személyiség, aki eszméjében abszolút dila-
mikus, a kollektív támogatja és igyekszik rendet terem-
teni. A harmadik szemlése végre az az anarchia, a
kollektív személyiségek elmozdultak, és elmozdult az új
élet építése. A személyiség /az ember / magára fordul,
de nem kizárva el a kollektívától.

Az "Iskita"-ban felvetett társadalmi - politikai
problémák, a Spengler féle elmélettel való vita a civil-
izáció hanyatlásáról, a kapitalista oligarchia sötét el-
gondolásának a leleplezése az ún. "arany századról", és
a szocializmus szükségességének hangsúlyozása, mint az
emberiség fejlődésének jövőbeli eszméje - mind az meg-
határozza Tolstoj regényének jelentőségét, és külön az
egyértelmű fantasztikus regények sorába. Tolstojnak ez a
regénye már sorozat kiadásban is megjelent, de ettől füg-
getlenül is nagy napra érkezett azok a események, melyek
az írók hányatását okozták.

Berlinben vendége volt már Majakovszkij, és minden jel arra mutatott, hogy Tolsztojt már nem tekintették az ellenséges táborhoz tartozónak. 1923-ra pedig teljesen megérte Tolsztojnak az az elhatározása, hogy végleg hazatér. Itt elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor elmondhatjuk, hogy lezárult Tolsztoj írói pályájának és utkarészésének legbonyolultabb és legkinzóbb korszaka.

A hazatérést követő időszakot a legtöbb Tolsztoj kutató /pl.: I.V.Drozeckaja /71/ az új művészi módszer, a szocialista realizmus érlelődésének éveiként tartja számon, amelyre egyaránt jellemző a szovjet valósághoz, valamint a történelmi múlt helyes értékeléséhez való fordulása. Ezt a megállapítást mi sem támasztja jobban alá, mint az, hogy Tolsztoj az első hónapokban következetesen felülvizsgálta korábbi nézeteit. Mivel első és legfontosabb céljával a "Golgota" második kötetének megírását tűzte ki, az 1918-as évekről csak úgy írhatott, ha végérvényesen meghatározza a szocialista forradalomhoz való viszonyát. Erről az író saját maga nyilatkozott: "Ahhoz, hogy a második kötethez kezdjek, meg kellett tennem az alapvető lépést, még pedig, meghatározni az anyaghoz való viszonyom". /72/

Emlékezzünk csak J.B. Becher korábban idézett szavaira: "Ahhoz, hogy a káoszból a kiutat megtaláljuk, a valósághoz való viszonyunkat kell rendeznünk..." /73/

Alig félévvel a hazába való visszatérése után Tolsztoj az író feladatát már abban határozta meg, hogy "meg kell alkotni a "nagy ember", a forradalom emberének típusát, ábrázolni kell azokat a hatalmas folyamatokat, amelyek az emberi társadalomban mentek végbe. Tolsztoj ezt "monumentális realizmusnak" nevezte. "Az irodalom feladatai" című cikkében egészen pontosan így ír: "A monumentális realizmus irodalmát szembeállítom az esztétizmussal..."

Ezen irodalom pátozsa: az egész emberiség boldogsága - fejlődése. Hite: az ember nagysága. Utja egyenest a legfőbb cél felé vezet: szenvedélyek által, hatalmas erőfeszítéssel megteremteni a nagy ember típusát... Hős! Nekünk a mi korunk hőse kell..." /74/

Tolsztojt erősen foglalkoztatta a "tipikus" kérdése. Mit is nevezünk tipikusnak? "A marrista-leninista esztétika szerint a tipikus az adott társadalmi - történelmi jelenségek lényegét foglalja, tömöríti magába; az adott társadalmi erők lényegét juttatja kifejezésre". /75/

Tolsztoj alapvető feladatnak tekinti a forradalmi korszak élő típusának megalkotását. Véleménye szerint az íróknak nem az egyes eseteket, a részletes tényeket összegyűjtve kell a forradalom krónikáját adni. Az új művészet igazi feladata az, hogy megalkossa a "nagy ember", a "forradalom hősének" alakját.

Ezek Tolsztoj gondolatai a művészet új módszerét, a monumentális realizmust illetően, az irodalom számára nagy fontosságúnak tartva a tipikus problémáját, a pozitív hős kérdésének a felvetését. Az irodalom valóságának e helyes értékelésében az író esztétikai nézeteiben végbement fordulat tükröződik, amely művészetének új korszakát jelenti. Itt még említést kell tenni egy új vonásról, amely az íróra jellemző, és ebben az időben haladó vonásként kialakult nála.

1923-ban az "Irodalmi lapok" című cikkében megjegyzi, hogy mindenről lehet olvasni, hallani, így pl. a különböző irodalmi iskolákról, irányzatokról stb., de "eddig még senkitől nem hallottam egyetlen szót sem az új olvasóról". /76/ Tolsztoj kapcsolata egyre jobban erősö-

dött azokkal akiknek írt, és ez a kapcsolat sokban segített az írónak szemléletbeni fejlődésében is és abban, hogy művészete "életszagú" legyen.

Bár köztudott, hogy egy írói pálya alakulását nem lehet, illetve nagyon nehéz konkrét dátumokhoz kötni, de azért az írók munkásságában akad legtöbbször olyan jelentős esemény, amely döntő befolyással van a további életükre, addig vallott nézeteikre, tehát joggal tekinthető mérföldkönek. Ugyanigy az alkotás során elkészül egy olyan mű, amely döntő minőségi változásról tanúskodik az író eddigi munkásságát, világnézetét tekintve: egy olyan mű, amelyben a korábbi kísérletezések, problémák, eszmék letisztulva csapódnak le. Ezeket a szempontokat figyelembe véve Tolsztojnál az 1923-1929-ig tartó periódust joggal nevezhetjük az érés, az új eszmék megértése és magáévátétele periódusának. A cikkekből vett néhány idézet is ezt a fejlődést kívánta illusztrálni. Nehéz lenne e korszak minden elbeszélését akár megemlíteni is, hiszen Tolsztoj életében ezek az évek nagyon termékenyek voltak, a művek pedig műfajban is nagyon sokrétűek.

Közös jellemző vonásukként azonban feltétlen ki kell emelni, hogy a jelenkor témája, a szovjet valóság mind nagyobb teret hódít műveiben, kezdve a "Garin mérnök hiperboloidja" című regényével. /1925./ Elbeszéléseiből kitűnik, hogy a legfőbb rossznak, legveszélyesebb ellenségnek Tolsztoj a kispolgárságot tartotta, amely főleg a NEP periódusában erősödött. "A kék városok" /1925/, "Moszkvai éjszakák" /1926/, "Vaszilij Szucsikov" /1927/ stb. című elbeszélései mind a múlt csökevényeit támadják, amelyek csak zavarják a jelent. Ezeknél az elbeszéléseknél Tolsztoj pozitív hősei még magányosak, nem egy közösségre támasz-

ködve cselekednek.

1927-ben végre úgy érezte Tolsztoj, hogy meg tudja valósítani korábbi terveit és hozzáfoghat a "Golgota" II. kötetének megírásához. Ez az év ugyanis az utazások éve volt az írónál. Sokat látott, sokat tapasztalt útja során, és elégedetten nyilatkozta: "Az anyag, amelyet összegyűjtöttem - hatalmas. Én csak most értettem meg, milyen esztelenség egy regény megírásához úgy kezdeni, ahogy kezdek - nem közelítve az élethez. Nekem még 2-3 utazást kell tennem". /77/

Az iratgyűjteményében a polgárháborúval foglalkozó anyag volt a legterjedelmesebb. Ezeket az "Ezerkilencszáztizennyolc", majd később a "Kenyer" és a "Borís reggel" című regényeihez gyűjtötte. Az összegyűjtött dokumentumok felölelik a Vörös Hadsereg szervezését és hadműveleteit, a bolsevik illegalitást, a partizánmozgalmat, Bugyomnij lovasezredének, a fehérgárdisták szervezkedésének és az intervenciónak történetét. Az író számára "Az ezerkilencszáztizennyolc" a forradalmi korszakba való beleélés első eredménye és a szovjet irodalom első új típusú történelmi regénye lett, amely teljes szélességében mutatta be a forradalom és a polgárháború eseményeit.

Még mindig 1928-at írunk, amikor megszületik a "Vipera" című elbeszélése, amelyben ismét a kispolgárság problematikáját veti fel. Főhősei, Olga Zatova és Szikorszkoj jó módú szülők gyermekei. Serdülőként a polgárháborúban a forradalom védelmezői oldalán álltak. A háború után úgy mint a "Kék városok" főhőse, Vaszilij Buzsenyikov, nem találják meg helyüket a békés hétköznapi építő munkában. Olga sorsa tragikusra fordult, hiszen "egyik

lábával az új életben állt, a másikkal azonban a régiben, ahonnan származott". /78/ Tolsztoj még e műve kapcsán megjegyzi, hogy "Olga-t olyannak írtam le, amilyen ő valójában. Ne felejtsük el: 1./ hogy az irodalom tipikus élő alakokat rajzol meg, nem pedig ideális absztrakt típusokat /Olga a NEP időszakának egyik élő típusa volt/ és 2./ hogy az az időszak, amelyben Olga vétkét elkövette, az öt éves terv idejének a kezdete volt, amikor még nem kezdődött meg az emberek tömeges átnevelése". /79/

A korszak idejének meghatározásánál egy jelentős mű elkészülését jelöltem meg mérföldkőnek. Az a mű, amely minőségileg olyan változást mutat fel úgy ábrázolás módjában, mint világnézeti fejlődést tekintve: a "Golgota" második kötete. Ezt a regényt vehetjük átmeneti alkotásnak a minden tekintetben kialakult, érett szocialista realista alkotásait létrehozó, utolsó nagy és hatalmas jelentőségű korszakában. Milyen új vonások jelentek meg ebben a műben? A "Golgotát" illetően ismertetésre itt nem térek ki, mert ennek a műnek az elemzése egy külön fejezet témája. De a fentebb említett "Vipera" című elbeszéléséből már láthatjuk az új, a szocialista realizmusra jellemző vonások megjelenését. Az írónak eddig is születtek olyan elbeszélései, amelyek élesen kritizálták a kispolgárságot. Ez az elbeszélés azonban eltérően a többiekétől, a kritikán már túllép. Itt már határozott állásfoglalást találunk az író részéről, hiszen kifejti: "ahhoz, hogy átneveljük az embereket, meg kell változtatni az anyagi és társadalmi viszonyokat" /80/, hogy ne ismétlődhesen meg Olga sorsa. A NEP időszakában, amikor még az emberek előtt nem volt ismeretes az osztály nélküli társadalom felépítésének konkrét terve, az olyan egyéniség mint Olga is, könnyen az individualizmus hamis vágányára futhatott.

A "Telgtez" második kötetével és a "Vipera" című elbeszélés antológiával áttértünk tehát Tolstoj újabb és legeredetibb írói korára. Ezt a periódust el nem hagyhatjuk régi kedves témáink, Péter korának felvilágosítása és a korunkat felidézni nagy műveink antológiájával. Tolstoj tehát az 1927-28-as években írtál ebben a témában nyílt válság, amely őt a forradalom viharos napjaiban is egy nagyon foglalkoztatta. Hogy a nyílt idők történelmi milyen nagy jelentőségnek tartotta az író, kitűnik már a "Hébelek"-ben is, ahol egy emlékeztető éjszakán Tyolgin is ennek alapján mesélt volna először a jelenben és ezért mesélt a megpróbáltatások elől. Mindezenre korunk Tolstoj személyes életrajzával irányította figyelmét egy erősen a történelmi múlt felé, a 20-as évek sorozat forradalmának általános felvilágosítása is ebben az irányba mutatott. Ezekben az években alakult ki az úgynevezett történelmi regény műfaja, és ehhez lehetőségek olyan művek, mint "Sztanyiszlav Rasin" V. Karamszkijtól vagy Jusszov "Fugasz" címűje, vagy regények közül: "Rasin Sztanyiszlav" A. Gupcigintől, vagy Tihonov regénye: "Vasir Rastár halála" stb.

"Történelmi regény, a fogalom valódi értelmében, nálunk még nem volt, és így a legjobbak jöhetnek meg. Ez nagyon érdekes" /62/ - írta N. Gorkij egyik levelében. A 20-as évek iraklásában a forradalom téma központi helyet foglalt el, és a történelmi regény műfaja volt az, amely a néptársaságok legvilágosabb felvilágosítása a több évszázados orosz forradalmi harcok hagyományait. Az írók figyelmét elsősorban a múlt olyan forradalmi eseményei felé fordították, mint Bolotnyikov, Rasin, Fugasz vagy a dekabristák felkelése. A történelmi művek pozitív hírei a néptársaságok vezetői és a forradalmi értelmiség képviselői voltak.

Tolsztoj kiszélesítette a történelmi alakok körét első Péterrel. Ha csak az 1917-ben megírt "Péter egy napja" című elbeszélését és az 1928 végén elkészült szindarabját "A kinpadon" címmel hasonlítjuk össze, már nagy különbséget láthatunk Péter személyiségének megítélésében. Az író 1917-ben az oroszok cárfját önkényúrnak, kiszámíthatatlan, szeszélyes feudális földbirtokosnak rajzolta meg, aki mintha csak a szomszédok iránti irigységből akarta volna a régit felborítani és átalakítani. A 28-ban írt szindarabjában az előbbiekkal ellentétben Péterben már a nagy hazafit látja, aki minden áldozatot meghoz az állam érdekében. "A Péter egy napja" c. elbeszélésében Péter tevékenységének eredménytelenségét és hátrányát hangsúlyozta ki. Péter intézkedéseiben akkor még csak egy olyan törekvést látott, amelynek célja az európai köntös ráerőltetése az "öreg Oroszorra". Péter reformjait az író szükségtelennek látta, "fentről jövő forradalomnak" tekintette.

"A kinpadon" című darabjában a sztrelecek kivégzését, fia megölését már nem az önkény és a kegyetlenkedés megnyilvánulásaként fogja fel, hanem a feudális Oroszországgal "az új Oroszországért" folytatott elkeseredett harcaként.

Mind a két művet - az író történelmi szemléletének fejlődése ellenére - áthatja a személyiség történelmi szerepének az eltúlzása. Az a tény, hogy a nép nem értette meg a szükséges reformok fontosságát, még a szindarabban is a nép helytelen értékeléséhez vezetett, azt szinte a reakció támogatójaként tüntette fel. A nép képviselői itt kimondottan hazafiatlan tettekre képesek, hiszen inkább vállalják a svédok igáját, csak hogy megszabaduljanak Pétertől.

Az elkövetett hibák mind az elbeszélésben, mind a szindarabban különbözöek. Az elbeszélés megírásakor Tolsztojnak kimondottan idealisztikus történelmi szemlélete volt. Nem látta sem a jelen, sem a múlt történelmi eseményeiben a törvényszerűséget. Elbeszélésében, mint azt előbb is kiemelttem, olyan absztrakt kategóriákat helyezett előtérbe, mint a jószág, a rossz, a szerelem, a könyörület. A hőst éppúgy ítéli meg, mint abban az időben a forradalmat. Péter a régi Oroszországot döntötte le kegyetlenül, a forradalom pedig a cári birodalom államgépezetét.

A hibás szemlélet kialakulásához bizonyára nagyban hozzájárultak a forrásmunkák gyengéi, hamis nézetei is. Csak egy idézetet szeretnék említeni, a szindarab visszhangját illetően. "A. Tolsztojnak - volt grófnak, - a szétbomló, elszegényedett nemesség hajdani énekesének, aki a legutóbbi időig a kispolgári "útitársak" soraiba tartozónak számított - I. Péter témáját feldolgozó szindarabja... mesterien álcázott ellenforradalmi kirohanás, sokkal inkább aktív, mint pl. "A lángvörös sziget". /82/ A RAPP /Proletárirók Oroszországi Egyesülése/ támadásai még sokáig nem csitultak el. Tolsztoj többször védekezett a támadások ellen és magyarázta, miért is fordult a péteri időkhez és hogyan értelmezi a történelem és a jelenkor közötti összhangot. "Hogy mi vonzott engem Péterhez? Engem annak az életnek a teljessége, "fésületlen" és alkotó erejének érzékelése ragadott meg, amikor különös tisztasággal tárult ki az orosz jellem". /83/

Tolsztoj művészetében központi probléma volt az orosz nemzeti jelleg, ami tulajdonképpen mély hazaszeregetésnek a következménye volt. Még Belinszkij mondta: "Még kérdezzük és kifaggatjuk a múltat, hogy magyarázza meg nekünk

a jelent és utaljon a jövőnkre". /84/ Ezekkel a sorokkal meg lehet magyarázni Tolsztoj vonzódását hazájának múltjához.

Maga Tolsztoj fejtette ki, hogy egy író "a történelmi regényt nem elfogulatlanul írja. Minden művész, miközben a múltba visszatekint, csak azt emeli ki és találja meg benne, ami őt izgatja, aminek a segítségével jobban meg tudja érteni a saját korát". /85/

Nagy regényéhez az "Első Péterhez" 1929 februárjában kezdett hozzá, és a "Nővérek"-hez hasonlóan erről sem gondolta Tolsztoj, hogy három kötetes lesz. E művét 1945-ben bekövetkezett halála miatt már be sem tudta fejezni. Péter korának új feldolgozása az író világnézetében végbe-mont változások eredménye. Már szó volt korábban készült két művéről, amelyekben szintén Péter korát dolgozta fel. Meg is jegyeztem, hogy mindkét mű magán viseli Tolsztoj világnézetének, történelemszemléletének hibáit. Ezek a hibák azonban koránt sem azonosak, hiszen a két mű keletkezése között eltelt kb. 10 év pozitív irányú fejlődést hozott az író szemléletében. Most, hogy Tolsztoj hatalmas regényéhez, az "I. Péter"-hez értünk, e regényről már mint egy érett szocialista realista író alkotásáról szólhatunk. Most, amikor már megértette az októberi forradalom történelmi eszméjét, újra értékelte hazájának múltját is.

Az "I. Péter" című regényének elkezdése időben egybeesett az ország életében nagy jelentőségű történelmi eseményekkel. 1929 a nagy fordulat éve volt. A hatalmas munkalendület az országban, a nagy építkezések megragadták az írókat. Ezen körülmények között nem csoda, ha Tolsztoj kétségtelenül megérezte a távoli péteri idők és az

október utáni korszak közötti párhuzamot. Az 1917-es forradalom gyökeres változásokat hozott létre az ország életében. Hatalmas erőfeszítéseket kellett tenni a nyomor és az elmaradottság felszámolására mind gazdasági, mind kulturális téren. Ez az óriási lendületű munka és a nagy célkitűzések az írók is I. Péter erőfeszítésére emlékeztették. Péter célja, a manufaktúrák meghonosítása az 5 idejében haladó volt - ugyanezt mondhatjuk el a szovjet állam erőfeszítéseiről a nehézipar fejlesztése és gépesítése, valamint a nagyüzemi mezőgazdaság létrehozása érdekében.

Kulturális téren is megtaláljuk a párhuzamot. Péter is mindent elkövetett annak érdekében, hogy a nyugati kultúrából valamit elterjesszen országában, pl. az öltözködést, vagy a társadalmi élet bizonyos szabályait. Mesetereit külföldre küldte szakmát tanulni. A forradalom szintén nagy feladatokat tűzött ki maga elé kulturális téren is. Ezek közül legsürgetőbb az analfabétizmus felszámolása volt. Iskolák, könyvtárak, klubok egész sora létesült. Vég nélkül lehetne sorolni azokat az intézkedéseket, amelyeket a múlt teljes felszámolása érdekében tett a szovjet állam. E két az ország életét gyökeresen megváltoztató fordulópontra az, amit Tolsztoj észrevett. E két kor összehasonlításánál természetesen nem szabad elfeledkezni egy nagyon lényeges különbségről és eltúlozni a hasonlóságot. Péter intézkedései ugyanis nagy fordulópontra jelentettek az ország életében - ez kétségtelen -, de ezek a változások a feudalizmus korlátaiban belül maradtak; míg az októberi forradalom a társadalmi rendszeren belül is gyökeres változást jelentett. Ezt a különbséget Tolsztoj is jól látta, hiszen a következő gondolatokat találhatjuk egyik jegyzetében: " A XVIII. század első évtizede az

alkotóerő, az energia és a vállalkozó kedv kirobbanásának a csodálatos képét mutatja. Eltekintve Péter korának egészen más céljaitól, a mi korunk hasonlóságot mutat fel vele az erők éppolyan hevességgel, az emberi energia és akarás kirobbanásaival".

Az új nézőpont már lehetővé tette Tolstoj számára, hogy Péter tevékenységét úgy fogja fel, mint történelmileg törvényszerű és elkerülhetetlen jelenséget. Péter alakjának és tevékenységének leírásában, a korábbi művektől eltérően, Tolstoj Puskin és az orosz demokratikus szellem hagyományait követte, akik Péterben azt a nagy történelmi egyéniséget látták, aki megértette a kor követelményeit, és eleget is tett azoknak. Péter és kortársainak ábrázolásában érződik az az új vonás, mely szerint az író a régimúlt időt forradalmi fejlődésében ábrázolja és megérti a nép szerepét a történelmi folyamatban. Tolstoj itt már helyesen emeli ki Péter munkásságának azokat a vonásait, valamint azokat a reformjait, amelyek az orosz nép és az orosz állam fejlődése szempontjából haladóak voltak.

A kompozíció nemcsak a valóság minél teljesebb tükrözésének célját szolgálja, fő szerepe mindenekelőtt a valósághoz való viszony kifejezésében és a meghatározott szerzői ideál megvalósításában van. Egy történelmi regényben természetesen nem a kiválasztott történelmi alak életének az egyszerű felidézése történik. Tolstojt sem maga Péter vonzotta, hanem a történelmi, filozófiai lényeg, amely titkon modern is volt. Tolstoj "I. Péter" című regénye meggyőzően bizonyítja, hogy a történelmi múlt ábrázolásában a lényeg nem a történelmi egzotikumban, a különböző anekdotákban és leírásokban, nem is a történelmi dokumen-

tumok felidőzésében és a nyelv archaizálásában van, hanem abban, hogy az író képes legyen feltárni a nép nemzeti karakterét, a történelmi folyamat lényeges oldalait és törvényszerűségeit a harcoló társadalmi erők ábrázolásában és a jellemek alkotásában. Tolsztoj regénye ezeknek a követelményeknek teljesen megfelel.

A regény három kötete a Péter korabeli Oroszország fejlődésének három legfontosabb periódusát öleli fel. Az első kötet bemutatja a hatalomért folyó harcot és Péter első tapogatózó lépéseit. Képet kapunk arról, miként kereste a fiatal cár azt a történelmi támaszt, amelynek segítségére számíthat nagy elképzeléseinek megvalósításában.

A második kötetben már Péter és hívei sikeresen veszik fel a harcot a régivel, hódítják meg az élet újabb és újabb területeit.

A harmadik kötetben pedig előtérbe kerül a svédek elleni győzelem, az új élet, az új kultúra és az új életforma. Ez az új szilárdan, magabiztosan áll és lassan már megszokottá válik, a régi pedig már nevetségessé lett az emberek szemében. Hogy mindezt Tolsztoj elérje, szüksége van a művészi ábrázolás eszközeinek egész tárára. Ragyogó szatirával rajzolja meg regényének bojáralakjait, vagy éppen tragikus pátosz longi körül a sztrelecek kivégzésének leírását, hiszen a sztrelecek a nép soraiból származtak, még ha a reakció oldalán álltak is.

Péter alakjának fejlődésében tagadhatatlanul kifejezésre jut a Tolsztoj világnézetében végbement változás. Péter tevékenységét kimondottan a történelmi törvénysze-

rűségek fejlődésének kölcsönhatásában tárta fel. Jellemének történelmileg olyan jelentős és haladó vonásait emelte ki, mint aktív hazaszeretetét, az orosz állam megerősítésére és dicsőségére irányuló törekvését. Péter itt már nem tragikusan magányos, elszigetelt hős, sikertelen reformátor, mint emilyennek 1918-ban megrajzolta. Tolsztoj új értelmezésében Péter mint újjászervező szoros kapcsolatban van korával és környezetével, tevékenységét a kor határozott társadalmi erői befolyásolták. Azok a reformok, amelyeket Péter vezetett be, elsősorban az orosz állam megerősítését és egységét szolgálták és az orosz élet legkülönbözőbb területeit érintették. Ezek nem a cár személyes szeszélyeinek tudhatók be - és ezt a véleményét Tolsztoj alá is húzza -, hanem ezekre már megérett az ország a fejlődés menetét tekintve.

• Péter - Tolsztoj számára - nagy nemzeti hős. Az író feltárja előttünk a nagy államférfi tehetségét és merész gondolataiban, kitartásában és elszántságában az orosz nemzeti karakter legjobb vonásait. Mindezen vonások kiemelése mellett Péter a regényben nem egyoldalú, hiszen az író a cár alakját nem tartja osztály felettinek.

Tolsztoj ugyanis látja tevékenységének árnyékos oldalait, annak történelmileg szükségszerű korlátait is. Az író őszintén bemutatja Péter harcát a barbársággal "barbár eszközökkel", és bemutatja milyen terhet jelentettek a reformok költségei a nép számára.

Tolsztoj különösen kihangsúlyozza regényében a péteri idők aktív, dinamikus kezdeti korszakát. Bemutatja miként emelkednek fel egyesek tehetségük révén, és akik nem bírják az iramot, a viharos tempót, miként tűnnek le, mint pl. Bujnoszov bojár, aki Péter intézkedéseiben csak

a régi bojár családok megcsúfolását látja, lassan nevetéssé válik. Ennek ellentétéként hozhatjuk fel Alekszandr Menaikov sorát. Egészen letről, a legszegényebbek közül jött, de tehetsége, tettekeszsége, ravaszsága naggyá, Péter jobb kezévé tette őt.

A regény egészen végigvonul a nyomorgó, elnyomott és nélkülözös nép képe. Találkozunk parasztokkal, katonákkal, jobbágyokkal, csalédekkel, akik elviselhetetlenül szenvedtek az adóktól és a számtalan mozgósítástól. Az író a régteg képviselőiben a ragyogó figurák egész sorát alkotta meg /pl.: Cigány, Iljuska, Fegyka./

Tolsztoj a regény minden újabb részével egyre mélyebben és teljesebben tárja fel a kor sajátosságát. Elég sűrűn irtak arról, hogy Tolsztoj ebben a regényében egészen modernül kelti életre a régmúlt időket. A jelenkor azonban a regényben csak az író általános nézőpontján keresztül érződik: a jellemekben, a problematikában vagy néhány apróság megemlítésében, amelyek mintha hasonlóságot mutatnának fel a jellemmel. Ez az az magyarázható, hogy az író nagyon is széleskörű és a jelenre nézve is aktuális kérdéseket vet fel regényében - ilyen például az új harca a régivel, a maradvál. Amikor az író az orosz és svédek elkeseredett harcát mutatja be, kiemeli az orosz ember harci erejét és állhatatosságát, amelyet a jelenben, a polgárháború során is látott.

Ha tömören kívánnánk kifejezni, milyen új szocialista realista vonások jelentek meg ebben a regényben, ki kell hangsúlyoznunk, hogy Tolsztoj a történelmet mozgásban, dinamizmusában ábrázolja. Bemutatja az új, a születendő harcat a régivel, az elhalóval. Sikerül meghatározni

a történelmi személyiség helyét és szerepét a társadalmi fejlődésben.

Ez főként az első két kötetre érvényes, hiszen a harmadik kötet megírása már a személyi kultusz idejére esett, amely bizonyos torzuláshoz vezetett, és Péter személye túl központivá vált.

Hősét - I. Pétert - Tolsztoj a kor társadalmi harcával való konkrét összefüggésében mutatja be. Az író érvényre juttatta a marxizmus azon tételét, amely szerint nem a hősök csinálják a történelmet, hanem a történelem csinál hősöket; nem a hősök alkotják a népet, hanem a nép teremt hősöket és viszi a történelmet előre. A kor ábrázolásában a marxizmus emberkoncepcióját hangsúlyozta és juttatta művészi eszközeivel kifejezésre, vagyis "az ember a jelen és a jövő történelmének gazdájává, szervezőjévé és formálójává válik". /86/

Tolsztoj regénye egyáltalán nem hasonlít azokra a történelmi művekre, amelyekben valóban jelen vannak a "kosztümös ábrázolás" jegyei. Hogy mit értek ez alatt, legjobban Feuchtwanger regényeivel tudnám érzékeltetni. Feuchtwanger számára ugyanis a történelmi múlt inkább csak egy kosztüm, egy köpeny, amelynek leple alatt szabadabban, bátrabban fordulhat korának problémái felé. /Pl.: A zsidó háború. A halgák bölcsessége, Rókok a szőlőben című regényeiben is./ Tolsztoj nem modernizálja a történelmet, hanem kifejezésre juttatja a szálát, az összefüggést, amely a régmúlt idők történelme és a jelen között van, feltárja a történelmi folyamat folytonosságát.

A regényt elolvasva Romain Rolland a következőket írta: "El vagyok ragadtatva az Ön művészetének hatalmas-

ságától. kimeríthetetlen bőségétől. Értelmiségi írók között ilyen alkotó erő - ritkaság. Az Ön szereplői koruk levegőjének, földjének, világának, környezetüknek integráns részét képezik" /87/ - idézi J. Andrejev egyik cikkében a híres író véleményét.

Az "I. Péter" hatalmas méretével, a feldolgozandó anyag bőségével átfogja teljesen Tolsztoj utolsó nagy alkotói korszakát. A Péterről szóló regény azonban nem köti le annyira az író figyelmét, hogy közben ne tervezgesse és valósítsa meg a "Golgota" című regényének a folytatását. Annál is inkább, mivel Tolsztojnak a forradalom és a polgárháború eddigi ábrázolása terén elért érdemeinek elismeréseként Sztálin Gorkijnek írt levelében kifejezésre juttatta azt a kívánságát, hogy Tolsztoj is vegyen részt a polgárháborúról szóló gyűjtemény létrehozásában. /88/

Ezek mellett a nagy feladatok mellett Tolsztoj apró kirándulást tett más műfaj területére. Arra is futotta energiájából, hogy megpróbálkozzon az úgynevezett kaland - detektív regénnyel, amelyben főként a szatíra eszközeit alkalmazta. Már régóta foglalkoztatta az a gondolat, hogy az emigrációban eltöltött évek tapasztalatait feldolgozza.

Sokáig ott élt a fehérémigránsok között, megismertte jól a szovjethatalom ellenségeit. Mivel ezt a témát a "Golgota" témájába sehogy sem tudta bekapcsolni, egy külön regényt szánt e témának. Az emigránsok szervezkedéseinek, akcióinak a bemutatására a legalkalmasabb műfaj éppen a kalandos - detektív regény műfaja. Így írta meg az író "A fekete arany" vagy ahogy később nevezte "Az emigránsok" című regényét, amelyben a szatíra eszközeivel leplezi le a nemzetközi ellenforradalmi tábor.

A regény befejezése után úrlekes megjegyzést találunk az író tollából: "A regény első fejezetétől kezdve szeszélyeskedést tettem mellem, hogy komolytalan, lazadós, kontár és még nem tudom, mi minden vagyok. Ezen úgy tűnt, hogy mindent azért teszek, hogy ne folytassam a regényt. Mégis - az olvasók bírására vagy esetleg nem bírására - befejeztem. Csak annyit kell hozzáfűztem, hogy a regény tényei történelmileg pontosak és hitelesek..." /69/

Teljesítt a 30-as években annyi téma írogatta, hogy ő maga jegyezte már meg írói munkájában: "Mindösszesen, hogy az első öt évtizedben csak néhány találta ki a regényeknek és olvasóknak. Ezt pedig oldandóval, milyen kevés van már hátra ötletből ahhoz, hogy nagy kemény jelentős témával megdolgozzam". /90/

Cserkij tanácsára, aki számára vetette kaphatósá, sokkal inkább a már megkezdett nagy témára a "Golgota"-ra és "I. Pótor"-ra koncentrált.

Az író 1932-ben nyugat-európai utazásra indult. Ezt az utazást nem is lenne lényeges említeni, ha nem játszott volna benne fontos jelentős szerepet Telcszej világképi fejlődésében. Az író egy asszonyt ember szemével nézett első a világban, és észrevehette a kapitalizmus korszakában fejlődő nyugati világot és korszakát, ahol hatalmas építé munkák folytak. A kontraszt nagy volt. Csak a hatások tehát még 1932-ben értek, amikor még olvasta állt az "I. Pótor" II. kötetének és a "Golgota" befejező részének a megírása. 1935 májusára végre olvashatta a "Golgota" III. kötetének a terve. Ugyanakkor egy felhívásnak ologot töve az októberi Szovjetunió 20. évfordulójára megírta a "Könyör" című regényét.

Tolsztoj munkásságának, fejlődésének áttekintése nem lenne e regény nélkül teljes. Megismertük kezdeti tévelygéseit, a kritikai realizmus jegyében írt műveit, keserves emigrációs éveit, és hogy visszatérése után miként alakult, formálódott művészete. Az utolsó periódusának nagy regény-eposzában az "I. Péter"-ben már kitértem a szocialista realista alkotói módszer jegyeinek jelenlétére. Az író érett szocialista realista regényeinek sorában a "Kenyer" fontos helyet foglal el. Maga Tolsztoj így ír, amikor azokról a motívumokról azólt, amelyek arra kész-tették, hogy megírja ezt a regényét: "... Kezdtém meglátni és megérteni a caricini fordulat alapvető és lényeges szerepét az 1918-1919-es évek harcaiban, és hatalmas sze-repét a forradalomnak az ellenforradalommal vívott harcá-ban.

Mit tehettem? A regényt /Ezerkilencszáztizennyolc/ már megírtam és kinyomtattam. Egy Caricinról írt fejeze-tet már nem lehetett beletenni. Mindent újra kellett volna írni. De a Caricinról szóló elbeszélés nélkül lehe-tetlen lett volna a trilógia tovább folytatása. Ezért kénytelen voltam különös formához folyamodni - az "Ezer-kilencszáztizennyolc"-cal párhuzamosan "Kenyer" címmel egy elbeszélést írni, amely leírja Vorosilov seregének hadjáratát és a Sztálin által elért caricini fordulatot". /91/

Az elbeszélés nehéz feladatok elé állította az író-t, erről tanúskodnak nagyszámú feljegyzései is, amelyek e művel kapcsolatosak. Félt olyan személyek megrajzolásától, mint Lenin, Sztálin vagy Vorosilov, hogy nagyságuk kieme-lése mellett mégis élő alakok maradjanak. A "Kenyer" az 1918-as évről szóló regény Caricin ostromáról és védel-méről. "A polgárháború ábrázolásakor, valami okból kis,

epizód szereplőket csináltunk... De az eszmét, a filozófiát, a nép erejének hatalmas szárnyalását - mindezt nem fejezheted ki kis és esetleges hősökben. Azokat a kor nagy, központi döntőfontosságú személyein keresztül érthetjük és magyarázhatjuk meg.

A "Kenyér"-ben a forradalmunk filozófiájáról, nagy embereiről, egyedülálló győztes harcai megszervezéséről, nagy optimizmusáról és arról van szó, hogy hogyan alakul a legkegyetlenebb harcok tüzeiben a szovjet ember jelleme. Hogy bemutassam a forradalom eszméjét, elhatároztam, hogy legnagyobb kortársainkat ábrázolom". /92/.

Tolsztojnak ez a nyilatkozata azt állítja helytelennül, hogy a forradalom eszméjét csak nagy személyiségek szerepeltetésével lehet kifejezésre juttatni. Ez a véleménye a személyi kultusz kialakulásának a hatása. Szerencsére Tolsztoj fentebb idézett gondolatai a gyakorlatban sikeresebben valósultak meg. A néptömegek szerepét a regényben helyesebben világította meg, mint elméleti fejtegetésében. Ezenkívül művével igazolta, hogy nem a vezér alakja jellemzi egy kor eszméjét. A "Kenyér" című elbeszélés középpontjában Ivan Gora, a forradalom egyszerű katonája áll, aki épp úgy mint a vezérek, feltárja és kifejezésre juttatja a forradalom eszméjét és filozófiáját. Az elbeszélés legsikerültebb jelenetei, ahol a forradalom egyszerű, névtelen harcosai szerepelnek.

Tolsztoj pályája a "Kenyér" című elbeszélésével korántsem ért véget. Nagy akaraterővel és szorgalommal dolgozott két hatalmas regényének harmadik, befejező kötetén.

Az író életművét e dolgozat nem tükrözi teljes mértékben, hiszen számtalan elbeszélése mellett nem szóltam

színdarabjairól sem, amelyek minden fejlődési szakaszban epikai műveit kísérték.

Munkásságának utolsó éveit tekintve azonban feltétlenül említést kell tennünk arról a harcos és szenvedélyes kiállásról, amellyel Tolsztoj hazáját a külföldi kongresszusokon képviselte. Felszólalásaiban a szovjet irodalom fejlődésének, fő jellemvonásainak tudományos értékelését adta, de emellett energiát szentelt a fasismus és a háború megfékezésére való felhívásoknak is. Harcos kiállásával nemcsak az irodalomban vívott ki elismerten magas rangot, hanem a Szovjetunió közéletében is.

Az 1941-1945-ig terjedő utolsó termékeny korszakát nem is lehetne méltóbban bemutatni, mint az ekkor befejezett két nagy művének értékelésével. Mind a "Borcs reggel", mind pedig az "I. Péter" világosan reprezentálja szilárd világnézetét, történelemszemléletét, valamint alkotói módszerében való biztonságát. Mert "Mit jelent ez a két szó - szocialista realizmus? Én úgy értelmezem: szocializmus a művészetben - céltudatosság és emellett az új valóság mély kitapintása, amelyet az osztály nélküli társadalom tudatossága teremtet meg.

Realizmus a művészetben - az ember belső harcának a bemutatása az őt körülvevő anyagi környezettel.

A szocialista realizmus - egy nagy kultúra okos, új célját világosan látó utódja. Miközben a realizmus legkiemelkedőbb alakjaiból indulunk ki, szétzúzzuk őket, hogy megalkothassuk az új ember történetét új környezetében". /93/

III.

A. Tolsztoj egyik szocialista realista regényének elemzése

A dolgozat II. fejezetében életrajzi adatokat követve, egy-egy jelentősebb művét elemezve mutattam be Tolsztoj írói munkásságának, világszemléletének a fejlődését. Azok az állomások, körülmények, amelyek döntően befolyásolták az író világnézetét különböző korszakaiban, művészi köntösben, jól követhetők "Golgota" című regényének oldalain. A regény három kötete az író "Golgotajárását" is tükrözi a világszemlélet fejlődése és a történelem eseményeinek a megértése terén. A. Tolsztoj szintén azt az utat járta, amely annyira jellemző a XX. század irodalmi fejlődésére - a burzsoá humanizmus ideáljaitól a szocialista és kommunista ideálokig, a kritikai realizmustól az új realizmusig, amely már új, marxista világnézetet feltételez.

Az elemzés feladata éppen az, hogy a fejlődés folyamatát figyelemmel kísérve, felkutassa és bemutassa azokat a jegyeket, amelyek a szocialista realizmus alkotói módszerére jellemzőek, és amelyek jegyében Tolsztoj e nagy művét befejezte.

Miként mutatja meg az író a történelem törvényszerű menetét a tények zürzavara között a tudományos világnézet talaján állva, hogyan találja meg a kiutat a káoszból.

Milyen mértékben sikerült Tolsztojnak előtérbe állítania az ember aktív, befolyásoló szerepét úgy tulajdon sorsát, mint a társadalmi fejlődést tekintve.

Hogyan alakul ki a regény folyamán az új embertípus: a közösségi ember.

Hogyan formálódnak, változnak az emberek közötti viszonyok. Végül mennyire sikerült Tolstojnak művében megvalósítani a "teljes ember koncepcióját", és bemutatni konfliktusokkal teli hőseinek a szép és harmónikus életre való törekvéseit.

A "Golgota" első kötetének, a "Hővérek"-nek a keletkezési dátuma 1919-1921. Már ezek az évezámok is arra utalnak, hogy egy kritikai realista szellemben megírt regénnyel állunk szemben. Ezek az emigráció évei voltak. Tolstojnak a körülötte lezajló események érthetetlenek voltak. Csak egyet tudott: "Gyűlöltem a bolsevikokat fizikailag. Az orosz állam szétrombolóinak, minden baj okának tartottam őket..." /94/ Ez a mondat tükrözi Tolstoj akkori nézeteit. Ami alkotói módszerét illeti, mint ismeretes, 1907-től kezdődően sokáig kereste saját útját az irodalomban. Munkásságában a realizmus pozícióit azon elbeszéléseiben harcolta ki, amelyek az elkorcsosuló volgamenti nemesség életmódjáról szóltak, és amelyeket annak idején Gorkij is nagyra értékelte, "kegyetlen igazságosságáért". Nem sokkal az első világháború előtt Tolstoj az orosz burzsoázia - a nemesi intelligencia - életmódjának az ábrázolása felé fordult. "Ezek voltak az ún. "szárnyak nélküli" emberek, akiknek nem volt világos életcéljuk, és nem voltak életideáljaik. Hogy Tolstoj műveihez e körből vette az anyagot, egyáltalán nem a véletlen műve volt, hiszen számára ez az öt körülvevő réteg volt ismerős. Ebben az időben az író még távol állt a haladó társadalmi köröktől. Ebben az időben műről-műre, különböző szituációkban feltárja a burzsoá intelligencia nemteljesértékűségét, kigúnyolja az értelmetlen filozofálás iránti szenvedélyüket, érzéseik felületességét és

érzőketlenségüket az élet örömei iránt. "Mi mindannyian ilyenek vagyunk - rendkívül gyorsan és könnyen felbuzdulunk idegeink legfinomabb végződéseivel, de tovább mélyebbre már senki, semmi sem hatol, csak egyedül ezek az idegvégződések dolgoznak az agyban, és csak a felszínen folyik vidám játék úgy, mint ahogy a víz színén úszik az olaj" /95/ - halljuk e vallomást Gyemjanovtól, egyik regényének főhősétől.

Nem is érthetnénk meg teljességgel a "Hővérék" hangulatát, ha nem tennénk még egyszer említést Tolsztojnak arról az életazemléletéről, amely főként ezekben az években uralta regényeinek és elbeszéléseinek lényegét. Azaz: "Képesnek kell lenni arra, hogy megtaláljuk a csodálatost és a kedveset a mindennapiban és a közönségesben" /96/ - vallja Tolsztoj ezekben az években. Nem bölcselkedni kell, nem problémákat kigondolni "telefonfüstölt" szobákban, nem messzi vidékeken kell a boldogságot keresni, hanem örülni kell a mindennapi életnek; szenvedni, teljes szívvel élni. Ez a képesség, hogy tudjunk mélyen érezni, hogy képesek legyünk élvezni a létező jólétet - a természetet, a művészetet, a közeli, kedves emberekkel való szívélyes kapcsolatot - ezek a gondolatok a "Golgotá"-t is uralják.

A "Golgota" első kötetéről, mint kritikai realista műről kell szólnunk, amelyben az előbb leírt jegyek dominálnak, természetesen a "kegyetlen" társadalomkritikán túlmenően. Már az első kötetet is áthatotta Tolsztojnak az a véleménye, hogy úgy élni, ahogy az önkényuralom Oroszországa élt a forradalmat közvetlenül megelőző időszakban - lehetetlen. Bár Tolsztoj el sem tudta képzelni, hogy milyen úton is halad Oroszország, és jövőjével kapcsolatban még határozatlanság és kételkedés fogta el, a

regényt nem siri pesszimizmus, nem pedig az ország
pusztulás feletti hisztéria nem urálja. Sokkal inkább
kifejezése jut az a hit, hogy örökre megvalósul
az igazság.

Az író munkásságában először jelent meg a "Hősvér"
című regénye formájában olyan mű, amely a valóság ilyen
súlyos átfogásával, az események ilyen sokféleségével, a
szereplők bőségsével és aktuális tematikával rendelkezik.
A társadalmi élet tárgyai először foglalkoztak el a regényben
ilyen fontos helyet és feleltak annak a hűvös sorozat
sorozat sorozat. A regény főhőseinek személyes életét
- a Belovén névű: Lányát és Mándát, Szokolovskij
Hagyókat, Kozminát és Tyolaginát és természetesen a
többi hőst - nemcsak a történelmi események súlyos szá-
lája alapján ábrázolta, hanem a társadalmi orientáció-
val telítettségük teljességében.

A regényben Tolstoj nem tudta egyenértékűen ábrá-
zolni a forradalom előtti valóság minden oldalát.
Tolstoj, aki jól ismerte a régi világot, a burzsoá -
- nemzeti társadalmat, annak hitves hívét rajzolta meg,
tanulmányos kritikai tehetségének erejét. "A remény
szellőse lehetett mindeközül" - írja a petersburgi hangulat
leírásakor. "A hirtelen ájzatoktól elgyötört, bántott
borda, aranya, szorosan mélyül szorultakba futva, a
tanglók - a halálkísérlet kimenetelének - tehetetlenül érezte,
idősgondogató hangja mellett a város szinte várta a vég-
tes, a rettenetes napot. Az előjelenek megváltak: minden
rész az új, az érthetetlen történet 1917. De az az új,
ami a régi világ mélyében égett és erőszakkal, az író
szemében itt még "meg nem szűnt titek" maradt. Azon
témában, hogy a társadalmi szellemiség burzsoá-nemzeti

felső köreinek éles kritikáját kapjuk a regényt olvasva, nem érződik e körök reakciós, népellenes lényegének a kihangsúlyozása, és ezzel párhuzamosan hiányzik a regényből az új forradalmi erők harcának a bemutatása. A forradalom Tolstoj számára ösztönös erőnek, szörnyű káosznak tűnt. Az emberiség egyetlen reményeként és támaszként a harcok, a gyűlölet és a rombolás világában az író a szerelmet ismerte el. Két szerető szív boldogsága "mindennek ellenére" utolsó mentsvárként szerepelt ebben a viharos, közönséges életben. A regény ennek értelmében Rosszin sokatmondó vallomásával fejeződött be, amellyel Kátyához fordult, és ez a mondat magába foglalja az egész mű alap-gondolatát: "Elmúlnak az évek, elcsitulnak a háborúk, elcsendesednek a forradalmak és csak egy valami marad hervadatlanul: a maga félnék, gyöngéd, szerető szíve..."

A "Nővérek" megírásának az ideje Tolstoj számára a kinzó latolgatások és útkeresések ideje, amikor a burzsoá-emigráns sajtó által elterjesztett rágalmazó hírek hatása alatt, a hazája győzelmébe vetett hite felcserélődik a hitetlenséggel, amikor a történetek megértésére való törekvése figyelmét az égető társadalmi problémák, a történelmi események analizálása felé fordította. Ezzel egyidőben azonban az újtól és az érthetlentől való féltelme újból és újból visszatérítette az író korábbi erkölcsi szentenciáihoz, hazug és alaptalan fejtegetéseihez a mindent átfogó, a mindent legyőző szerelem "mentő küldetéséről". Ezek az olvi ellentmondások áthatják az első kötetet. Mégis a regény már tanúskodik arról a bonyolult folyamatról, amely az író korábbi nézeteinek átértékeléséhez vezet.

Főként a háború ábrázolásában vesszük észre az író világnézetében végbement változásokat. A világháború

ábrázolásának Tolstoj nagy teret szentel regényében. Az író 1914-1916-ig írt háborús elbeszéléseitől eltérően a regény felfedi a háború imperialista jellegét, azon erők bukását, amelyek a kormány mellett és a nép érdekeivel szemben álltak. Tolstoj arra a következtetésre jutott, hogy visszapillantva az orosz történelembe, mindig a nép volt az az egyetlen erő, amely biztosította az orosz állam függetlenségét és szabadságát. Az író megértette, hogy a világháború napjaiban ugyanazok a booskoros, egy szál ingbe öltözött muzsikok harcolnak, akik 200 évvel ezelőtt jöttek erre a lápos partra, hogy várost építsenek, és "indultak a véres háborúba, hogy a birodalom megingott pilléreit vállakkal tartsák". /98/ Még háborús elbeszéléseiben Tolstoj ezeket a muzsikokat, mint szenvedélyes hazafiakat ábrázolta, akik tudatosan mentek a háborúba a cárért és a hazáért /"... ha Isten nem bízta volna ránk ezt a háborút, elvette volna mindenünket" - mondja Anyikin a "Hétköznapí ember" egyik főhőse/, a "Hővérek"-ben már megmutatja a nép ellenséges viszonyulását a háborúhoz. A nép itt már megértette, hogy ő "csak némán tűrő barom, his ebben a mészárlásban, amit az urak eszeltek ki". /99/ A falvakban, ahonnan a hadseregbe az utánpótlás jött, nem is tudták felfogni - miért van háború és kivel?

"Fjodor bácsi, kivel háborúzik a mi cáruk?

- Egy másik cárral.

- Így mondták a kozmogyemjani asszonyok is, hogy egy másik cárral". /100/

A háború Tolstoj szerint értelmetlen és végtelen a nép számára. Az 1917-ben megírt "A katona és az őrdög" című elbeszélésében az író még felháborodott a dezertáláson, most pedig már számára teljesen világossá vált,

hogy miért futnak a frontról a parasztkatonák, és mélyen együttérez velük. A regényben Tolsztoj bemutatja azt a szakadékot, amely a népet a társadalom felsőbb osztályaitól elválasztja, megmutatja a teljesen különböző viszonyulásukat a háborúhoz.

A katonáknak egyformán idegen és gyűlöletes mind az Énkényuralom, mind a Februári forradalmat követően színpadra lépett Ideiglenes Kormány, amely folytatta az értelmetlen háborút, és nem is készült békekötésre a németekkel. Bár Tolsztoj ekkor még nem tudta megérteni a tömegek forradalmasodásának jelentőségét, mint Barbusse a "Tűz" című regényében, ennek ellenére helyesen vette észre, hogy a háború elején a nép még engedelmes volt, és volt még némi illúziója, de a három év elmúltával elvesztette a háború iránti tiszteletét.

Tolsztoj nézeteit összegezve megállapíthatjuk, hogy bár messze volt a bolsevikok által hangoztatott követelés megértésétől, mely szerint likvidálni kell az imperialista kormányzatot feltárva a háború népellenes jellegét, háborúellenes nézetei kifejezésre jutottak. A katonáknál egyre erősödött az a felismerés, hogy az igazi ellenséget nem a lövészárkokban kell keresni, nem az az egyszerű német katona akarja a háborút; de az igazi felismerésig az emberek ebben a kötetben nem jutnak el. "- Hát nem hiábavaló az emberölés? ... - kezdte Zubcov. - Talán neki is van házikója valahol! Családja is... Mi meg neki a szuronnyal, mint egy kitömött bábnak... ez a hőstett. Szóval ezt a bűnt mégis tán csak magára vette valahol valaki?" ... mert azt mondom neked, Iván Iljics, valaki mégiscsak bűnös. Megkeressük, ne félj. Aki ezt a háborút kitalálta, meglakol érte, meg ám s keservesen..." /101/

A "Nővérek" megírásának periódusában az orosz politikai életében még sok minden nem volt világos Tolsztoj számára. Elfogadta az állam alapvető alkotó erejeként a népet, de nem ismerte jól ezt a népet, különösen a munkásosztályt. Ezért bár nagy életigazságot tárt föl a régi világ ábrázolásában, nem tudta ugyanolyan erővel bemutatni azt az újat az ország társadalmi és politikai életében, ami összefüggésben volt a munkásosztály politikai harcával. Az író világnézetében meglevő hibák a valóság összetett sokrétűségének megvilágításakor egyoldalúsághoz vezettek. Így történt a "Nővérek"-ben is, amikor Tolsztoj olyan események ábrázolásához fordult, mint a gépgyár dolgozóinak sztrájkja és a februári forradalom. A munkásmozgalomról korábban soha sem volt szó műveiben. Természetesen most, amikor arra törekedett, hogy az orosz társadalmat minden oldalról megvilágítsa, az író nem tudta elkerülni a proletáriátus kérdését. Igaz, a munkások ábrázolása a regényben viszonylag kevés helyet foglal el, de jól érzékeltette a regény lapjain a munkások elégedetlenségét, gyűlöletüket a cári kormánnyal szemben, amely különösen a háború éveiben élesedett ki. Tolsztoj együttérzett a munkásokkal, megértve, hogy az ország nehéz helyzete, amelybe a tehetségtelen vezetők taszították, elsősorban a népet, a munkásokat sújtja. Azt az egyet azonban meg kell állapítanunk, hogy a munkások forradalmi fellépésének igazi jelentőségét nem értette meg, sőt a bolsevikokhoz ellenségesen is viszonyult. Tolsztoj ábrázolásában a gépgyári sztrájk úgy jelentkezik, mint egy csendes, szervezetlen mozgalom. A munkások zöme nem hitt a harc sikerében. Például idézem egy munkás szavait: "Egy darabig kiabálunk, s a végén beadjuk a derekunkat. Így van ez mindig. Kozákokat is hajtottak ide. Ugyan ki az istennyilával verekedjünk? Haccak ezt a

hagymát közéjük nem csörditem. Tán leütük vele egyet - kettőt" /102/ - mondta Oresnyikov éppen a sztrájk kapcsán. A sztrájk idején éppen ezt a munkást öli meg egy kozák golyó. Tragikus halálával Tolsztoj feltétlenül a harc forradalmi úton való folytatásának a sikertelenségét kívánta kihangsúlyozni. Sőt mi több, a sztrájk epizódjában kifejeződésre jutott az a hivatalos kormányzati verzió, mely szerint a munkásmegmozdulások egyes emberek kéros agitációinak az eredményei. Ilyenok voltak az üzemben a "gumiköpenyesek".

Az 1912-1914-es évek periódusára a hatalmas forradalmi fellendülés volt a jellemző. Az obuhovi üzemben pl. 1914 elején a sztrájk 2 hónapig tartott. A munkások fellépése mindenütt kitűnt magasfokú szervezettségével. A "Nővérek"-ben Tolsztoj ezeket a tényeket figyelmen kívül hagyta. A nép forradalmi harcában nem látta a tudatosságot, szerinte senki sem vezette ezeket a megmozdulásokat. "Mint később kiderült, az utcára tódult emberek közül senkinek nem volt határozott terve, de amikor a hidaknál és az utcasarkon fegyveres őrköt találtak magukkal szemben, mindegyiknek arra jött meg a kedve, ami tilos volt... Az a hír kelt szárnyra, hogy ezeket a zavargásokat valakinek a keze irányítja... De hogy hol volt ennek a fészke, és ki irányítja, azt senki sem tudta. A forradalom mindenütt fészket vert, minden házban, minden egyes fantázia, düh és elégedetlenség fűtötte nyárspolgárfejben. Volt valami baljós abban is, hogy nem találták meg a forradalom tüzfőszékét. A rendőrség rémeket kergetett: voltaképp Pétervárnak mind a kétmillió négyszázezer lakosát le kellett volna tartóztatnia". /103/

Eddig főként azokat a területeket emeltem ki a regényből, ahol az emigrációs éveit töltő író ideológiailag

fejletlen nézetei jutnak kifejezésre.

Ne felejtjük el azonban, hogy Tolsztoj célja az volt e regény megírásával, hogy egy család életén keresztül képet adjon a forradalom előtti oroszországi társadalomról, arról az életformáról, amely tovább tarthatatlanná vált, és amely eljuttatta Oroszországot a forradalomig. És azt a réteget, amely körülveszi a nővéreket, az író mélyen és alaposan elemezte nemcsak az életmód szemszögéből, hanem társadalmi viszonyaiban is. Bemutatja a liberális értelmiség szellemi csődjét, tehetetlenségét. Egyetlen egy gondolat foglalkoztatja őket, miként lehetne Oroszországot megmenteni, hogy ne következzen el, "az utolsó ítélet éjszakája". Minden második szavukkal a forradalmat éljenzik és áhítják, de fogalmuk sincs a forradalom igazi lényegéről... "... Találkoztam Akungyinnal, biztosra veszi, hogy hamarosan itt a forradalom. Érted? A gyárakban, a falvakban is mindenütt izgalom. Jaj, bárcsak már itt volna! Nyikolaj Ivanovics /Szmokovnyikov/ úgy megörült, hogy becipelt Pivatóhoz és kiittunk csak úgy ukmukfuk egy üveg pezsgőt a leendő forradalomra". /104/

Csakhogy ezeknek az embereknek, akik úgy áhították még 1914-ben a forradalmat, a polgári demokratikus forradalom jelentette a tetőpontot. Az Ideiglenes Kormány intézkedéseiben megvalósítottak érezték minden olyan programot, amely az egész ország ügyét szolgálja. Ilyen intézkedés volt számukra természetesen a háború folytatása, hamis sovinszta propagandától fűtve. "Ó, milyen nagy is ez az Oroszország! Hát most aztán tessék bizonyos számú életet odaadni annak az épségéért, amely egész Európa és Ázsia térképén zöldre van festve" /105/ - hangoztatta Szmokovnyikov. Az igazi forradalomtól azonban már irtóznak, hagyományos népszerűtetük maszkja alatt pedig a tömeg-

mozgalmaktól való félelem rejtezik. A liberális értelmiség kritikája mellett nem kevésbé fontos helyet foglal el a regényben a hanyatló burzsoá művészet. Tolsztojt mindig visszataszította a kételkedés, az embertelenség, a dekadens művészet morális züllöttsége. Korábban azonban még soha sem juttatta ilyen határozottan kifejezésre azt a véleményét, hogy a cinikus és közömbös művészet a szétzüllő burzsoá világ terméke és állandó kísérője.

A dekadencia tulajdonképpen a morális degradáció és a szellemi krízis következménye volt. A "Nővérek"-ben Besszonov, a dekadens költő, kiégett, züllött és zavart lelkű ember. Kárhozatra van ítélve mint költő, mint ember és mint állampolgár, hiszen elvesztette hazaszeretetét, elhatárolta magát a néptől, a hitetlenség és a szkepticizmus hatalmába került. Sorsa megpecsételődött.

Kevés szó esett eddig a regény négy főhőséről, akiknek a sorsa, életük alakulása egységes egészzé fonja a három kötetet. Az 1917-1918-as megrázkódtatások után Tolsztoj már nem tudja eszményíteni azt az embert, aki személyes érzéseinek szűk világába bezárva él, aki a haza sorsa iránt közömbös. Az első kötetben a négy főhőst tekintve inkább csak őszinte törekvést látunk, hogy eligazodjanak mindabban, ami az országukban végbemegy. A főhősök beszélgetései a forradalomról legtöbbször üres fecsegésnek tűnnek, de ez nem is véletlen. "Tartsd távol magad a gonosztól - alkoss jólétet" elmélet a világ megjavítását nem a társadalmi átalakuláson és a politikai harcokon keresztül kívánta elérni, hanem az egyes ember belső megújulásán, erkölcsi újjászületésén keresztül - íme ez volt A. Tolsztoj filozófiája is ezekben az években. Ennek az álláspontnak a hamisságát, állhatatlanságát már a XX. század első évtizedeiben nagy művészek kezdték

felismerni. A gyakorlat, a valóság meggyőzte őket más, egy aktív, harcra humanizmus helyességéről, amely a következőket vallja: "... rossztól távol maradva, folytatód létezésének támogatását, a rosszat meg kell semmisíteni, hogy jót alkothass". /106/ Ez már a forradalmi proletáriátus filozófiája.

Ahhoz, hogy érezzük a trilógia folyamán, mennyire jelen van az eseményekben maga az író, feltétlenül ki kell emelnünk Tyelegin alakját. Tyelegin, a mérnök, aki munkáján keresztül közel kerül a munkásokhoz, tulajdonképpen maga az író. Az üzemben levő munka, a munkásokkal való közelség a nép iránt mély tiszteletet szült benne, és érzékenyebbé tette az igazságtalanságok és az élet ellentmondásai iránt. Politikai látóköre ennek ellenére korlátozott, nem érdekelte a politika. Hite a népbe, jóindulatú viszonya a munkásokhoz, a "Szmokovnyikovok" világa iránti unszimpátiája - inkább csak ösztönös, intuitív volt, nem a különböző társadalmi erők megértésén alapult. A regényben politikailag passzív maradt. Tolsztojnak így arra nyílik főként lehetősége, hogy hőségnek Dásához fűződő kapcsolatán keresztül megmutassa erkölcsi értékeit: hűségét, érzéseinek tisztaságát és erejét. Tyelegin lényegében közömbös a társadalmi élet jelenségei iránt, minden gondolata és erőfeszítése a személyes boldogságért való harcra irányul. Ha Tyeleginnek feladnánk a kérdést, hogy mi a leglényegesebb életében a háború és a forradalom viharos éveiben, ő azt felelte volna: a szerelem. Tyelegin szeretete - nemcsak Dása iránti érzése, hanem hitének szimbóluma, az emberekhez való viszonyának a lényege. "Szeretek, ez az egy igaz - ... és bárhogy is cselekedem, ha szeretetből teszem, az jó cselekedet". /107/

Tyelegin, aki távol állt a politikától, és nem igazodott el a társadalom eseményeiben, szenvedélyesen bízik a szeretetben és az emberségben. E kettő győzelmének kell megszüntetni az ellenségeskedéseket. "Térjetelek észre, dobjátok el a fegyvert, szüntessétek meg a határokat, nyissátok ki a szeretet ablakait és ajtóit... Csak az ő nevében, csak ezzel a szent lángolással vagyunk élők. A föld dúsan termi a gabonát, a mezők olyan gazdag legelőt adnak, s a szőlőhegyek olyan bő szüretet ígérnek... a föld néha gazdag és kimeríthetetlen... Mindenkinek juttat helyet..." /108/

"Tyelegin alakja egyfelől arról tanúskodott, hogy mennyire kinőtte magát, és közeledett az igazsághoz az író pozitív hőse, akinek alapvető erénye lett a néphez való közelsége, a haza iránti szeretete, másfelől arról tanúskodott, hogy Tolstoj - aki még nem értette meg, hogy az igazi hazafiság mindenekelőtt a néppel való eggyéforrottságot és aktív részvételt jelent a felszabadításért folyó harcban, - valójában lealacsonyította hősét. Távoltartotta őt a nagy forradalmi eseményektől és bezárta a személyes életének érdekei által beszűkített világába". /109/

Tyelegin mégis Tolstoj nagy sikere, aki magába olvasztja az orosz nemzeti karakter legjobb vonásait. A regény hősei közül a legfontosabbról - Oroszországról és annak jövőjéről - ő képviseli a leghelyesebb álláspontot. Tyelegin sajátos optimizmusa, a néphez és hazájának jövőjébe vetett hite kifejezi azokat az érzéseket és gondolatokat, amelyek ezekben az években Tolstojt is foglalkoztatták. Tyelegin belső közelsége Tolstojhoz nyilvánvaló. K. Csukovszkij, aki ifjú kora óta jól ismerte

írni egy regényt. De szerettem komor nagyságát, világra-
szóló lendületét. A regényem feladata tehát az, hogy
megalkossam nagyságát, lendületét teljes bonyolultságá-
ban és nehézségében... A regénykompozícióm és annak páto-
sza a forradalom fokozatos kibontakozásában és mértékte-
len nehézségeiben rejtőzik... A regényben a forradalom
iránt annál nagyobb a tisztelet, minél nehezebb körülmé-
nyek között zajlik le". /111/ A második, de itt rögtön
megemlíthetem, a későbbi harmadik kötetben is a törté-
nelem lép előtérbe.

Többetj "Hogyan keletkezett a Golgota" című cikkét
elolvassva érdekes képet kapunk arról, hogy mennyi elő-
készülettel és milyen felelősségtudattal fogott hozzá a
második, majd jóval később a harmadik kötet megírásához.
"Ahhoz, hogy hozzáfogjak a második kötethez - nagyon
sokat kellett látnom, megismernem és átélnem. Az, amit
úgy nevezünk, hogy anyaggyűjtés nem volt elegendő.
Meg kellett tennem a legfontosabbat: meghatároznom az
anyaghoz való viszonyom. A második kötetet 1927-ben kezd-
tem és félév múlva befejeztem. De jóval később megér-
tettem, hogy az események leírásánál becsúsztam egy törté-
nelmi hiba. Az általam használt nyomtatott anyagok
ugyanis elhallgatták a Caricinért folytatott harcot.
Csak néhány év múlva láthattam a caricini fordulat döntő
szerepét az 1918-1919-es évek harcaiban... Ezért kellett
megírnom a "Kenyer" című regényt. A "Borús reggel" című
harmadik kötetet 1941-ben fejeztem be. Nem sajnálom,
hogy a második és harmadik kötet között olyan hosszú
szünet volt, mert ez idő alatt én magam is életemben, az
élethez, a valósághoz, a harcunkhoz való viszonyomban
jelentősen érettebb és elmélyültebb lettem". /112/

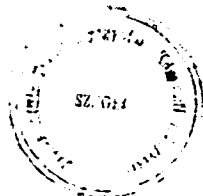
Míg a "Nővérek"-ben Tolsztoj a "cvikkeres emberek" társadalmi használatatlanságát, a nép érdekeitől való idegenségét és ami még ehhez járul a cárizmushoz való hűségét leplezi le kiméletlenül, addig a következő kötetekben a szocialista forradalommal szembeni ellenségeskedést, népellenességüket, elkorcsosulásukat húzza alá. Megmutatja, hogy a szó és a tett ellentmondása, amely a Rugyinoknál és a Beltovok-nál történelmi igazolást nyert, a XX. század "felesleges embereit" a kimondott ellenforradalmisághoz vezette. Erre a legjobb példa Bulavin doktor alakja, aki az ellenforradalmi kormányban hajlandó lenne tisztséget is vállalni, mert a kormányban "csupa hazafias, előkelő, finom ember ül". Szerinte: "A bolsevikok mindent el akarunk pusztítani, ami orosz. Azt szeretnék, ha az orosz nép elfeledné egész múltját. Itt a felszabadító cár mit sem vétett szobra. Szedjétek le róla ezeket a buta deszkákat és az éktelen rongyokat!" /113/ Bulavin doktor azonban csak az egyik tábor képviselője. Most, hogy hőseink sorát további két kötetben keresztül kísérelhetjük figyelemmel, meggyőződhetünk arról, hogy az értelmiség állásfoglalásának más kiútja is volt.

Tolsztoj főhősei a polgárháború tűzében, mint a régi intelligencia képviselői, kijárták a társadalmi - politikai nevelés iskoláját. Az író szerint, a régi intelligencia legjobb embereinek a forradalmi valóság elfogadásában éppen azok az erkölcsi tulajdonságok segítettek, amelyeket ő már régóta eszményített kedvenc hőseiben: az erkölcsi tisztaság, a becsületesség, az a képesség, hogy az élettel bátran szembenézzenek és ne térjenek ki a nehézségek elől, vagy védekezzenek könyvvel, vagy valamilyen kidolgozott elmélet alapján.

A regény trilógia a fokozatosan kifejlődő drámai

konfliktus olvére épül. A "Nővérek" még a XIX. század 60-70-es éveinek kritikai realista tradícióját folytató regénye. Központjában a Szmokovnyikov és a Bulavin család története és az a kapcsolat, amely a nővérek és Tyelogin valamint Roscsin között alakul ki. Az orosz klasszikus irodalomban a legmélyebb és legigazságosabb művek azonban mindig túlléptek a személyes élet ábrázolásának határain és társadalom életének kritikai képét adták. A "Nővérek" kimondottan ebbe a kategóriába sorolható. Tolsztoj a regény írása folyamán erőtlennek bizonyult ahhoz, hogy hőseit kivezesse a zsákutcából, és azért válaszüton hagyja őket. A regény olvasása után az olvasó a hősök sorsát illetően teljes bizonytalanságot érez. Az írónak nem volt semmilyen elképzelése arról, hogy milyen helyet kellene elfoglalniuk az életben és a harcban.

A "Nővérek" szociál - pszichológiai regényét, az 1918-as év eseményeit bemutató második kötet követi. A regény az országban uralkodó káosz bemutatásával kezdődik. "A tükröablakok mögött még lézengett a hidegben egynéhány lakó, bundásan, akik kezüket tördelve ismételtgették: - De hát mi ez? Mi lesz itt? Elpusztul Oroszország, mindennek vége... Ez a halál!" /114/ Az utcák elnéptelenedtek, kolerajárvány ütötte fel a fejét. Rémhírek terjedtek, szörnyű katasztrófát jósoltak. Esténként szörnyű alakok jelentek meg, raboltak, járókelőket ijesztgettek. Az országban teljes káosz uralkodott, és ez jó táptalaja volt az anarchista nézetek elburjánzásának. A legolvasottabb könyv Kropotkin könyve lett. "Adjatok a népnek anarchikus szabadságot, írtaátok ki a gonoszt a világból, vagyis romboljátok le a nagy városokat, s akkor az osztály nélküli emberiség megteremti a falusi

menyországot, mert hiszen az ember legfőbb mozgató ereje: a felebaráti szeretet..." /115/ Ilyen és hasonló gondolatoktól hajtva gyűlte a kulákok Mahno hadseregébe. "Mi parasztok a németek ellen, a fehérek ellen, a kommunisták ellen, de a szabad falusi szovjetekért harcolunk..." /116/ E hadsereg harci módja a rablás és fosztogatás, tehát az az erő, amely csak gyengítette az úgy is elgyötört országot.

A káoszban, a zavarosban nehéz eligazodni, nehezen lehet tájékozódni. Ez az a közeg, amely a legalkalmasabb összeesküvések, titkos szervezetek számára. Az önkéntesek serege, amelybe Gyenyikin egyik tisztje szerint "az egész intelligencia, az egész megbántott, elgyötört tisztikar" tömörül, a "hősök hadserege" nem riad vissza semmilyen aljas cselekedettől sem. A létrehozott titkos szervezetük által kidolgozott terv egyike éppen a Lenin elleni merénylet. Gyűlésükön elhatározzák, "hogy a szabotázs beszüntetendő, és be kell menni dolgozni a szovjet intézményekbe. Ilyenformán a szövetség tagjai beférkőznek az államgépezet belsejébe". /117/

Ez a kaotikus világ dobálja a két nővért: Kátyát és Dását, akik egyáltalán nem tudnak eligazodni a történelmi eseményekben". Papa, nem tudom, mi lesz velem... Minden összekuszálódott előttem... "/118/ - írja Dása levelében. De Kátya levele is ugyanezt az érzést tükrözi. "Jaj, nem értek semmit... Kell nekünk élnünk egyáltalán? Hiszen minden, minden romba dőlt... mint madarak a viharban, úgy vergődünk ide-oda az országban..." /119/

Ezek a kétségbeesett gondolatok már - már kaffkai hangulatot ébresztenek bennünk. Tolstoj azonban túllép a zűrzavaros világ egyszerű ábrázolásán, és az egymást

követő események ideges tolongásban szerezve az
 érezteti az olvasóval a fő és döntő dolgot, amelyet meg-
 fogalmazva egy német írástól mondatott ki:

"Egy nagy civilizáció pusztulásának küszöbére ér-
 tünk... Egyesek kések ezt a korszakot /Róma felülvizsgálat
 a barbárok által a IV. században/ napjainkban párhuzamba
 vonni. Annyi baj legyen. Róma a keresztényiség eszméje
 bomlasztotta fel. A barbárok már csak Róma hulláit mar-
 cangolták szét. A jelenkori társadalom a szocializmus
 fogja újraszervezni. Akkor pusztítás ment végbe, most
 alkotás következik". /120/

"Az, amiben öröklötte mindenki a legszörnyűbb
 pusztulást, a kaoszt látta, ennek az embernek a szemében
 egy nagy változás végéig átitott képedete volt". /121/

A kaotikus világ ábrázolásában Tolstoj mind éle-
 sebben exponálja azokat az erőket, amelyeken történel-
 miles események kezdődnek, a zűrzavar kezd letisztu-
 lni, majd pedig végleg megszűnik. "Egy évszázad ezelőtt
 a nép szűköt a kromit, az országban látszólag fejletlen
 anarchya ütött tanját, de ez nem volt igaz; hatalmas
 szervezetek voltak keletre az országban, a csiszoló
 élel töltött ott lebegett az igazságba vetett hit". /122/

Az országban uralkodó zűrzavar Tolstoj még jobban
 értékelte a főnökök által átélt krízis bemutatásán
 keresztül. Az a Roscsin, aki még az 1918-as év elején a
 "töröl metasztat bolsevik népség" elleni kíméletlen harcot
 vívta, fokozatosan elveszté hitét az önkéntes had-
 sereg igazságosságában "... az a meggyarazat, mint ha a
 bolsevikok félrevezették a népet, egyszerűen borzalmas
 hülyeség" /123/ - fut át Roscsin agyán.

Az elkeseredett Kátya Mahmo fogságába esik. Dása tévelygése után végérvényesen megszakítja az ellenforradalom híveivel nemcsak a politikai, de a rokoni szálakat is.

"Apám, Bulavin, az Önök ellensége, de az enyém is. ... Ki akart végeztetni..." /124/ Tyelegin megtalálta helyét a Vörös Hadseregben "megbecsülik, igazi bolsevik". /125/ Dásával való kapcsolata azonban bizonytalan lett.

Míg az első kötetben hőseinket a személyes boldogságra való törekvésük fűzte össze, most éppen ezek a személyes kapcsolataik szakadtak meg. Eltűnt a szerelem, a barátság elhidegülésbe csapott át. Az író a személyes konfliktusokat a világnézet konfliktusaként tárja elénk, hiszen hőseink éppen a legfőbb dologban - az új, születendő világhoz való viszonyukban, a nép és a haza iránti kötelességük értelmezésében - nem egyeztek.

A második kötetben a forradalom, a polgárháború eseményei, az ország politikai helyzete teljes összetettségében, bonyolultságában mutatkozik meg előttünk. A harmadik kötet a "Borús reggel" további nagy lépést jelent. A regény magja a milliós munkástömeg szervezésének és összetartásának az eszméje a Kommunista Párt vezetése alatt. Az író elbeszélése a fegyelemért, a szervezethez való harcról, amelynek célja az anarchia megfékezése volt, szervesen a mű vezérfonalához tartozik. "A szovjet állam az ész, a tudomány minden eszközét, a nép minden szellemi és anyagi erejét megszervezte arra, hogy maga mehessen át túmadásba". /126/ Az író arra törekszik, hogy feltárja az események törvényszerűségeit, hogy megmutassa azt a lényegest, döntőt, amely irányította ezeket az eseményeket és, hogy kiemelje az újat, amely az ellenséggel folyó harc folyamán jelent meg. Ebben a

harmadik kötetben Tolsztojnak sikerült az "Ezerkilencszáztizennyolc"-ból megismert krónikaszerűséget elkerülnie. A hősök személyes sorsa szorosan a történelmi eseményekhez fonódva alakul. A főhősök mellett ebben a kötetben nagyon is fontos szerephez jutnak a népi hősök. /Pl. Anyiszja, Iván Gora, Agrippina, Maruszja, stb. / Ők már annak az új embertípusnak a képviselői, amely a forradalomban született. A harcok és a történelmi események fergeteges viharában Tolsztoj megmutatta, hogyan változnak az emberek közötti viszonyok, és hogyan alakul ki a regény folyamán az új embertípus, a közösségi ember, amely egyéniségét csak a tömegekkel való kapcsolatával képes kibontakoztatni.

Az új, közösségi ember kialakulásának, fejlődésének menetét Tolsztoj a népnek, az egyszerű embereknek a történelem menetében betöltött szerepén keresztül mutatja meg. Az író a trilógia második és harmadik kötetében az egész orosz nép életének ábrázolása felé fordul. Regény szerint Tolsztoj: "a történelem viharát beengedte minden ajtón és ablakon, és az a regényben ingerült, zaklatott életként tombolt, jobbra - balra dobálva a regény hőseinek sorát, mint apró homokszemeket". /127/

Az "Ezerkilencszáztizennyolc" című kötetben a polgárháború egész panorámája tárul elénk: Moszkva, az elkeseredett harcok a Volgánál, Kubanyban, Ukrajnában és a Kaukázusban, a forradalom táborai, a fehérek hadserege, Mahno serege és a vörös partizán osztagok. Az események forgatagában egyre inkább szaporodnak azok akik "törhetetlenül meg voltak győződve az események törvényszerűségéről, és pontosan tudták is mi lesz azokban a szerepük". /128/ Csak most a kemény harcokban vált világossá még a haladó gondolkodású értelmiség előtt is: "Én mondom,

mi nem ismerjük, soha nem is ismertük a mi népünket ... Iván Bunyin azt írta róla, hogy durva, Merezszkovszkij meg, hogy durva, sőt veszedelmes..." /129/

Tolsztoj gyenge pontnak érezte második kötetében, hogy az események, harcok, fordulatok ábrázolásában el-
sikkadt a párt szervező szerepének a bemutatása. Az olyan hősök, mint Gimza vagy Rublev, csak rövid időre jelennek meg regényében.

A "Borús reggel"-ben a cselekmény már Ukrajnára és Caricin környékére koncentrálódik. Az író itt már azt a feladatot tűzte maga elé, hogy bemutassa, milyen hatást gyakorolt a forradalom az emberek tudatára, hogyan változtatta meg és tette gazdagabbá őket szellemileg. "Az embert Oroszhon szülte meg... Az ember az emberiség jogát követelte az emberiségnek". /130/ Ezt az egyszerű, bátor, erős embert - aki át tudja formálni a valóságot - rajzolta meg Tolsztoj harmadik kötetében. Ebben a kötetben kapunk arra is feleletet, hogyan találták meg főhőseink, akik az értelmiség sorából kerültek ki, a forradalom megértéséhez, a néphez vezető utat.

Népi hősök szerepeltetésénél Tolsztoj fontos szerepet szánt Iván Gora alakjának. Ivan Gora a második kötet Gimzájának felel meg, de amíg az akkori történelmi helyzetben a zűrzavar miatt Gimzának a "rendcsináló" szerep jutott, addig Ivan Gora már elsősorban nevelő. Olyan politikailag érett, élettapasztalattal rendelkező vezető, aki alkalmas a tömegek nevelésére.

Anyiszja a regény másik érdekes alakja. Tolsztoj az ő alakján keresztül mutatja meg, hogy mennyi tehetség rejtőzik a népben. Egy műkedvelő színházi előadás kapcsán

képet kapunk arról, hogy az egyszerű, sokat szenvedett emberben milyen erős a vágy a szép iránt. Anyiszja előtt a szindarab megismerése kitárta a világot, felébredt benne a kultúra és a tudás iránti vonzódás, amelynek megvalósulását a forradalom lehetővé tette.

A háború és a megpróbáltatások időszakának a leírása hozzásegítette az író, hogy megismertesse az olvasót olyan hősekkel, mint Agrippina, Csebrec, Maruszja és Csugaj. Ők mindannyian külön - külön személyiségek, de közös bennük a bátorság és az ellenséggel szembeni győ-lőlet. Ezek az emberek nagy hatással voltak pl. Dása és Roscsin életére is. Agrippa alakja annyiban is érdekes, hogy Tolsztoj őbenne rajzolta meg a szovjet irodalom első harcos nőalakját. Erős, bátor, határozott, tetterős, szigorú, de emellett érzékeny és gyengéd. Bátran állít-hatjuk, hogy egy új női ideál megteremtésében Tolsztoj úttörő munkát végzett.

A Tolsztoj által bemutatott népi hősek bátrak, tele vannak jóssággal, és a harcostársakhoz meleg barátság köti őket. De emellett, hogy nagyon sok közös vonás van bennük, mégis mindegyik más és más egyéniség.

A szocialista realizmus esztétikájának egyik alapvető követelménye a hősek mély individualizálása. És ez az individualizálás meg is van Tolsztoj regényében. Bátor, tetterős Agrippa mellett pl. Maruszja is. Mégis milyen nagy különbség van a két megrajzolt figura között. A két nő teljesen különböző egyéniség. Maruszja és Agrippa alakja is bizonyítékként szolgál azok ellen a vádak ellen, amely szerint a szocialista realizmus hősei: "szematikusak"./131/

Az, hogy itt csak pozitív hősökről tettem említést, nem jelenti azt, hogy Tolsztoj a népet egyoldalúan ábrázolta. Az író ábrázolásában azonban feltétlenül érvényesülnie kell és érvényesült is a szocialista realizmus azon tétele, amely "megköveteli, hogy az író alakjainak arányában a valóságos társadalmi erőviszonyokat juttassa kifejezésre; lássa meg és tárja fel a történelmi fejlődés irányát". /132/

Tolsztoj négy főhősének sorsát, jellemük formálódását az események tükrében és a néphez való kapcsolatukban mutatja be.

L.A. Kolobaeva cikke érdekes utalásokat tartalmaz Tolsztoj jellemábrázolásával kapcsolatban. Tolsztoj kivételes érzékenységgel reagált az élet dialektikus mozgásaira, és ez a dialektikus mozgás, változás alakjait is átítatja. Az emberi jellem változásának feltárásánál sokban Lev Tolsztoj alkotói tapasztalataira támaszkodik. L. Tolsztoj értelmezésében az egyéniség hullámozása, változékonysága - az emberi lélek belső sajátossága. Ismeretes, hogy L. Tolsztoj az ember életét egy "szeszélyes" folyóhoz hasonlította, amelynek folyását előre nem lehet megsejteni. A "lélek dialektikájának" tükrözésében A. Tolsztojnál első helyre a változás okának a feltárása került. Az emberi tudatban ugyanis ellentétes tendenciák összeütközése, az ellentmondások drámai harca az, ami a jellem fejlődésének, megváltozásának oka lehet. Így pl. Dávidnál és Roscsinnál is a lelki dráma lényege - a második kötetben - a "a két igazság belső harca, amely közül az egyik szörnyű, végzetes." /133/

Tolsztojnál a jellemrajzok a tipikus egyéniség lényeges tulajdonságainak a dinamizmusát tükrözik.

Hőseinek jellemváltozásai - bonyolultak és drámaiak. Az individualista elkülönüléstől, a forradalom meg nem értésétől - a nép harcába való aktív bekapcsolódásig, a forradalomban való önfeláldozó részvételig nagyon bonyolult az út. Hőseink azonban megtalálják a célhoz vezető helyes utat. A művet áthatja a hősök morális erejébe vetett hit és az íróra is oly jellemző életszeretet.

Az a kör, amelyben a két Bulavin nővér élt, "a forradalomban látta Oroszország és az orosz kultúra végpusztulását, az egész élet összeomlását... "/134/ Kátya szavaival élve: "Haszontalan háziállat voltam... Igaz, szerettek, és mit is tehettem volna... kicsit utálkoztam, kicsit kétségbeestem.... Akkor a háború ránk szakadt; ez volt a felébredésem.... Nem voltam se jó, se rossz, se nem orosz, se nem külföldi... Líderc voltam.Szálló. Pedig kiderült, hogy egyszerű orosz asszony vagyok. ... És most már az is maradok. ... "/135/ Az a változás, amely Kátya életében beállt, bebizonyította, hogy "van magához való esze, ereje, nem is olyan nagyon gyámoltalan kiscica", /136/ és rövid idő alatt jelentős személy lett. Egyenesen szükség lett Kátyára! Ott volt számára az iskola, a gyári előadások, az írástudatlanok tanítása - tehát megtalálta helyét a jelenben és mindent a jövőtől várt.

Dása útja bonyolult, zűlésebb volt, de mindig volt annyi ereje, hogy felismerve a rosszat irányt változtasson. Mindkettőjükben megszületett egy új, aktív, harcos ember. Számunkra eddig ismeretlen örömet jelentett az a felismerés, hogy az embereknek szükségük van rájuk, és az, hogy szert tettek az "önálló és alkotó létezés" képességére.

Tyelegin fejlődése egyértelmű, egyenesvonalú, hiszen már az első kötetben is csodáztatott tulajdonságai segítettek neki a forradalmi valóság elfogadásában. Gondolataiban, tetteiben Talantoj lépésről - lépésre követi a szerjot ember, a "nagy ember" új vendégeinek a kialakulását. Tyelegint a politika körében nem érdekelté, de Rublev szavai - "aki most nem érdekli a politika iránt: tudod, mi az? Az senkies... az népellenség" - aktív állásfoglalásra késztették. "Valahová el kell menni. Üljek és várjam, amíg minden elrendesedik, ... valahogy kellenetben". /137/ Így lépett Tyelegin arra a nézés útjára, amely nála, egészen új emberre vártsolta őt. Népes való közelsége, haza iránti szeretete a Vörös Hadserreget vezette őt. Az "Ezerkilencszázötvennyolc"-ban hőskönte a kütelességtudás, odáig szeretet és önmagával szembeni szigorúság volt a jellemző. Olyan katona, aki még levegőt lát egy hadműveletben túl, de "csodának legmaghisztóbb, legkültektintóbb és legbátrabb" /138/ embere lett. Jellemének, nézeteinek formálódására később Rublevnak és Ginnának volt nagy hatása. A "Borús reggel" című kötetben Iván Gura személye hatott rá. Itt válik Tyelegin igazi aktív, eszelő emberre, aki már kontományozni, és tetteinek következményét vállalja is. Életét nem kímélve küzd a régen óhajtott győzelemért és a békéért, amely lehetővé teszi kiteljesedését, álmának valóra váltását. "No legyen csak vége a háborúnak, visszamegyek az üzembe, nekem is van egy pár ötletem... - borzasztóan szeretnék már dolgozni". /139/ Az alkoto, harmonikus boldog élet feltételeinek a megteremtése - ez az a cél, amely hőseinknek erőt és bátorságot ad a további harcban.

Vagyin Kuzecsin, aki a második kötet elején "a töröl metszett belsovik népség" elleni harcban

kapcsolódott be a polgárháborúba a fehérek oldalán, hosszú és válságos utat tett meg. Nemcsak a forradalom igazságának a megértése jelentett nehézséget számára, hanem az is, hogy leküzdje korábbi helytelen nézeteit.

".. hogyan is kerültem a fehérek táborába? Odagurultam, mint alma a dombról. Mi voltunk az orosz intelligencia, egyszóval, az orosz föld sava-borsa..... Tele voltunk a legszebb reményekkel. S erre jött a februári forradalom! Nyomorúságba fúlt minden... Kiderült, hogy az intelligencia kimaradt a játékból. Októberben aztán nyakon csíptek bennünket, mint a fölösleges macskakölyköket szokás: szemétre velük! Az önkéntes hadsereg az ország szemétdombja. Nincs benne semmi alkotó, de még újjáalakító erő sem, és nem is lehet." Rombolni azonban képes, sőt nagyon is képes... Kár, hogy későn jöttem rá. De örülök, hogy mégis rájöttem". /140/ Egyre többet töprengett azon, hogy "micsoda igazság nevében kell halomra ölni az orosz parasztokat? Miben hitt ő...? Oroszország dicső múltjában? Ez megtörtént valóság és nem igazság. Az igazság a mozgásban, az életben rejlik..." /141/ Roscsin hazafias lelkiismerete erősebbnek bizonyult önző érzéseinél, sőt nem áll meg korábbi világnézetének csődként való felismerésénél, hanem tovább vezet a forradalom eszméinek az elfogadásáig. "A haza, az én voltam, én magam, a büszke, nagy ember... De kiderült, hogy a haza nem ez, a haza valami más... A haza, az: ők, a milliók... Elveszett belőlem a nagy ember és kicsi ember nem akarok lenni..." /142/ Tolsztoj Roscsin alakján keresztül képet ad a régi világ embereinek erkölcsi megújulásáról. Tolsztoj külön alá húzza azoknak a jeleneteknek a fontosságát, ahol az intelligencia találkozik az egyszerű emberekkel. Közeledve az emberekhez, Roscsin éppen azt találja meg bennük, amit hiába keresett a fehérgárdistákban: a tettek helyes-

ségében való meggyőződést és a harc igazságosságába vetett őszinte hitet. "Tudod, milyen értelmet nyer a mi rengeteg erőfeszítésünk, a kiontott vér, az a mérhetetlen, a mérhetetlenül sok, szó nélkül elviselt szenvedés... Átalakítjuk az egész világot, hogy jó legyen, érted? Itt, ebben a terebben most mindenki kész az életét odaadni azért... Ez nem üres szó mindegyik megmutathatja a sebhelyeit, a puskagolyó kékes nyomát a testén... És ez az én hazám Oroszország", /143/ súgja Roscsin Kátyának a regény végén.

Igy születnek A. Tolstoj hőseiben az új ember vonásai. Fokozatosan eljutnak a boldogság új értelmezéséhez, amelynek szükséges feltétele az, hogy az ember megtalálja helyét a társadalomban és érezze társadalmi hasznosságát.

J e g y z e t e k

1. Köpeczi Béla: A szocialista realizmus
Szovjet Írók Kongresszusa II. köt. 150.old.
2. Rainer Maria Rilke: Briefe an einen jungen Dichter
/Insel Verlag Leipzig 1958/ 45. old.
"Aber die Angst vor dem Unauflösbaren hat nicht allein das Dasein des Einzelnen ärmer gemacht, auch die Beziehungen von Mensch zu Mensch sind durch sie beschränkt..."
3. Anders, Günther: Kafka pro und contra. Verlag G. H. Bech
München 1967. 12.old.
"Bei Kafka ist der Mensch lebenslänglich zu diesem misslingenden Leben verurteilt, aus dem er nicht heraus kann, ist er gewissermaßen im Gefängnis."
4. Janouch, G.: Beszélgetések Kafkával. Budapest 1972.
Gondolat, 41-42.old.
5. Elszberg, J.: Leninszkoje naszledie; Zsizny i lityeratura
Moszkva, Hudozssestvennaja lityeratura 1969.
27-28. old.
"У художников, что прошли сквозь модернизм и сумели преодолеть его, мы видим неугасимое, страстное стремление победить хаос, свой ужас перед ним, победить хаос во вне и в самом себе."

6. Becher, J.R.: Über Literatur und Kunst /Aufbau Verlag
Berlin 1962/ 461. old. Sozialistischer
Realismus
"Um den Ausweg aus dem Chaos zu finden, wir
müssen unser Verhältnis zum Wirklichen neu
ordnen, wir müssen uns zur Erkenntnis des
Gegenständlichen und des Tatsächlichen um-
erziehen. Wir müssen mehr Phantasie haben,
um Phantasie dafür zu haben, wie sich das
Wirkliche tatsächlich verhält."
7. Plehanov: Válogatott filozófiai írásai. Kossuth Ki-
adó 1972. 341. old.
8. Scserbina: A szocialista realizmusról. /Realizmus és
modernizmus. Szovjet irodalomtudósok válo-
gatott tanulmányai. Budapest, Gondolat,
1959. 51. old.
9. A szocialista realizmusról, Az MSZMP KB mellett működő
Kulturális Bizottság tanulmánya.
Budapest, Kossuth Kiadó, 1965. 43. old.
10. Plehanov: Válogatott művek. A személyiség történelmi
szerepének kérdéséhez. Budapest, Kossuth
Kiadó, 1972. 354. old.
11. Lukács György: Magyar irodalom, magyar kultúra.
Budapest, Gondolat, 1970. 549. old.
12. Kagan: Lekcií po marksiztko-leninszkoj esztetike
I-III. köt. Leningrád, 1963-1966. II. köt.
100. old.
13. Marx, K.: Feuerbach tézisek. Budapest, Kossuth Kiadó
1976. III. köt. 10. old.

14. Immaculatus: Szov. realizm. Szov. szovek tan 2.
Moskva 1967. 492. old.
15. A socialista realizmus. Az MKEP KB mellékletét adó
Kultúrális Bizottság tanulmánya
Budapest, Kossuth Kiadó 1963. 34. old.
16. Vajner, J.: Proletkultúrát - Előszó 2.: A social-
ista realizmus. Budapest Gondolat,
1970. 140. old.
17. Bacher, J.R.: Über Literatur und Kunst /Athen-
Verlag Berlin 1962/ 473. old.
"Wir müssen noch eine dritte Wirklich-
keit kennen, die Wirklichkeit der
Zukunft...
Wir müssen diese dritte Wirklichkeit
irgendwie schon jetzt in unser Wissen
einschalten, müssen sie darstellen."
18. Immaculatus: Válogatott esszéi munkák.
Budapest Kossuth Kiadó, 1968. 374. old.
19. Sőtér István: Juggyt a socialista realizmus.
Kertész, 1972/3.
20. Immaculatus: Válogatott esszéi munkák.
Budapest, Kossuth Kiadó, 1968. 563. old.
21. Előszó 2.: Socialista realizmus.
Budapest Gondolat, 1970. 154. old.
22. Vaslarski: Az alkotás helye - Előszó 2.:
a socialista realizmus. Budapest,
Gondolat, 1970. 239. old.
23. Lukács György: A realizmus problémái. Budapest,
Atheneum, 1942. 67. old.

24. Nyírő Lajos: Realizmus általában - vagy szocialista realizmus. Budapest Gondolat, 1966.
A szocializmus irodalma. 222. old.
25. Illés László: Régi viták az avantgarde-ről. Budapest Gondolat, 1966. A szocializmus irodalma 131. old.
26. Illés László: Régi viták az avantgarde-ről. Budapest Gondolat, 1966. A szocializmus irodalma 124. old.
27. Günther Eckstein: Avantgardismus und Sozialistischer Realismus / Claassen Verlag, Hamburg 1959. 153.S./
"Der wahre "sozialistische Realismus" ist nach Lukacs der "kritische Realismus" etwa eines Thomas Mann, vertieft und erleuchtet durch die marxistisch-sozialistische Weltanschauung und durch die Solidarisierung mit der Arbeiterklasse."
28. Köpeczi Béla: A szocialista realizmus. II. - Lukács Gy.: Riport vagy ábrázolás. Budapest Gondolat 1970. 106. old.
29. Illés László: Régi viták az avantgarde-ről. Budapest Gondolat, 1966. A szocializmus irodalma 125. old.
30. Anna Seghers levele Lukács Györgynek 1938.
Köpeczi B. Szoc. real. Budapest, Gondolat 1970. 251. old.
31. B. Brecht: Népiség és realizmus. Köpeczi B. Szoc. real. Budapest, Gondolat 1970. 263. old.

32. Illés László: Régi viták az avantgarde-ről. Budapest Gondolat, 1966. A szocializmus irodalma 146. old.

33. Levéltár 236. 7. old. Moszkva.

"Люби трудящийся народ,
Ему живётся скверно. Но пора!
Делает он из рода в род
Яснее солнца мысль свободы и добра."

34. Lenin: Összes művei. Budapest Kossuth Kiadó, 1965. VII.köt. 420. old.

35. Levéltár 329. 19-20. old. Moszkva.

"..выражения чувств новой психологии
вырождения..."

36. Alekzzej Tolsztoj: Összes művei. Moszkva, Sovz.Izd. худ.lit. 1949. XIII.köt. 324. old.

"Вспоминаю, ещё студентом /в 1904-1905г./ я читал общедоступный суррогат - популярнейшие книжки Каутского. Всё шло хорошо, покуда я не дочитался до его описания меньшевистского рая. Мне кажется, что сам Каутский конечно, не верил в эту сладенькую и чистенькую благодать для добронравных пролетариев, а если верил, то только в то, что на его век всё же хватит крепкого буржуазного пива."

37. Levéltár 329. "A téren a székesegyháznál" 100. old.

"Бюрократический строй не то, что хорошо, а то, что ему было подходяще, остальные гнить в подвалах много нищих гениев."

REDACTED

1. Введение. 2. Описание местности. 3. Описание населения. 4. Описание хозяйства. 5. Описание культуры. 6. Описание промышленности. 7. Описание торговли. 8. Описание транспорта. 9. Описание связи. 10. Заключение.

Abstract

DECLASSIFICATION AUTHORITY: 25 USC 552

[illegible]

*PI*129-029 *104*I *TRASH SEARCH : 104000Z JANUARY 68

Reference: 1950-407-408-274.

Longwood, I. 1961

29. H. "Lentils": Beans & Lentils I, 1900-1901

REDACTED

ОБЪЯВЛЕНИЕ О ВОЗВРАЩЕНИИ ЗАКАЗЧИКА
 ОБЪЯВЛЕНИЕ О ВОЗВРАЩЕНИИ ЗАКАЗЧИКА
 И ОБЪЯВЛЕНИЕ О ВОЗВРАЩЕНИИ ЗАКАЗЧИКА

44-38861-100

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE: 1966 O - 344-101

42. Kresztyinszkij: A.Tolsztoj. Moszkva, 1960. 57.old.
Izd. Akad. Nauk.

"Вы наверно должны быть последним в литературе, носящим старые традиции дворянских гнезд. Теперь поэты и писатели городские и Вам нужно найти свой стиль и написать целый большой цикл."

43. O.Gorogyockij: Voszprominányija o. A. Bloke "Pecsaty i revoljucia 1922/1. 79-80. old.

"Собирались поздно. После двенадцати Вячеслав или Аничков, или ещё кто-нибудь делали сообщение на тему мистического анархизма, соборного индивидуализма, страдающего бога эллинской религии, Христа и Антихриста..... Спорили бурно и долго."

44. I.V. Drozdeckaja: Puty A.Tolsztovo k realizmu 1905-1913.
Avtoreferat disszertacii, Alma-Ata 1960.

45. Alekszej Tolsztoj: Összes művei. I.köt. 84. old. Moszkva
Gosz. izd. hud. lit. 1951.
"Символисты с их исканием формы и такие эстеты, как Ренье, дали мне начатки того, чего у меня тогда не было и без чего невозможно творчество: формы и техники."

46. V.I. Lenin: Összes művei XXI.köt. 267.old. Budapest.
Kossuth Kiadó, 1969.

47. V.I. Lenin: Összes művei XVII.köt. 75.old. Budapest
Kossuth Kiadó, 1974.

48. Dooktyabrskaja Pravda - "Ob iskusztve i lityerature"
Moszkva DIXL 1937.

"М. Горький, гр. А. Толстой, Бунин, Шмелев, Сургучев и др. рисуют в своих произведениях не "сказочные дали", не таинственных "тайтян" - а подлинную русскую жизнь, со всеми её ужасами, повседневной общединой."

49. V. Baranov: "Na puty i k novomu metodu " Voprosy i lityeratury 1967/8.

"У Толстого всё более пробуждается чувство ответственности за свой талант перед обществом. Толстой видит задачу: рассказать людям о том, о чём они жаждут услышать, а не замыкаться в башню эстетизма."

50. A. Tolsztoj: Összes művei XIII. köt. 438-440. old. Moszkva, Gosz. izd. hnd. lit. 1949.

"Талант даётся автору взаимно народом ... если ваши вкусы только ваши и ничьи, если вы эстет ... стрела упадёт, не попав в цель."

51. A. Tolsztoj: Összes művei XIII. köt. 412. old. Moszkva Gosz. izd. hnd. lit. 1949.

"Мы, молодые писатели, формировались во времена глубочайшей реакции и интеллигентского разложения."

52. A. Tolsztoj: Összes művei I. köt. 84-85. old. Moszkva Gosz. izd. hnd. lit. 1951.

"Я исчерпал тему воспоминаний и вплотную подошёл к современности: и тут я потерпел крах. Повести и рассказы о

современности были неудачны, не типичны. Теперь я понимаю причину этого. Я продолжал жить в кругу символистов, реакционное искусство которых не принимало современности, бурно и грозно закипавшей навстречу революции."

53. Alekszej Tolsztoj: Összes művei XIII.köt. 412.old.
Moszkva, Gosz.izd.hud.lit. 1949.

"Передо мной раскрылась жизнь, в которой я был уже не посторонним наблюдателем, глядящим из окошка на улицу, я был в самой гуще её."

54. V. I. Lenin: Összes művei XXVI.köt. 311.old.
Budapest, Kossuth Kiadó 1971.

55. Alekszej Tolsztoj: Egy hétköznapi ember./Elbeszélés./
Összes művei III.köt. Moszkva, Gosz.izd.hud.lit. 1949.

56. Alekszej Tolsztoj: Egy hétköznapi ember./Elbeszélés./
Összes művei III.köt. Moszkva, Gosz.izd.hud.lit. 1949.

57. "Russzkije vedomosztyi" 1917. január 15.

"Я приехал на фронт из Москвы, из тыла, истерзанный разговорами о том, что Россия вообще кончается, что нельзя продохнуть от грабежей и спекуляции; общество замызгано, всё продано и предано, война будет длиться ещё пять лет, а если кончится скоро, то ещё хуже, и пр. и пр. Подобное душевное состояние всем знакомо и осточертело, и мне тоже, конечно. Работать - писать пьесы и по-

- вести - я больше не мог, до книг ли,
когда гроза уже за окнами."
- 58-59. A. Tolsztoj: Hozsgyénije po mukam II. köt. 320. old.
Moszkva, Gosz. izd. hud. lity. 1947.
60. A. Tolsztoj: Iz zapisznoj knyizski. "Narodoprav-
sztvo" 1917/1. június.
"В сознании порядка наша действитель-
ность кажется нам кошмаром и болезнью.
В сознании свободы всё происходящее
сейчас - закономерно, грозно и радост-
но, как рождение жизни."
61. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 302. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó 1961.
62. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 302. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó 1961.
63. V. I. Lenin: Összes művei 35. köt. 191-192. old.
Budapest, Kossuth Kiadó 1972.
64. Lucs Pravdi 1917. november 1. sz.
"Он воспринял революцию, "как великую
смуту", как "ураган крови и ужаса,
пролетевший по стране" как начало
конца России."
65. Lucs Pravdi 1917. november 27.
"Толстой писал, что революция не имеет
ничего общего с народом, что власть
большевиков основана на насилии и
терроре - это "власть трёхдневных."
66. Lucs Pravdi 1917. november 1.
"И вот теперь, в этот предсмертный час,
я верю в чудо Учредительного Собрания."

Я верю - оно должно установить добро и милосердие для всех. Оно будет костром очистительным, а не той грудой осколков, где мы сгорим дошла."

67. A. Tolsztoj: Éjszakai váltás "Lucs Pravdi 1917.dec.4.

"... могу я, всё-таки, уехать в Швейцарию? Могу, так, во веки веков, жить без роду, без племени, как собака, забытая на даче? - отвечал - нет."

68. A. Tolsztoj: Összes művei XIII.köt. 11. old. Moszkva Gosz. izd. худ. лит. 1949.

"В эпоху великой борьбы белых и красных, был на стороне белых."

69. A.Tolsztoj: Összes művei I. köt. 86.old. Moszkva Gosz. izd. худ. лит. 1951.

"Там я понял, что значит быть парием, человеком оторванным от родины, несомым, бесплодным, не нужным никому, ни при каких обстоятельствах."

70. Piszmo A. Tolsztovo A.H.Szobolju 1922. június 12.

Moszkva Levéltár 7061/3.

"Я отрезаю себя от эмиграции. Эмиграция ругает меня с остервенением: я её предал ... Разумеется, если бы я молчал - было бы безопаснее и спокойнее во всех отношениях. Если бы я в газете у Гессена написал - "пусть весь мир признаёт этих кровавых пегодяев - большевиков,- я умру не признаю":- эмиграция носила бы меня на руках и спекул-

янты предлагали бы мне деньги. Если бы я у Миллюкова в газете напечатал бы воззвание к английскому народу, прося денег для поддержания "Комитета Учредительного Собрания," - Миллюков подарил бы мне золотые часы на память. Что бы и где бы я не писал, - пусть последние мерзости и явные предательства - меня бы считали искренним, честным и уважаемым человеком.

Но я написал, что дом каждого русского всеми силами помочь отечеству.. Просто, кажется, даже банально. И вот я - сукин сын и чёрный негодяй. С удовольствием все эти, и ещё более крепкие, эпитеты принимаю.

Пишу тебе, Андрей, так подробно, потому что я знаю - многие в Москве, кого я люблю и уважаю, не понимают меня, моих мыслей, моих чувств."

71. I.V.Drozdeckaja: Puty A. Tolsztovo k realizmu 1905-1913. Avtoreferat dissertacii, Alma-Ata 1960.

72. A. Tolsztoj: *Üsszes művei*, VIII. köt. 667-668. old. Moszkva Gosz. izd. худ. lity. 1947.
"Для того, чтобы приступить ко второму тому ... мне нужно было сделать основное, а именно: определить своё отношение к материалу."

73. J.R. Becher: *Über Literatur und Kunst* /Aufbau Verlag Berlin 1962. 461. old./ Lásd: /jegyzet 6/

74. A. Tolsztoj: Ősszes művei XIII. köt. 286. old. Moszkva Gosz. izd. hüd. lity. 1949.

"Я противопоставлю эстетизму литературу монументального реализма ... Её пафос - всечеловеческое счастье, - совершенствование. Её вера - величие человека. Её путь - прямо к высшей цели: в страсти, в грандиозном напряжении создавать тип большого человека."

75. Maszejev: Das Typische und der Konflikt in der Darstellung, Volkskunst 1955/2.

"Das Typische, lehrt die marxistisch-leninistische Ästhetik, entspricht dem Wesen der gegebenen sozial-historischen Erscheinung und bringt das Wesen der gegebenen sozialen Kraft zum Ausdruck."

76. A. Tolsztoj: Ősszes művei XIII. köt. 278-279. old. Moszkva Gosz. izd. hüd. lity. 1948.

"Но я ещё ни разу ни от кого не услышал ни слова о новом читателе."

77. A. Tolsztoj: Levéltár 6232. Moszkva

"Материал, который я собрал - огромен. Я только теперь понял все безумие начать писать роман так, как я начал - не прикоснувшись к жизни."

78. A. Tolsztoj: Válogatott művei 10 kötetben IV. köt. 819. old. Moszkva 1947.

"... одной ногой стояла в новой жизни, а другой в старой, откуда вышла."

79. A. Tolsztoj: Válogatott művei 10 kötetben, IV. köt.
819. old. Moszkva, 1947.

"Я написал Ольгу такой, какая она есть.
Не нужно забывать, что литература: I/
описывает типичных живых людей, а не
идеальные абстрактные типы. /Ольга бы-
ла одним из живых типов эпохи НЭП-а./
И 2/ что время, в которое Ольга совер-
шила своё преступление, было доначала
пятилеток, т.е. в то время, когда не
началось ещё массовое перевоспитание
людей."

80. A. Tolsztoj: Válogatott művei 10 kötetben. IV. köt.
819. old. Moszkva. 1947.

"Для перевоспитания людей нужно изме-
нить материальные и общественные ус-
ловия."

81. Zvezda 1941/6 154. old.

"Исторического романа, в подлинном смыс-
ле этого понятия, у нас ещё не было, и
вот он является как раз во-время. Это
замечательно."

82. I. Bacselisz: Komszomolszkaja Pravda 1930, március 2.

"Пьеса А.Н. Толстого - бывшего графа
- в прошлом певца разорившегося и оску-
девшего дворянства, до последнего вре-
мени числившегося в рядах мелкобуржуаз-
ных "попутчиков" - пьеса на тему о Пет-
ре I." ... "искусно замаскированная вы-
лазка, во много раз более активная, чем
"Багровый остров."

83. A. Tolsztoj: Az utam "Novij Mir" 1943/1. 108. old.
"Что привело меня к Петру? Меня увлекало ощущение полноты, "непричесанной" и творческой силы той жизни, когда с особенной яркостью раскрывался русский характер."
84. V. Belinszkij: Vzgljad na ruszkuju lityeraturu 1846 goda. Válogatott művek 3 kötetben. III. köt. 652 . old. Moszkva 1948.
"Мы вопрошаем и допрашиваем прошедшее, чтобы оно объяснило нам наше настоящее и намекнуло нам о нашем будущем."
85. A. Tolsztoj: Összes művei. XIII. köt. 511. old. Moszkva Izd. hud. lity. 1949.
"Исторический роман не пишется объективно. Каждый художник, обращая свой взгляд в прошлое, берёт и находит в нём лишь то, что его волнует, при помощи чего он может лучше понять своё время."
86. A. Pautkin: Történelmi hős és a jelen /Vesztnyik moszkovszkovo unyiverszityeta/ 1962/5.
87. J. Anfrejev: Mégégy szer I. Péterről. Russzka ja lityeratura 1958/2.
"Я восхищен мощью, неисчерпаемым изобилием Вашего творчества. Среди интеллигентов - писателей такая творческая мощь - редкость."
88. J. A. Kresztyinszkij: A. Tolsztoj. Izd. Akad. Nauk. Moszkva 1960. 171. old.

89. А. Tolsztoj: *Összes művei VI. köt. 549. old. Moszkva Gosz. Izd. Hüd. Lity. 1948.*

"С первых же глав "Чёрного золота" меня начали упрекать в несерьёзности, в авантюризме, в халтурности и ещё много кое в чём. Иногда казалось, что всё это делается для того, чтобы сорвать писание романа. Всё же к удовольствию или неудовольствию читателей я его окончил. Мне нужно только прибавить, что все факты романа исторически точны и подлинны..."

90. А. Tolsztoj: *Összes művei XIII. köt. 494. old. Moszkva Gosz. Izd. Hüd. Lity. 1949.*

"Я вспоминаю, как в первое своё литературное десятилетие я с трудом находил тему для романа и рассказа. Теперь я здумываюсь, как мало осталось жить и как мало сил в одной жизни, чтобы справиться с замечательными темами нашей великой эпохи."

91. А. Tolsztoj: *Összes művei XIV. köt. 377. old. Moszkva Gosz. Izd. Hüd. Lity. 1950.*

"... я начал видеть и понимать основную и главную роль в борьбе 1918-1919 годов, в борьбе революции с контрреволюцией - капитальную роль обороны Царицына. Что было делать? Роман /Восемнадцатый год/ был уже написан и напечатан. Вставить в него главы о Царицыне не представлялось возможным. Нужно было всё писать заново. Но без повести о Царицыне, об обороне Царицына невоз-

можно было продолжать дальнейшего течения трилогии. Поэтому мне пришлось прибегнуть к особой форме - написать параллельно с "Восемнадцатым годом" повесть под названием "Хлеб", описывающую поход воробьевской армии и оборону Царицына Сталиным."

92. A. Tolsztoj: Összes művei. XIII.köt. 538-539.old.
Moszkva, Gesz. Izd. Hód. Lity. 1949.

"В "Хлебе" говорится о философии нашей революции, о больших её людях, об организации беспримерно победоносной борьбы, о её великом оптимизме, о том, как в огне жесточайших боев создавался характер советского человека."

93. A. Tolsztoj: Szovjetszkie iszkusstvo dolzsno bity velikim, Lityeratura gazéta, 1933.
február 28.

"Что значит эти два слова? Я понимаю так: социализм в искусстве - это целеустремленность и кроме того глубокое прощупывание новой материальной базы, подводимой под сознание бесклассового общества.

Реализм в искусстве - это рассказ изнутри о борьбе человеческой личности в окружающей её материальной среде. Социалистический реализм - это разумный, ясно видящий свою новую цель наследник великой культуры. Отправляясь от высших образов реализма, он разбивает их, чтобы написать историю нового человека в новой среде."

94. "Takamunye" Berlin 1922/7.
"Я ненавижу большевиков физически. Я считал их разорителями русского государства, причиной всех бед..."
95. A. Tolsztoj: Összes művei III. köt. 151. old. Moszkva, Gosz. Izd. Hud. Lity. 1949.
96. Szlovo, Gyűjtemény VI. Írók könyvkiadója Moszkvában
Moszkva, 164. old.
"Нужно уметь "найти чудесное и милое" в обобщенном и житейском."
97. A. Tolsztoj: Hozsagyenyije po mukam, Összes művei VII.köt. 4.old. Moszkva, Gosz. Izd.Hud. Lity. 1947.
98. A. Tolsztoj: Összes művei VII.köt. 180. old. Moszkva, Gosz. Izd. Hud. Lity. 1947.
99. A. Tolsztoj: Összes művei VII.köt. 190. old. Moszkva, Gosz. Izd. Hud. Lity. 1947.
100. A. Tolsztoj: Összes művei VII.köt. 189. old. Moszkva, Gosz. Izd. Hud. Lity. 1947.
101. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 165. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
102. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 98. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
103. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 283. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
104. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 51. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.

105. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 177. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
106. Plehanov: Összes művei XXIV. köt. Moszkva, 1927. 276. old.
"... отходя от зла, ты всё-таки продолжаешь поддерживать его существование, надо уничтожить зло, чтобы сотворить благо."
107. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 269. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
108. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 268. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
109. N.V.Fjodorova: A történelmi igazság keresésében.
Nausanije trudi Jerevanszkava univerzityeta 66. köt. vip. 6. 1958.
"Образ Телегина свидетельствовал, с одной стороны о том, насколько вырос и приблизился к истине положительный герой писателя, основными достоинствами которого стали близость к народу и любовь к родной стране, с другой стороны о том, что Толстой, ещё не понимавший, что подлинный патриотизм — это, прежде всего, полное слияние с народом и активное участие в революционной борьбе за его освобождение, фактически принимал своего героя, когда уводил его в сторону от большого общественного дела и замыкал в узком ограниченном интересами личной жизни мире."

110. K. Csukovszkij: Visszaemlékezéseim. "Szovjet író"

Moszkva, 1958. 278. old.

"... у них у обоих - один и тот же фундамент характера: могучее душевное здоровье, благодатная ясность, не выходящая в себе никакого цинизма, и неистощимая, свежая, щедрая сила ... Конечно, в Алексее Толстом был не только Телегин. Было много другого, противоречивого, сложного, но всё же основой его характера было в нём именно то, что роднит его с Иваном Телегиным."

111. Novij Mir 1955/2. 225-226. old.

"Я не только признаю - с одним таким признанием нельзя было бы и писать роман - я люблю её мрачное величие, её всемирный размах. И вот - задача моего романа - создать это величие, этот размах во всей его сложности, во всей его трудности."

112. A. Tolsztoj:

Összes művei. XIII. köt. "Hogyan készült a "Golgota" c. cikk. Moszkva, Gosz. Izd. Húdlity. 1949.

"Для того, чтобы приступить ко второму тому - "Восемнадцатый год" - нужно было очень многое увидеть, узнать, пережить. То, что называется "сбором материалов", непременно к этой предварительной работе, потому что помимо документов, книг, знакомств с участниками гражданской войны, посещения мест, где происходило действие романа - Царицына, Саль-

ских степей, Краснодар, Кубани, мне нужно было сделать основное, а именно: определить своё отношение к материалу. Начал я вторую книгу в 1927 году и кончил её через полтора года. И лишь гораздо позже я понял, что в описании события вкралась одна историческая ошибка. Печатные материалы, которыми я пользовался, умалчивали о борьбе за Царицын. Только впоследствии, через несколько лет, я начал видеть и понимать основную роль в борьбе 1918 - 1919 годов в борьбе революции с контрреволюцией - капитальную роль обороны Царицына. Поэтому пришлось написать параллельно с "Восемнадцатым годом" повесть под названием "Хлеб". "Хмурое утро" кончил 22 июня 1941 года. Я не жалею, что между второй и третьей частями был такой длинный перерыв, потому что за это время я сам, в своей жизни, в своём отношении к жизни, к действительности, к нашей борьбе стал относиться гораздо более зрело, гораздо более углубленно."

113. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 498. old. Budapest, Európa Könyvkiadó 1961.
114. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 336. old. Budapest, Európa Könyvkiadó 1961.
115. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 462. old. Budapest, Európa Könyvkiadó 1961.

116. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 544. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
117. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 557. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
118. A. Tolsztoj: Golgota II. köt. 58. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
119. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 503. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
120. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 507. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
121. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 510. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
122. A. Tolsztoj: Golgota II. köt.100. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
123. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 30. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
124. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 120.old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
125. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 63.old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
126. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 275.old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
127. Pegyin: Мивей 6 kötetben 1954. Moszkva,516.old.
"... впустил во все двери и окна бурю истории, и она забушевала во взбодоренной, трепещущей жизнью книге, завер-

• • • • • • • • • • • •

• • • • • • • • • • • •

• • • • • • • • • • • •

•
•
•
•

•
•

• • • • • • • • • • • •

• • • • • • • • • • • •

• • • • • • • • • • • •

• • • • • • • • • • • •

• • • • • • • • • • • •

• •

• • • • • • • • • • • •

• •

теб, как песчинки, маленькие, милые и
отчаянные судьбы героев романа."

128. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 510. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.
129. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 138. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.
130. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 549. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.
131. L.Balluseck: Der Kampf um den sozialistischen Realism.
Der Schriftsteller, Hamburg, 9, 1956.
132. T.Motiljova: A szocialista realizmus kérdései a kül-
földi irodalomban. /Realizmus és moderniz-
mus. Szovjet irodalomtudósok válogatott
tanulmányai. Budapest, Gondolat, 1959.
175. old.
133. A. Tolsztoj: Összes művei. VII. köt. 485. old.Moszkva
Gosz. Izd. Hud. Lity. 1947.
134. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 510. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.
135. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 298-299.old.Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.
136. A. Tolsztoj: Golgota II.köt. 432. old. Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.
137. A. Tolsztoj: Golgota I.köt. 347.old. Budapest,
Európa Könyvkiadó, 1961.

138. A. Tolsztoj: Golgota I. köt. 470. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
139. A. Tolsztoj: Golgota II. köt. 558. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
140. A. Tolsztoj: Golgota II. köt. 281-282. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
141. A. Tolsztoj: Golgota II. köt. 29. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
142. A. Tolsztoj: Golgota II. köt. 364. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.
143. A. Tolsztoj: Golgota II. köt. 558. old. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1961.

Felhasznált irodalom

1. Abusch, Alexander: Humanismus und Realismus in der Literatur Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig 1966.
2. Adorno, Theodor; W.: Prismen Kulturkritik und Gesellschaft Suhrkamp Verlag Frankfurt a/M und Berlin
3. Amery, Jean: Sozialistischer Realismus ? Liberal. Beiträge zur Entwicklung einer freiheitlichen Ordnung. Bonn, 13. 1971. 1.
4. Anders, Günther: Kafka pro und contra. Verlag C.H. Bech München 1967
5. Andrejev, J.: Jeso raz o "Petre Pjervom" Russzkaja lityeratura 1958/2.
6. Aragon a szocialista realizmusról. Élet és Irodalom 1967/11.
7. A szocialista realizmusról. Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség tanulmánya. Budapest, 1965 Kossuth Kiadó.
8. "A szocializmus irodalma" Tanulmányok az irodalom szoc. elméletéről. Budapest, 1966. Gondolat.
9. A Szovjet Írók II. Országos Kongresszusán elhangzott beszámolók. I - II. köt. Budapest, 1955. Magyar Írók Szövetsége és a Magyar-Szovjet Társaság Irodalmi Szekosztálya.

10. Bahmatyeva, E.: Junoscszkije opiti A.Tolsztova.
Russzkaja lityerature 1958/2.
11. Balázs Béla: Válogatott cikkek és tanulmányok.
Budapest, Kossuth Kiadó 1968.
12. Balluseck, Lothar: Der Kampf um den sozialistischen Realismus. Der Schriftsteller, Hamburg
9. 1956.
13. Balluseck, Lothar: Dichter im Dienst. Der sozialistische Realismus in der deutschen Literatur 2. neubearb. und erg.Aufl.
Bonn, 1964, Bundesmin.für Ges.dt. Fragen.
14. Baranov: Na putyi k novomu metodu Voproszi lityeraturi 1967/8.
15. Baranov, V.: Hudozsnyik i rogyina. Znamja 1967/8
16. Becher, J.R.: Über Literatur und Kunst
Aufbau Verlag Berlin 1962.
17. Beyerunge, L.: Jenseits aller Doktrin
Sozialistischer Realismus - oder
Freiheit der Kunst ? Cavis, Bonn 5.
1958-59. 51.
18. Beyerunge, L.: Liegt der sozialistische Realismus
im Sterben ? Salve Hospes, 9. 1959.
19. Busmin: Szocialista realizmus /Szocialistia-
cseszkij realizm./ Russzkaja lityera-
tura 1963/4.
20. Csarnij, M.: Vsztrecai sz Alekszejem Tolsztin
Voproszi lityeraturi 1967/2.

21. Csukovszki, K.: Portrék szovjetmenekült fiatalokról. A. Tolstoj "Rusok szovjetmenekült" 1924 № 1 sz. 266-271.
22. Demidov, N. A.: Tyéma naroda v trilogii A. M. Tolstoj. Usonnye zapszki Moskva. Red. Inst. 1965/241.
23. Dicszegi Andras: Megszület a világban. Budapest, 1967. Szépirod. Kiadó.
24. Drozdackaja, J. V.: Puty A. Tolstoj k realizmu 1905-1913 Avtoritetat disszertacii Alma-Ata 1960.
25. Eckstein, Günther: Avantgardismus und Sozialistischer Realismus / Classen Verlag, Hamburg, 1959/
26. Elszberg, J.: /Leninszkoje naseledyije, kazny i litjeratura/ A lenini örökség, élet és irodalom. Moskva 1969. Hudozsaszt-vennaja litjeratura.
27. Eszmecsere a szocialista realizmusról. Vitezségek ne-lyett. Élet és irodalom 1965/30.
28. Fischer, Ernst: Koraszeliem és irodalom. Budapest Gondolat, 1966.
29. Fischer, E.: Művészet és szocializmus. Magyarítás 1963/7.
30. Fjodorova, Ny. V.: V polszkakh isztorticseszkoj prevdi. /A romanye A. M. Tolstoj /Szászti-kaucsnije trudi /Jorevacszkij unyi-vezsityet/ tom 66 vjpuszk 6, sz 1. 1958.

31. Forgács László: Tudatosság és költőiség I.köt.
Budapest, 1962. Magvető
32. Forgács László: Tudatosság és költőiség.II.köt.
Budapest, 1970. Magvető
33. Golubov, Sz.: Pravda i vimiszel v szovjetszkom
isztoricseszkom romne
Voproszi lityeraturi 1958/1.
34. Hemmerle, Rudolf: Eine Bibliographie-Franz Kafka
Verlag Robert Larche, München 1958.
35. Hermedorf, Klaus: Kafka Ritten & Loening
36. Herting, Helga: Sozialistischer Humanismus - sozia-
litischer Realismus Weimarer
Beiträge 14. 1968/5
37. Héra Zoltán: Realizmus és modernizmus. Szovjet
irodalomtudósok válogatott tanulmá-
nyai. Budapest, Gondolat 1959.
38. Hodaszevics, B.: Vsztrecsi sz Alekszejem Tolsztim
Ogonyok 1963/4
39. Hogyuk, A.: Novoje izdanyije szocsinyenyij
A.Ny.Tolsztova, Russzkaja lityeratura
1962/2.
40. Hillen, Werner: Zwischen Angst und Glauben
Die Weltschau Franz Kafka Begegnung
6 Koblenz 1951.
41. Janouch, G.: Beszélgetések Kafkával.
Budapest, Gondolat 1972.
42. Kafka, F.: Denker und Deuter im heutigen Europa,
Stalling - Verlag 1954.

43. Kagan, M.: Marxista-lenini esztétikai előadások
I. II. köt. Lekciók a marxista-leninista esztétikáról. Leningrád, 1963-1966.
44. Kagan, M.: Die Herausbildung und Entwicklung der sozialistischen Kunst. Kunst und Literatur 1967/4.
45. Kamisanova, L. K.: "Gyűjtő" Tolsztova u "Gyűjtő Nyikiti" A. Tolsztova
Ucsóni je zapszki, Leningrád Ped. inst. 1966. tom 308.
46. Koch, Hans: Definition des Sozialistischen Realismus
Deutschland - Archiv Köln, 3. 1970.
47. Kolobajeva, L. A.: Pszichologizmus A. Tolsztova v trilógii "Hozságyenyi je po mukam"
Naucsni je dokládi vizszej skoli Gosz. izd. szovj. nauka Moszkva 1958/4.
48. Köpeczi Béla: A szocialista realizmus. Budapest, Gondolat, 1970.
49. Kresztyinszkij, J.: Kyeoszusesztvlennij zamiszel
A. Tolsztova. Voprasi literatury 1958/1
50. Kresztyinszkij, J. A.: A. Ny. Tolsztoj Zsizny i tvorcsesztvo Izd. ANSZSZSZR, Moszkva, 1960.
51. Szolzsenyicin és a mai szocialista realizmus.
Kritika, 1965/3.
52. Kudrova, I. V. Nyekotorije oszobennosztyi izobrazsenyija harakterov v trilógii A. Ny. Tolsztova "Hozságyenyi je po mukam" Isztoriko-literat. szbornik. Moszkva ANSZSZSZR 1957.

53. Kudrova, N.: Haraktery geroja i mirovoztrenyje pisztelja. Russzkaia lityeratura. 1961/3
54. Kuhn, Hugo: Rilke und Rilke - Literatur
In: Deutsche Vierteljahrsschrift
17. 1939.
55. Lang, L.: Das Menschenbild des sozialistischen Realismus. Bildende Kunst, 1960.
56. Lukács György: A realizmus problémái.
Budapest, Atheneum 1948.
57. Lukács György: Mai szocialista realizmus. Kritika
1965/3.
58. Lukács György: Magyar irodalom - magyar kultúra
Budapest, Gondolat, 1970.
59. Lunacsarszkij, A. V.: Válogatott esztétikai munkák.
Budapest, Kossuth Kiadó, 1968.
60. Mann, Klaus: Die Heimsuchung des europäischen Geistes Deutscher Taschenbuch Verlag
GmbH & Co. KG. München, 1973.
61. Mason, Eudó G.: Stichproben Versuch einer Morphologie der Rilke-Deutung. In Orbis litterarum 8
1950.
62. Maszejev, I.: Probleme des sozialistischen Realismus
Volkekunst 1955/2.
63. Mehring, Franz: Aufsätze zur deutschen Literaturgeschichte Reclam, Leipzig, 1972.
64. Minc, Z.: Pered vozvrascsenijem na rogyinu
Publikacija, pismo adresszovannava
A. Szobolju Russzkaia lityeratura
1961./3.

65. Nyiklityn, Ny.: A.Ny.Tolsztoj k 75-letyju szo dnye roszgyenylja Zvezda 1958/1.
66. NyikolszkaJa, L.V.: Problema naroda v romanye A.Ny.Tolsztova. "Hozsgyenylje po imkenu" Ucsontlje zapiski, csityinszk. Gosz. Red. Inszt. 1958/3.
67. Nyiró Lejos: Irodalomelmélet - korszori művészet Tanulmányok. Budapest, Megvető, 1967.
68. Pauckin, A.I.: Isztoricesszklj geroj i szovremen-noszty Vessztyrk Moszkva Unyiv. 1962/5.
69. Petrov: A szocialista realizmus születése /Hozsgyenylje szocialisticeszkove realizma/ RusszkaJe lityeratura 1958/1.
70. Plehanov válogatott filozófiai írásai. Budapest, Kossuth Kiadó, 1972.
71. Poljak, L.H.: A. Tolsztoj i perwaja mirovaJa voj-na Encsentjo dokladi vlszej skoli Gosz. izd. Szovj. nauke Moszkva 1958/3.
72. Poljak, L.H.: RealiszticeszkaJa fantasztika A. Tolsztova. RusszkaJa lityeratura 1961/3.
73. Poljak, L.H.: A. Tolsztoj - hudozsnyik. Avtoreferat dlisz. na szolszkanylje ucson. sztyepenyl doktora filol. nauk Moszkva 1963.

74. Rilke, Rainer Maria: Briefe an einen jungen Dichter
Insel Verlag, Leipzig, 1958.
75. Ritzer, Walter: Rainer Maria Rilke. Bibliographie.
Wien, Kery 1951. XVI.
76. Ragyisev, L.: Poklonnyik mnogih muz Zvezda
1963/1.
77. Rozsgyestvenszkaja, I.: Puty k rogyinye
Voproszi lityeraturi 1957/6.
78. Scserbina, B. R.: Tvorcseszkij puty A. Tolsztova.
/Szbornyik "Szovjetszkaja litye-
ratura"./
Ucspedgiz Moszkva 1947.
79. Sótér István: Jegyzet a szocialista realizmus-
ról. Kortárs 1958/3.
80. Sótér István: Tisztuló tükrök. Budapest, Gondo-
lat, 1966.
81. Stil, Andre: A szocialista realizmus felé.
Budapest, 1953. Mívelt Nép.
82. Szemenova, V. I.: A. Ny. Tolsztoj ob csnovnik cser-
tah szovjetszkoj lityeraturi.
Ucsonije zapiszki Kazanszkij Gosz.
Ped. Inszt. Kafedra lityeraturi
vipuszk 12. Kazany 1958.
83. Szitnyikova, E. P.: O kompozicii trilógii. A. Ny.
Tolsztova "Hozsgyenyije po mukam"
Naucsniye zapiszki /Dnyetropet-
rovszkij unyiverszityet/ tom 50.
Vipuszk 8. 1955.

84. Szmirnova, T.: Narod v trilogii A.Ny.Tolsztova
"Hozsgyenyije po mukam"
Ucsonije zapiszki tom 208. csaszty I.
Leningrdszkij Gosz. ped. inszt.imenyi
Gercena.
85. Szokolszkaja, A.L.: Isztoricseszkiy geroj i jevő
traktovka
Tyeatr u dramaturgija - Leningrád 1959
Trudi Nauceno-Iszledovaty. Insztituta
Tyeatra, Muziki i Kinematografii.
86. Szobosenyije, J.: Kresztyinszkova: Nyecoszussesztvlennij
zamiszel Tolsztova. Voproszi lityera-
turi 1958/1.
87. Tolsztoj, A.Ny.: Összes művei 15 kötetben. Moszkva
Gosz. Izd. Hud. lity. 1946-1953.
88. Tolsztoj, A.Ny.: Golgota I - II. kötet. Budapest, Euró-
pa Könyvkiadó. 1961.
89. Von und über Kafka In Bücherschiff Frankfurt /a.M.
1953/3./
90. Zaszma, P.L.: A tvorceseszkoj isztorii i nyekotorih
oszobennosztjah romana A.Ny.Tolsztova
"Hromoj barin" Ucsonije zapiszi, Rja-
zanszkij ped. inszt. 1967. tom 39.
91. Zvanceva, E.: Szvojeobrazije fantasztiki An Ny. Tolsz-
tova Ucsonije zapiszi Gorkovszkova ped.
inszt. 1966. vip. 54.